Telugu-Poetry-Writing Made-Easy.

Useful for Beginners
and High School Students

BY

K. KODANDA RAMIAH,
Author of Sowgandhikapaharanam,
&c. &c. &c.

Printed at the Vani Press, Bezwada.

1919.

Copy Right Registered. Price As. 8

Telugu - Poetry - Writing
Made - Easy.

కవిత్వతత్వము

కవిత్వమభ్యసించువారలకు
హైస్కూలు విద్యార్థులకు నుపయుక్తము.

కల్లపాలెం కోదండరామయ్యచే
రచియింపఁబడి, ప్రచురింపఁబడెను.

500 ప్రతులు.

బెజవాడ వాణీముద్రాక్షరశాలయందు
బి. కే. స్వామిచే ముద్రింపఁబడియె.

1919.

కాపీరైట్ రిజిస్టర్డు.

వెల 8 అణాలు

విజ్ఞప్తి.

చదువరులారా!

నాస్నేహితులలో నొకరు పద్యరచన నేర్చుకొననిచ్ఛగించి నన్ను నేర్పుఁడనియడుగఁగా, నాకంతటిశక్తిచాలకున్నను, సుహృదాభిలాష నెరవేర్తమను నుత్సాహమున నప్పకవీయాది లక్షణగ్రంథసహాయమున, నానేర్చుకొలఁది నామిత్రునకుఁదెలిపితిని. నేఁజెప్పినయంశములనన్నింటిని నాయనయొకపుస్తకమున వ్రాసికొనుచువచ్చెను. అట్లువ్రాసినయావ్రాతప్రతినిఁజూచిన కొందఱది సులభముగనున్నదనియు, దానిని ముద్రింపించిన లక్షణము నేర్చుకొనఁదలచువారల కుపకరించుననియు నాతోఁ బలుమారుపలుకుటచే దానినీపుస్తకరూపమున ముద్రింపించి ప్రచురపరచితిని. నాకించిత్ జ్ఞతచే నిందుదొరలిన లోపంబులకుఁబెద్దలుమన్నించి, నాకుఁదెలిపినచో, నింకొకకూర్పున వానిని సవరించుకొనియెద.

ఈపొత్తమునచ్చొత్తించుటకు సరిపడుకాగితమును నాకుచితముగనొసంగి దీనివెలువడఁజేయుటయందు సహాయమొసంగిన నామిత్రులు శ్రీయుత అయ్యంకి వేంకటరమణయ్యపంతులుగారికి నావందనశతంబులర్పించుచున్నాఁడ. ఇట్టివీరివిద్యాపోషణానురక్తి నూతనముగాదని లోకమెఱుంగు. ఆంధ్రలోకోద్ధరణకై భాషాసేవఁజేయుటకుఁ బ్రథమసోపానమగు గ్రంథాలయవ్యాప్తియందు యావజ్జీవము ధారవోయుచు, నహోరాత్రములాతత్త్వమునే మననముఁజేయుచున్న వీరిపట్టుదలయే యందుకు సాక్షి. వీరికిఁ బరమేశ్వరుండు పుత్రపౌత్రాయురారోగ్యైశ్వర్యముల ననవరతమొసంగుఁగాత.

ఇట్లు విధేయుఁడు,

బెజవాడ,
1-1-1919.

కర్లపాలెం కోదండరామయ్య,
గ్రంథకర్త.

శుభమస్తు.

శ్రీశారదాంబాయైనమః.

కవిత్వతత్త్వము.

1 వ. ప్రకరణము.

ఏదైన నొకవిషయమును జక్కని స్వకపోలకల్పితము లగు కల్పనలతో మేళవించి, సరసపద సముదయముచే, భావము స్ఫురించునటులఁ బలుకుట కవిత్వమనఁబడును. కవిత్వము ఛందోవ్యాకరణనియమబద్ధమును, సముచితాలంకారశోభితమును నై చెలువొందును. అది "పదరచన," "పద్యరచన"యనునిరుదెఱఁగులఁ బ్రకాశించుచుండును. వచనరచనకు వ్యాకరణమును, బద్యరచనకు ఛందోవ్యాకరణములు రెండును బాటింపనవసరము. ఇటుల ఛందోవ్యాకరణములను బాటించి కవితారచనమొనర్చు విధానమును బోధించుపద్ధతికి "లక్షణ"మనిపేరు. ఆలక్షణమును సులభముగఁ దెలియఁజేయునది యీ "కవిత్వతత్త్వము."

పద్యములు పదములవలనను, పదము లక్షరములవలనను నేర్పడుచున్నవి. కవితానియమములను దెలుపు లక్షణగ్రంథములయం దక్షరములు గురువులనియు, లఘువులనియు ద్వివిధముగ విభజింపఁబడినవి.

గురు లఘువులు.

1 గురువులు:—"గురు"వనఁగా గొప్పదియనియర్థము. అనఁగా నిందుఁబలుకుటకు గొప్పగ (అనగాదీర్ఘముగ) నుండు నది యనితాత్పర్యము.

ఆ-ఈ-ఊ-ౠ-ౡ-ఏ-ఐ-ఓ-ఔ-యాదీర్ఘాచ్చులును, వీనింగూడిన హల్లులును, పూర్ణబిందుపుల్తోఁగూడిన యక్షరములును, విసర్గలఁగూడినవియు, ద్విత్వసంయుక్తాక్షరములకు ముందుండెడు వర్ణములును, నకారపొల్లు(న్) నుగూడినవర్ణములును, హల్మాత్రవర్ణము (త్ &c) లనుగూడినవియు, గురువులు.

ఉదా:— ఆ, కా, కం, కః, కన్ను, విద్య, కన్, రాట్.

సూత్రము:—గీ॥ నిడుదలగుప్రాణులును వానిఁ ♦ బడసినట్టి
ప్రాణములు, ద్విత్వసంయుక్త ♦ వర్ణములకు
ముందువి, విసర్గహల్మాత్ర ♦ పూర్ణబిందు
గాతయుతంబులు గురువులై ♦ క్షితినిఁజెలఁగు॥

II లఘువులు:— "లఘువు" అనగాఁదేలిక. అనఁగా నిందుఁదేలికగాఁ బలుకఁబడు వర్ణమనియర్థము.

అ-ఇ-ఉ-ఋ-ఌ-ఎ-ఒ- యీ హ్రస్వాచ్చులును, వీనిం గూడిన హల్లులును, లఘువులనఁబడును. ఉదా:— అ. క-కృ.

గమనింపు:—(1)ఋకారమచ్చు. కావున దానింగూడిన హల్లులు సంయుక్తాక్షరములుకావు. అందుచేనాయక్షరమునకుఁ బూర్వమునఁగల వర్ణము గురువుకానేరదు. ఉదా:— పితృ.

(2) ఊఁదిపలుకని సంయుక్తాక్షరములకు ముందుండెడు వర్ణములు లఘువులుగనే యుండును.

ఉదా:—1. అతఁడు స్వయంభువు. (ఇందు "డు" లఘువు).

2. శ్రీ ఆరామాయు నిమిఁ ద్రిప్రేమున ("ది" లఘువు)

(3) ద్విత్వ సంయుక్తాక్షరములు, దీర్ఘాచ్చులఁగూడి యుండుట మొదలగు గురులక్షణములఁ గూడియుండనిచో లఘువు లేకాని గురువులుకా నేరవు.

(4) "మాత్ర"యనఁగా రెప్పపాటు కాలమున నుచ్చరింపఁబడఁగలవర్ణము. ఇందులఘువు నేకమాత్రయనియు, గురువు రెండుమాత్రలనియు వ్యవహరింతురు.

(5) గురువునకు గు. ◡ } ఇవిసంజ్ఞలు.
లఘువునకు ల. | }

---

2 వ ప్రకరణము.

గ ణ ము లు.

"గణము" అనగా సమూహమని యర్థము. ఇందు (నియతములగు)గురులఘువుల చేరిక వలనగణము లేర్పడుచున్నవి.

ఈగణములు నిసర్గగణములనియు, నుప గణములనియు ద్వివిధము. అందు

A. నిసర్గగణములు:—

(1) ఏకాక్షరగణములు 2. గు ◡ శ్రీ. ల | ను.

(2) ద్వ్యక్షరగణములు 4.

గగము ◡◡ గౌరి		వగణము లేక లగము	◡ రమా
లలము | | సతి		హగణము లేక గలము ◡ | గాను	

(3) త్ర్యక్షరగణములు 8.

మగణము	UUU	శ్రీరామా	నగణము	|||	శివుఁడు
యగణము	|UU	గిరీశా	భగణము	U||	ధారుణి
రగణము	U|U	రుక్మిణీ	జగణము	|U|	మహేంద్ర
తగణము	UU|	ధాత్రీశ	సగణము	||U	కమలా

సూత్రము:-శ్లో॥ ఆదిమధ్యాఽవసానేషు య,ర,తా యాంతి లాఘవం । భ,జ,సా గౌరవం యాంతి; మ, నౌ తు గురులాఘవౌ॥

తా॥ ఆదిని, మధ్యను, అంత్యమున, వరుసగా లఘువును గలిగినచో య,ర,త గణములును, అవే గురువులైనచో భ,జ, స గణములును, అన్నియు గురువులైన మగణమును, లఘువులైన నగణము నగును.

B ఉపగణములు:—

(1) సూర్యగణములు 2.

హగణము	U|	రామ.	నగణము	|||	నృపతి.

(2) ఇంద్రగణములు 6

నలము	||||	మురహర	భగణము	U||	శ్రీపతి
[illegible]	||U	[illegible]	రగణము	U|U	భూపతీ
సలము	||U|	గణనాథ	తగణము	UU|	వారాసి

(3) చంద్రగణములు 14

రగురు	U|UU	కోమలాంగా	సహము	||UU|	దివిజాధీశ
నగగము	|||UU	కమలనాభా	రలము	U|U|	మానిచంద్ర
తగము	UU|U	రామామణీ	నహము	|||U|	ఖగకులేశ
సవము	||U|U	త్రిపురాంతకా	తలము	UU||	రాధాపతి
భగురు	U||U	శ్రీరమణీ	భలము	U|||	శ్రీలలన
నవము	||||U	దనుజహరా	సలలము	||U||	మనుజాధిప
మలఘు	UUU|	శ్రీలక్ష్మీశ	నలలము	|||||	మనుజవర

సూత్రము:- క॥ తగ న, హాములు రవ్ర; లింద్రులు
నగ,నల,సల,భ,ర,త ; లింక ♦,నలల,తగ,సలా
నగగ, మలఘు, నవ, తల, సహా
భగురు,రగురు,సహా,సవ,రల,♦ భల,లిందులగుఁ॥

---

3 వ ప్రకరణము.

ప్రాసములు.

(1) "ప్రాసము" అనగా నొకపద్యపాదద్వితీయవర్ణము.

(2) ఒకపద్యమునఁ బ్రథమపాదద్వితీయవర్ణ మేహల్లు, లేక, యేహల్లులఁగూడియుండునో, దానితక్కినపాదములఁగూడ నట్టివేయుండవలయును.

(3) ప్రథమప్రాసాక్షరముద్విత్వమైనచోఁ దక్కినపాదములకు నట్లేయుండవలెను. సంయుక్తమైననునట్లేయుండవలెను.

(4) ప్రాసవర్ణమునకు హల్లుప్రధానమేకాని యచ్చు ప్రధానముగాదు. కావున నొకపద్యముయొక్క వేరువేరుపాదముల ప్రాసము లొకేవిధమగు నచ్చుఁగలవిగఁగాని, లేకవానిమిత్రవర్గములో నొకదానిఁగలవిఁగఁగానియుండవలెనను విధి లేదు.

(5) అఱసున్నతోఁ గూడినవర్ణముతో శుద్ధవర్ణము ప్రాసముగ నిల్వవచ్చును.

(6) బిందుపూర్వమగు వర్ణమునకు బిందుపూర్వ వర్ణమే కడవెళ్ళ నిలుపవలెను.

(7) బిందుపరమగు పర్ణమునకు దీర్ఘాక్షరమూ ప్రాసముగా జెల్లును.

(8) ప్రాకృతముగలవర్ణముతో శుద్ధవర్ణము ప్రాసముఁ జేయవచ్చును. ఉదా:- — శా॥ ఈ త్ర్యంశక్యమునం గాఁగల్గఁగను రణాంగణమెచ్చోటలేకుండుటగాఁ। జేతుల్లేఁయు నృధాభరంబగుచు॥ నా. హ.

(9) ప్రాకృతగల వర్ణముతో వట్రువసుడిగల వర్ణము ప్రాసమొప్పును. ఉదా—: ఉ॥... సచా। రిత్రము దప్పకుండఁగఁ బరీక్షితు కాచినయట్లు రామమా। ధాత్రృరఘుక్షితీశులు॥ భా. ఆ.

(10) ప్రకృతమునకుగానువచ్చిన పూర్ణబిందువు పూర్వమునఁగల వర్గయుక్తాక్షరములందొక వర్ణమునకుఁబడ మధ్యస్థపూర్ణబిందుపూర్వంబగునావర్ణంబుతోఁ ప్రాసముఁ జేయనొప్పును. ఉదా:— శా। గంగానందను పోటు మెచ్చకగురుంగాదంచు నాధాతనూ। జుంగీటాడుచునీతఁ డెవ్వఁడో కాయంచుఁ॥(భా. శ.)

(11) లావత్తుగలవర్ణముతో శుద్ధవర్ణము ప్రాసము జేయవచ్చును. ఉదా: — శా॥ లోకత్రాణరతిందదాదిమమహాలోకప్రవేశోత్కభా। పాక్షప్తప్రథమద్వితీయ॥ (రా. పాం.)

(12) ధ, థలకుఁ ప్రాసము చెల్లును. ఉదా:— క॥ గంధవహాసుతుఁడు గవయుఁగ। మంథరగతి నెవ్వఁడు"గు॥- భా. ద్రో.

(13) ద-ధలకుఁ ప్రాసము చెల్లును. ఉదా:- ఉ॥ కాదనకిట్టిపాటి యుపకారముతక్షకుఁ డేకవిప్రసం। బోధనఁ జేసి॥ భా. ఆ

(14) వట్రువసుడిగలవర్ణముతో శుద్ధవర్ణము ప్రాసము జేయవచ్చును. ఉదా:— మ॥ ఘనశౌర్యుండును సింగరాయనరలోకస్వామికిఁ బుట్టు రా। మనృపాలాగ్రణి... ॥ (వసు)

(15) సంధిలో మార్పుఁ జెందినిలిచిన వర్ణమునకు శుద్ధవర్ణము ప్రాసముగ నిల్పఁ జెల్లును. ఉదా:- మ॥...వి శే। షంబునుతింపఁగాఁగలర సజ్జరసజ్జభవద్విభావనా। ప్తింబరిపూర్ణమై వ. సు.

(16) "ఋ-ర"లకుఁ బ్రాసము చెల్లును-ఉదా:——క॥ ఆ ఋషిపుత్రుఁడు గట్టిన । చీరలు మృగులములు......॥ (భా-అ)

(17) "అ-ర"లకుఁ బ్రాసముఁ జేయనగు. ఉదా:— క॥ చ ర్లాటమాడు మోహము। లేలైవ ర్తిల్లునమ్మహీసురుఁ డా॥ పాం.

ఈప్రాసముఁ గూర్పరాదని యప్పకవి చెప్పియుండెం గాని, పూర్వకవి ప్రయోగములు కాన్పించుటచేతను, ఆధునికకవులు విరివిగా వాడుటచేతను, నుచ్చరించుటయందంతగా భేదము గానుపింపమిని నీప్రయోగము గ్రాహ్యమేయగు.

(18) తమంతఁదాము ద్విత్వంబులైనవానితోఁ బ్రమాతము లోఁపలఁ గలిగి సంధివశమున ద్విత్వములుగ నేర్పడునవి ప్రాసముగ నుండవచ్చును. ఉదా:—ఉ॥ మున్ను గనన్న గాత్మజకు♦ముద్రిక పైఁబతి పేరు సూడఁదోఁ। చెన్నొప్పుఁ జూచినట్లు...॥ (వసు)

(19) ల-ళలకుఁ బ్రాసము చెల్లును. ఉదా:——చ॥ కళ కలు లేజగుళ్ళునవ♦కంపుటనంటులు కప్పురంపుతి । ప్పలు ననగు త్తులుఁ ...॥ (వసుచ)

(20) యడాగమమున వచ్చిన యాకారమునకు లఘు యకారము ప్రాసముగఁ జెల్లును.

(సంధిలేనిచోటనున్న అకారమునకు యకారము వచ్చుట యడాగమ మనంబడు. లఘుయకారమన పుట్టుకతో నున్న శుద్ధవర్ణము)

ఉదా:——ఉ॥ ఆమొదనొక్క నర్మసచి♦వాగ్రణి యిట్లను నోయ ఖండతేజోయుత యద్భుతం బొకటి చూచితి... ॥ (వసుచ)

(21) ఒకేయనునాసికమును గూడినప్పుడు క-చ-ట-త-ప వర్గములయొక్క వట్రపొల్లులాయావర్గల మూఁడవయక్షరమునకుఁ బ్రాసముగ నిలువఁ జెల్లును. ఉదా:- —గీ॥ దిఙ్మహితకీర్తి యజ్ఞన ♦ యుగ్మభేది ॥ (అప్పకవి)

(22) ంబ-మ్మలకు బ్రాసము చెల్లును. ఉదా:— గీ॥ కమ్మ తావులు వెదజల్లునంబుజములు ॥ (అప్పకవి)

గమనింపు:— ఈ 21, 22 సూత్రములయందుఁ జెప్పిన రెండు ప్రాసము లప్పకవీయముననే కనఁబట్టుచున్నవి. కానియితరపూర్వకవిగ్రంథములనెందును నిట్టిప్రయోగములు గాన్పించుటలేదు.

(23) స-షలకుఁ బ్రాసము చెల్లుననుటలో షకారముగలపదమునకు సకారముగల రెండవరూపముగూడ నుండిననేయొప్పునుగాని లేకున్న నొప్ప దని కొందఱియభిప్రాయము. అందున కుదాహరణముగ సాంబవిలాసములోని

"క॥ విసరాంబుజమిత్రునకు న్విషమశిలీముఖసహస్రనిభగాత్రునకున్ ॥"

అను పద్యముగూడ వారివాదముననే బలపరచుచున్నది. ఎట్లనిన "విషము" అనుపదమునకు "విసము" అను రెండవరూపముగూడనున్నది. కావున స-షవర్ణములయం దొకటి ప్రాసముగనున్నప్పుడు రెండవవర్ణముగలిగినట్టియు, నదేరూపముగల్గి రెండవరూపములేనట్టియు, పదము ప్రయోగింపఁబడినట్లు సనాతనాంధ్రగ్రంథములనుండి యుదాహరణములు దొరకువరకు నిశ్లేయముప యోగింపవలసియుండును.

(24) న-ణలకుఁ బ్రాసము చెల్లును. కానిదీనికిఁ గొన్ని భేదాభిప్రాయములుగలవు. అవి యెవ్వియన:— ణవర్ణముగలపదములోని ణవర్ణమునకుఁ బూర్వమునగలవర్ణము ఱ్రావడిఁ గలదిగనుండిననేగాని లేకున్నఁ జెల్లదని కొందఱియభిప్రాయము. కాని యప్పకవియుదాహరణముగనిచ్చిన శృంగారషష్టకములోని క॥ వినుమతిగుహ్యము నారా। యణకవచముభక్తవాంఛితార్థప్రదమై ॥ యనుపద్యముంజూడవారియభిప్రాయమునకు వ్యాఘాతముకన్పడుచున్నది. కానిమఱికొందఱియభిప్రాయముగు "సంధికిఁబూర్వము నవర్ణముకలిగినఁగాని, లేక నవర్ణముగలిగిన మరియొకరూపముండినఁగాని నవర్ణమునకు ణవర్ణము ప్రాసముగఁజెల్ల" దనునది సమంజసముగఁ గన్పడుచున్నది. ఏలయన

నప్పకవి తానుదాహరణముగనిచ్చినవితప్ప తక్కినసనాతనాంధ్రగ్రంథములనుండి గైకొనిన యుదాహరణములన్నియు నీవాదమును స్థిరపరచుచున్నవి. కావున నీవిధముగాఁ బ్రయోగించుటయే యొప్పిదము.

(25) ల-డలకుఁ బ్రాసము చెల్లును. ఉదా:— చ॥ చిలుకలుకూయునో చెవులు♦చిల్లులువోవఁగనంచు నెన్నఁడు। న్వ్రేడలఁడునందునో ... ॥(ఆంధ్రనై)

ల-డలకుఁ జెల్లునటులోఁగూడ, స-షలకు విధించిన ప్రకారమే చూచిప్రయోగించవలెను పైయుదాహరణముగూడ నీవాదమునే స్థిరపరచుచున్నది. ఏలకున "వెడలు" నకు "వెలలు" అను రెండవరూపముగూడఁగలదు.

(26) ద-డలకుఁ బ్రాసము సేయవచ్చును. సులక్షణసారగ్రంథకర్త "క॥ ద-డలకు భేదములెన్నక। వడియును బ్రాసంబులిడఁగ♦వచ్చును కృతులన్"॥ అనిస్పష్టముగఁ బల్కుచున్నాఁడు. మరియు శ్రీనాథుని వీధినాటకమున "ఉ॥ కందుకకేళిసల్పెడి ప్ర♦కారమునం బురుషాయితక్రియా। తాండవకేళిసల్పెడివి♦ధంబున॥" నని ప్రయోగము కాన్పించుచున్నది. మరియు నప్పకవి యీప్రాస మప్రశస్తమని చెప్పుచు "ఉ॥ నెడుకొని వేడిబాష్పములు♦గ్రమ్మపయింబడి పర్వభీతిమై। నడరుచువిన్ననైనహ్రాద♦యంబునఁబోల్పగు హారయష్టిప। య్యొదదడియంగ ...... " అని రామాయణమునుండి యెత్తి వ్రాసినాఁడు. కాని, స-ష,ల-డ,న-ణలకువలె "రెండురూపములుకలిగిగాని, లేక వృత్తికిఁబూర్వముతక్కినపాదములఁగల ప్రాసాక్షరమువంటివర్ణముకలిగిగాని"యుండనటువంటి పదప్రయోగములు పై యుదాహరణములరెంటియందుఁగన్పడుచున్నవి కావున ద-డలకుఁ బ్రాసము చెల్లును.

(27) రధరభస్వేదనేధాతుయోగమైనప్పుడుమాత్రము లవర్ణమునకు రవర్ణము ప్రాసముగఁ జెల్లునుగాని, లేకున్నఁజెల్లదు. ఉదా: శా॥... క్ష్మాస్థూలీచర్చనెపంబునన్ దనరు కేళీవర్గకార్పణ సువర్ణత్వాశే। ఖాలిప్స ఖశికత్రిఁజూపఁనతఁడు ...॥ (కాకు).

---

4 వ ప్రకరణము.

యతులు.

"యతి" యనఁగాఁ బద్యచరణాదివర్ణమునకుఁ బాదమధ్య నియమితస్థానమునందుండెడివర్ణమునకు సంబంధముఁ గూర్చుట.

యతి యను పదమునకు సమానార్థపదములు:—విరతి, విశ్రాంతి, విశ్రామము, విరమణము, విరామము, విరమము, వళి, వడి, శ్రాంతి యనునవి.

స్వరయతులనియు, వ్యంజనాక్షరయతులనియు, నుభయయతులనియు యతులు మూఁడువిధములు. అందు

1 స్వరయతులు:—

(1) స్వరమైత్రివళి:—అ-ఆ-ఐ-ఔలును; ఇ-ఈ-ఋ-ౠ-ఎ ఏ-లును; ఉ-ఊ-ఒ-ఓ లును దమలోఁదాము సంబంధములుగ యతిస్థానములనిల్చును. ఉదా:— చ॥ ఒనర హిమావకుంఠనములూడ్చి తెమల్చినప త్త్రిభంగముల్॥ (వసుచ)

(2) స్వరప్రధానవళి:— ఒకశబ్దముయొక్క అంత్యలఘువు సంధివశమునఁ దరువాతి యచ్చుతోఁ గూడినప్పుడా యచ్చునకే యతిఁ గూర్పవలెఁగాని హల్లునకుఁ గూర్పరాదు. ఉదా:— మ॥ అరవిందోదరమూర్తి భానుఁడపుడాశాప్రాంతంబుగా సంకుచత్ ॥ (వసు)

(3) లుప్తవిసర్గస్వరవళి:— సంస్కృతభాషయందుఁగల అదంతసాంతశబ్దములతో, అత్తు మొదటఁగలశబ్దములు సంధి జేసినప్పుడు ప్రాప్తమైన ఓత్వమునకు అ-య-హాలు చెల్లును.
ఉదా:— A. ఉ॥... అన్యోన్యవిరుద్ధభాషణము ♦ లాడినఁదద్బలమాతఁడుం దెలిసె॥ (భా.వి.) B శా॥ ... బా। హోపాటచ్చరరామదాసతవదా♦స్తోహ మ్మరున్నందనా॥ (మ-శ)

(4) ఋవళి:—ఋవర్ణముతోఁగాని, ఋకారముగలయితరహల్లుతోఁగాని ఇత్వోత్వములఁగూడిన రవర్ణము యతిగానఁజెల్లు వచ్చును. ఉదా:— A. సీ॥ ఋత్విజుండకువిచా♦రించిపూజించితే॥ (భా-స). B. శా॥ శ్రీవజ్రాంగియజాతశత్రుఁడు మహీ ♦ భృన్మాత్రుఁడేచూడఁగన్ ॥ (విజ)

(5) ఋత్వసంబంధవళి: — అ-య-హ లు ఇత్వోత్వములఁగూడి ఋకారముతో యతిఁగూడఁజెల్లును.
ఉదా:—సీ॥ ఇచ్చియిష్టాన్న సం♦తృప్తులుఁగాఁ జేయు...॥(మను)

(6) ఋత్వసామ్యవళి:—వ్రుపసుడిగలయొకహల్లు వ్రుపసుడిగల యేయితరహల్లుతోనైన యతిగా నిల్పఁజెల్లును.
ఉదా:—గీ॥ పృతనభవదసినని♦ దెగి ♦ కృష్ణరాయ. (ఆముక్త)

(7) వృద్ధివళి:—సంస్కృతపదములతలకట్టుపైఁగదియు పదాదివక్రములకు (ఎ-ఏలకు) సంధిలో వచ్చు వక్రతమములకు (ఐ-ఔలకు)నుభయముఁ జెల్లును. ఉదా:— A. ఉ॥... భో। గైకపరాయణుల్పురుషు♦లంగజుఁడప్రతిమానచేష్టిత...భా. వి.॥ B. శా॥ ...లో। కైకత్రాణునిరామునింగనుముని♦కీబుద్ధిగాకుండినన్॥ రా.

II వ్యంజనాక్షరయతులు:—

(8) ప్రాణివళి:—హల్లుతనకుఁదానేయతిస్థానమునసిలుచును.

ప్రతిహల్లులోను నచ్చుభాగముకొంత హల్లుభాగముకొంత యుండును గాన యతిఁగూర్చునప్పుడు దానిలోనిహల్లునకు నచ్చునకుఁగూడమైత్రి యుండునట్లు సదాగమనింపవలెను. కాని యీరెంటిలో నేదియోయొకటి మిత్రముగానుండినపనికిరాదు. ఏవిధముగుయతిఁగూర్చుచున్నను నీస్వరమైత్రి చెడకుండునట్లుచూడవలెను.

ఉదా:— మ॥ ననునువ్వొత్తుగఁ బాఱమీఁటితివినా•నా ధైర్యసామగ్రి ... ... ॥ (వసు)

(9) వర్గయతి:— ప్రతివర్గమునఁగలవర్ణములు, నాయా వర్గముల యనునాసికముతప్పతక్కినవి, తమలోఁదాముయతులుగ నిల్వఁజెల్లును. ఉదా:— చ॥ బలితపుగుబ్బగుబ్బలుల పైనిరవ్రంది మెఱుంగుదీఁగెచే ॥ (వసు)

(10) బిందుసంబంధవళి:— ప్రతివర్గమునను, ననునాసికాక్షరముగాక తక్కినవర్ణములు పూర్ణబిందుపూర్వములై తమయనునాసికముతో యతిఁగనిల్వఁజెల్లును.

ఉదా:—గీ॥ మంజువాణీవిలాససం•పదలసవియె॥ (వసు)

(11) తద్భవవ్యాజవళి:— జ్ఞవర్ణమునకు న- ణలుసంబంధించును. ఉదా:— సీ॥ నారాయణాంబకి•జ్ఞానసారంబకి.

గమనింపు:— తద్భవవ్యాజమనగా సంజ్ఞ, యాజ్ఞ, విజ్ఞాపనము, విజ్ఞానము అనుసంస్కృతశబ్దములు తద్భవములైనప్పుడు వరుసగా సన్న, యాన, విన్నపము, విన్నాణము అని రూపములేర్పడును గనుక నీకారణమునవచ్చు జ్ఞవర్ణమునకు నవర్ణము సంబంధించునని తెలియవలెను.

(12) విశేషవళి:—క-ఖ-గ-ఘులు జ్ఞవర్ణముతో నన్యోన్యము యతిగానుండనొప్పును. ఉదా:— క॥ జ్ఞానికినుపదేశవిధిఁబ్ర•కాశముసేయం ॥ (భా-శా)

(13) బిందుసంబంధవళి:— త-టవర్గ,లనునాసికములు

తక్క-తక్కినవి, పూర్ణబిందుపూర్వములైె యానోన్యన్యముయతు
ల నిలువవచ్చును. ఉదా:—శా॥ ... చం। దాలంబండునొక
ప్పుడుందరుగ దిం♦టంబాడియుం బంటయుᳬ ॥ (మను)

(14) అనునాసికవళి:— పూర్ణబిందు పూర్వములైన
ట-ఠ-డ-ఢ-త-థ-ద-ధలు న-ణలకుఁజెల్లును. ఉదా:—కి॥ ...
మహీమం।డలమెల్లను జూచినాఁడ♦నాఁడునరేం।ద్రా॥ (రామా)

(15) మువిభక్తియతి:— తత్సమపుంనపుంసకపదాం
త మువర్ణములకు పు-ఫు-బు-భులు యతిగసిల్వఁజెల్లును.
ఉదా:-కి॥ ...। పుట్టినసదసద్వివేక♦ములుగల్గినదా॥ (భా-ఆ)

(16) మువర్ణవళి:— పు-ఫు బు-భులకు మువర్ణము
యతిగనిల్వఁజెల్లును. ఉదా:— సీ॥గీ॥ పుష్పఫలపత్రజలమా
త్ర♦ములశరీర ॥ (వసు)

(17) మవర్ణవళి:— బిందుపూర్వమైన య-ర-ల-వ-
శ-ష-స-హలకు మకారము యతిగనుండవచ్చును. ఉదా:—
చ॥..సం।హారణగుణాభిరాముఁడగు♦మైలముభీమసఖడ్గసృష్టికిᳬ॥

(18) ఋజువళి:— హావర్ణముతో యవర్ణము సంబం
ధించును. ఉదా:— గీ॥ హంసవాహనజనక ద♦యాసముద్ర॥

(19) భిన్నయతి:— గుడుసుపైనుండే క్రియమీాదయా
ముడివచ్చినచో ఇ-ఎ-హి-హేలుదానితో యతిగసంబంధించును.
ఉదా:ఉ॥ఎట్టిప్రదోషవేళజని♦యించినవాఁడనృగాకిచంద్రమా॥

(20) అభేదవర్గయతి: —A. "ప-ఫ బ-భ-వ"లకు యతి
గూర్పనగు. ఉదా:— చ॥...సూనృతవ్రతయొకభావిఖేలు
మఱి♦బావులు నూఱిటికంటె...॥(భా.ఆ).

B. ల-ళలకుయతిగూర్పనగును. ఉదా:—చ॥ లలిత

కృశోదరంబుతర♦ళత్రివళీ యుతరోమరాజియుఀ ॥భా.

(21) ల-డలకుయతి యదుకవచ్చునని యప్పకవిచెప్పుచును దాహరణముగ "గానక।శాలసత్కలాప♦డంబగోప ॥" యనితానేయిచ్చినాఁడు. మఱియు కవిజనాశ్రయమున ॥గీ॥ లలితవీణారవంబుతో♦షట్క సరియు, యనియుఁగలదు. కాని పూర్వకవిప్రణీత కావ్యములనుండి యొకయుదాహరణమునైనం జూపి యుండనందునను,నట్టిప్రయోగము లెందును గానఁబడమిని,నిట్టియతిఁగూర్పరాద నికొందఱు పెద్దలనుచున్నారు. కావున నిట్టి వివాదాంశములను సాధ్యమై నంతవరకుఁగృతులఁజొరనీకుండఁజూచుటయేమంచిది.

(22) ర-లమైత్రి:—ఈమైత్రిచెల్లదు. చెల్లునని కులక్షణసారమునఁగలదు. కాని పూర్వకవిప్రయోగము లందుఁ జూపఁబడలేదు. సనాతనాంధ్రకవికృత భాగవతాది గ్రంథములయందును నీప్రయోగము కాన్పింపదు. మఱియు "రోలం బాలకరోచిగ్రుంకి బిసవల్లీ♦ల్లుద్ధిన్మితూఁటాడి" యనియు, "గాయుంచ కాళ్ల దో♦లకయమున్నె" యనియురామరాజభూషణుఁడు వసుచరిత్రయందువ్రా సినట్లు గొందఱు పల్కెదరు. కాని వానికి "లో♦ లంబాలకరోచిగ్రుంకిబిస వల్లీ♦ల్లుద్ధిన్మితూఁటాడి" యనియు, "కలహంసకాళ్ళద♦వులకము న్నె" యని యు సరియగుపాఠములని పెద్దలుచెప్పుచున్నారు.

(23) ప-గలకుమైత్రిచెల్లదు. చెల్లునవియు "ఆ॥ గురునితంబ్రడీలోక♦పా లుండుయాదవ॥"అని పూర్వకవిప్రయోగమున్నదనియుఁ గొందఱందురు కాని దానికిసరియగు పాఠము "మనునితంబ్రడీలోక♦మాన్యుండ యాదవ॥"అనిపూర్వ ము ముద్రింపఁబడినగ్రంథములఁ గన్పట్టెడిని.

(24) కాకుస్వరయతి:—ప్రశ్న, నిశ్చయ, సందేహా ర్థంబులందువచ్చు శబ్దాంత్యాక్షరమునకు (అనఁగాఁగొన్ఫశబ్దములం దువచ్చినయక్షరమునకు) అ-య హాలు చెల్లును.

ఉదా:— గీ॥ ఈశ్వరేశ్వరుండ వీ♦వే రమేశ॥

(25) ఊష్మవిశ్రాంతి:— శ-ష స లన్యోన్యముయతులఁ నిల్పఁజెల్లును. ఉదా:—మ॥ స్తనయుగ్మంబతనుత్వమొందెనధ రో♦ష్టంబిక్షుధర్మస్థితిఀ॥ (వసుచ).

(26) సరసయతి:— శ-ష-సలు, చ-ఛ-జ-ఝులతోను; హ-యలు, అకారముతోను యతిసేయవచ్చును. ఉదా:—
1. ఉ॥ చెన్నగనన్న దీపులినశీసులదాగిలిమూతలాడుచున్॥ వసు
2. ఉ॥ ఆనరలోకపాలకుమహామహనీయభుజోపగూహన॥ వసు.

(27) రేఫద్వయమైత్రి:—ఱ-రలకు మైత్రి చెల్లును.
ఉదా:—ఉ॥...పదా। ఱ్వన్నె పసిండిమేడలకు రాబనియేమి॥ విజ.

గమనింపు:— పింగళినాగనాదిమహాకవులు ప్రయోగించినను, అప్పకవి మొదలగు కొందఱులాక్షణికులు రేఫద్వయమైత్రిచెల్లదని వాదించుచున్నారు. కాని అవిధముగా వాదించునప్పకవియే "సీ॥...జాతికృ-సకలాతురగములమీఁద" అనియు నింకననేకచోట్లను దద్భేదము నెగమనింపక ప్రయోగించినాఁడు. మఱియు, నాధునికకవులలోఁ బెక్కురీప్రయోగమునకు సమ్మతించుచుండుటచేతను, రచనాసౌలభ్యమున కొకింతసహకారియనియెంచియు, ర-ఱ లుచ్చరించునప్పుడు శ్రుతికి విశేషభేదము తోపకుండుటచేతను నీప్రయోగమొప్పిదమనియే తెలిపితిని.

(28) సంయుక్తయతి:—ఒకటిగాని, అంతకన్న నెక్కువగాని, వత్తులుగలవర్ణమున్న యెడల నావర్ణముతోగాని, దానికిగలయేవత్తుతోగాని, యతిగూర్పవచ్చును. ఉదా:— చ॥...
యూర్జితరుచినింపఁగా నుదలఁజెందినరాపిడి ... ॥వసు

(స్రగ్ధరాదివృత్తములలో మూఁడుచోట్లయతులు దగులు నెడఁ బ్రథమమందు సంయుక్తాక్షరమున్నచో, దానికి రెండవచోట నేవర్ణము యతిగనిలుచునో, తక్కినచోట్లఁ దత్సంబంధవర్ణముంచవలెనే గాని, ప్రథమసంయుక్తవర్ణముంజూచినిలుపరాదు).

(29) అంత్యోష్మసంధివళి:— పొల్లులతో హావర్ణముకలిసిన నదికనుపడుచున్నను, లోపించినను నా హావర్ణముతోగాని వత్తుయొక్క సంబంధవర్ణముతోగాని యతిగూర్చవచ్చును
ఉదా:—సీ॥ హిమశైలసురసరిద్ధీరవర్ణాకార.

(30) వికల్పసంధియతి:— పొల్లులు, హల్లులంతో సంధి జేసినప్పుడు రెండురూపములుప్రాప్తించినచో నారెండువిధములకుసంబంధవర్ణములు యతిగానిలువవచ్చును.
ఉదా: — సీ॥ తపనీయగోత్రభృ♦న్మహితధర్మ.

"మయటనిత్యం" అనువచనప్రకారము మయపదమునిత్యసంధియగును కావున చిన్మయాదిశబ్దములకుమాత్రము మయపదమేనిత్యముగనుక మవర్గము, నవర్గముగాక, తవర్గమునకు యతిచెల్లదనియెఱుంగునది.

III ఉభయయతులు:—

(31) యుష్మ,దస్మచ్ఛబ్దవళి:— యుష్మదస్మచ్ఛబ్దములకు నచ్చుసంధించితే నేర్పడినవర్ణమున కుభయముంజెల్లును. (ఉభయమనగానచ్చు, హల్లు ఈరెంటిలో దేనితోనైననుయతి యనుకవచ్చునని యర్థము). ఉదా:— క॥ ప్రస్తుతఫణిసత్రభయ। త్రస్తాత్ములమైనయుస్మ♦దాదుల కెల్ల౯॥ (భారత-ఆది)

(32) పరరూపవళి: — *శకంధ్వాదిపదమధ్యసంధియుక్తవర్ణమునకచ్చునుహల్లునుజెల్లును. ఉదా:—ఉ॥...సారంగవరేణ్యముల్పులుకి♦హస్తములించుకసాచి ...॥ (చంద్రికా)

(*శకంధు-కర్కంధు-కుద్దాల,అలక్త- పర్కటు-లాంగలీషా-హాలీషా-మనీషా-పతంజలీ-కుత్కీల-ఉష్ణీష-సుంజీగ-మస్తిష్క-కులట-సారంగ- వేదండాదులు శకంధ్వాదులు)

(33) ప్రాదియతి:—ఉపసర్గలతో నదికినపుడుహల్లును, అచ్చునుజెల్లును. ఉదా:—అబ్జయోనిరజోగుణ♦ప్రాప్తిదనరు.

ఉపసర్గలు:—ప్ర-పర-అపి-సం-అను-సు-ప్రతి-నిర్-దుర్-అధి-వి-ఉప-అభి-నుత్-అతి-ఆ-పరి-అవ-అప.

(34) నిత్యసమాసయతి:— నిత్యసమాసశబ్దములగు కర్ణాటాది పదమధ్యసంధియుక్తవర్ణమున కుభయముజెల్లును.

ఉదా:—ఉ॥...రా।మాయణముఁ (వ్ర)చించినమ♦ హాత్ములనాత్మ
దలంచెదఁ॥

కర్ణాట- వనాట- వనాళ-ద్వీప- అంతరీప- నాస్తి- పదార్థ-అనేక
అన్యోన్య- జనార్దన- నాక- విశ్వామిత్ర-అపోశన-స్వాంత-ఏకాంత - నారా
యణ-వాతాయన-ఉపాయన- రసాయన-రామాయణ-మార్తాండ-ద్వారా
దులు కర్ణాటాదులు.

భద్రాయిత, కుమారాయిత శబ్దములు క్యజ్ ప్రత్యయాంతములగుటక
సంయుక్తవిశ్రమములుగాని, నిత్యసమాసములు కావు. ఆకారణముచే వీనికి
వ్యంజనయతియే చెల్లును. ఉభయము చెల్లవు.

(32) దేశ్యనిత్యసమాసయతి:—దేశ్యనిత్యసమాసశబ్దము
లగు*రూపఱ మొదలగు పదమధ్యసంధియుక్తవర్ణమునకు నుభ
యముఁజెల్లును.ఉదా:— చ॥గ్ర।చ్చఱభవదీయరక్షణము♦నంద
వెలుంగుచునుండునట్టి...॥(భార-అర)

*రూపఱ-పెంపఱ-పెల్లఱ-ఏపఱచుట-క్రిక్కిఱిసికొనుట- క్రచ్చఱ -చొక్కఱ-చూపఱి-ఇత్యాదులు దేశ్యనిత్యసమాసపదములు.

(33) నిత్యయతులు:—"ఏని" అను శబ్దముతోనదికిన
పూర్వపదముతుదియక్షరమున కుభయముఁజెల్లును.

ఉదా:—క॥ పెట్టఁడునారకమార్గం। బెట్టిమహాక్రూర
కర్ముఁ♦డేనియుఁ దుద ని। ట్టట్టనక నెమ్మనంబున। నెట్టనహారిఁదల
పఁగలిగె ♦ నేని మహాత్మా॥

(34) రాగమసంధియతి:— "ఆలు" అనుశబ్దమునొక్క మొదట"రా"గమమువచ్చినయెడల నుభయముఁజెల్లును.
ఉదా:— ఉ॥...యే । కాంతమునందునున్న జవ♦రాండ్రనెపంబిడిపల్కరించులాగింతియెగాక॥ (మను)

(35) విభాగవళి:— పరిమాణార్థమగు "ఏసి" అను శబ్దము పూర్వశబ్దముతోఁ సంధింప నుభయముఁ జెల్లును.
ఉదా:—ఋషులపాలిటి వేయింత ♦ లేసి పనులు॥ (గాశీఖం).

(36) నామాఖండవళి:—అప్ప, అయ్య, అన్న, అరసు, అవ్వ, అమ్మ, అక్క, ఆయి ఈపదము లనుకుసంధులకు నుభయముఁ జెల్లును. ఉ॥...సాహిణిమా।రప్పను దానమున ఘనుఁ డు♦రాజునటంచుఁ ॥

(37) పంచమీవిభక్తివిరామము:— కంటె,కన్న అనువిభక్తు లదికిసవర్ణములకు నుభయముఁ జెల్లును. ఉదా:—1 చ॥క్రతువునయాజకోత్తముల♦కన్నఁ బ్రసిద్ధులుసర్వవిద్యలఁ॥ భా-ఆ.
2 క॥...హైహయు।కన్నఁ దోర్వీర్యమెక్కు♦డగుభార్గవు॥.

(38) ప్లుతవళి:—భీతి, శోక, తర్క, గీత, దూరాహ్వాన, సంశయార్థంబులఁబలుకునప్పటిప్లుతమునకునుభయముఁ జెల్లును.
ఉదా:— ఉ॥ ఎవ్విధిగాంతుఁ జెప్పగద♦వే సెరువెద్ది శుభంబు నీకగుఁ॥ (శోకము-మనుచ).

(ఒకమాత్రకాలముహ్రస్వము; రెండుమాత్రలకాలముదీర్ఘము, మూఁడుమాత్రలకాలముప్లుతమనఁబడును. మాత్రయనగా నొకరెప్పపాటు కాలము.)

(39) ప్లుతయుగవిశ్రామము:— ప్లుతాక్షరములు వేరువేరు హల్లులైనను, స్వరమైత్రిఁగలిగినచో యతిగనిల్వఁ జెల్లును.
ఉదా:— ఉ॥... వేరొక వేల్పుగొల్వ, నీ।వేగతి, కావవే,రఘుప♦తీ ! శరణాగత వజ్రపంజరా! ॥

(40) ప్రాసయతి:— ఒకపాదమునఁగల యతివర్ణద్వితీయాక్షరములు ప్రాసముగానుండఁ జెల్లెనేని, దానికిఁ బ్రాసయతియనఁబడును. ఈప్రాసయతి గీత, సీసములకును, లయవి

భాతి, లయవిహారి మొదలగు మాలికావృత్తములకును జెల్లును. తక్కినవానికిం జెల్లదు.

ఉదా:—గీ॥ దనుకడిందుపడదు♦మనసునాకు ॥రామా॥

☞ ప్రాసయతు లడుకునప్పుడు ప్రథమమునం బ్రాసపూర్వాక్షరము గురులఘువులం దేది యుండునో తర్వాతస్థానములయందును నదియేయుండవలయును.

(41) అఖండయతి:— ఒకహల్లు పాదాదిని గాని, విశ్రమస్థానమునం గానియుండి, రెండవచోట శబ్దాంత్యమునం గల అదేహల్లుతోం గూడిన తరువాతి యచ్చునకు యతిం గూర్పవచ్చునని కొందఱు లాక్షణికులభిప్రాయపడుచున్నారు. దీని నే అఖండయతియందురు. కాని యిదేయుండవలెనని సిద్ధాంతీకరించినచో యతులకు నింతకుముందు నిర్ణయించిన కొన్నికట్టుబాట్లకు భంగము సంభవించును. అదిగాక శ్రుతికటువుగంగూడ నుండునని తలంచెదను. మరియు యతిప్రాసనియమములు శ్రుతికి సుఖమునిచ్చుటకేర్పరుపం బడియున్నవి. కావున నీయఖండయతి మానుటయే యుక్తము.

భాస్కరరామాయణాది గ్రంథముల(" ఉ॥...రాజవే। మన్నంగొరంత లేదు మణి ♦ మండన ముఖ్యములైన కానుకల్ "॥రామా॥) నక్కడక్కడ ప్రయోగములు కానవచ్చుచున్నవి. కాని యామహాకవులు ప్రమాదవశమున వానిని బల్కియుండవచ్చునని తలంచెదను.

పైనిచ్చిన "వే-మన్న" అనుదాని నుచ్చరించునప్పుడు "మ" అను అక్షరములోనున్న "అ" అను దానినే యూందిపలుకు చున్నాముగాని, మకారమును వత్తిపలుకుటలేదు. కావున నట్టియతియొప్పిదమున వలనుపడదు

యతిప్రాసనియమము లక్కర లేదను నీకాలమున నీతండు కొందఱుకవులుసమ్మతించినదానినింగూడ నీవిధముగ వలదనుచున్నాండని నన్నుం గొందఱుపెద్దలు నిరసింతురని నాకుం దోంచకపోలేదు. కానియీకట్టుబాటులు ప్రస్తుతకాలమునకే కావుగనుక నేనిట్టు చెప్పవలసివచ్చినది.

5వ ప్రకరణము.

ప్రత్యయములు.

ఉక్త, అత్యుక్త, మధ్యమ, ప్రతిష్ఠ, సుప్రతిష్ఠ, గాయత్రి ఉష్ణిక్ అనుష్టుపు, బృహతి, పఙ్క్తి, త్రిష్టుపు, జగతి, అతిజగతి, శక్వరి, అతిశక్వరి, యష్టి, అత్యష్టి, ధృతి, అతిధృతి కృతి, ప్రకృతి, ఆకృతి, వికృతి, సుకృతి, అభికృతి, ఉత్కృతి, ఇవి వరుసగా 1 మొదలు 26 ఛందములకుఁ, బేళ్ళు. ఈ యిరువదియాఱుఛందముల ౧౩౪౨౧౭౨౬ విధము లగుసమపాద వృత్తములు పుట్టినవి. వీని నెఱుంగుటకు వృత్తసంఖ్య, ప్రస్తార, లగక్రియ, అధ్వ, నష్ట, ఉద్దిష్టములని ప్రత్యయము లారువిధములుగలవు.

అందు (1) వృత్తసంఖ్య, 26 ఛందములఁబుట్టు వృత్తములను ప్రతిపాద క్లుప్తవర్ణములను నెఱింగించును. (2) ప్రస్తారంబు, తద్వృత్త గురు లఘుస్థానంబులఁ దెలుపును. (3) లగక్రియ ప్రతిఛందో గ్రథితవృత్తంబుల భేదంబులఁ దెలుపును (4) అధ్వంబు, ప్రస్తారంబునకు సూచికయైయుండు. (5) నష్టంబువృత్తం బిన్నియవదని తెలిసినచోఁ దద్గురులఘుస్థితిం దెలుపును. (6) ఉద్దిష్టంబు వృత్తగురులఘువులఁదెలిపినచో నీఛందంబున నిన్నియవ వృత్తమని తెలుపును.

(౧) వృత్తసంఖ్య:— (1) ఏఛందమునఁబుట్టిన వృత్తపాదములకెన్ని యక్షరములుండును ?

ఎన్నవఛందమున నని యడుగుదురో యాఛందవృత్తముల కాఛందముయొక్క సంఖ్యయెంతో యన్నియక్షరములే యుండును.

ఉదా:— 1 వ ఛందవృత్తపాదమునకు 1 అక్షరము.
8 వ ఛందవృత్తపాదమునకు 8 అక్షరములు.
18 వ ,, ,, 18 ,,

(2) పైనఁదెల్పినప్రకారము ప్రథమఛందపాదవృత్తమున కొకయక్షరమేయుండవలయునుగదా! కావున నీప్రథమఛందమునఁగల వృత్తము లేకాక్షర గణములవలననే యేర్పడవలయును. ఏకాక్షరగణములు 2 మాత్రమే (గు ∪, ల ।). ఈరెండుగణములచేత నేర్పడఁగలవృత్తములు రెండేయగు

ను. అనగా గురువుచేతనొకటి, లఘువుచేతనొకటి. కావునఁ బ్రథమఛంద మున రెండువృత్తములే పుట్టినవి.

ఇట్లే ద్వితీయఛందమున ద్వ్యక్షరగణములవలననే వృత్తములేర్పడ వలసియున్నవి. ఈ ద్వ్యక్షరగణములు నాలుగు. కావున నానాల్గువిధ ములగు గణములచేత 4 వృత్తములే పుట్టినవి.

పై ప్రథమ, ద్వితీయఛందవృత్తములేర్పడిన విధముంబట్టిచూడఁగాఁ బ్రథ మఛందమున నెన్నివృత్తములు పుట్టెనో ద్వితీయఛందమునవానికి రెట్టింపు పు ట్టినవికదా. ఇదేప్రకారము చూచిన ద్వితీయఛందమునకు ద్విగుణితముగఁ దృతీయఛందముననుఁ దృతీయఛందమునకు ద్విగుణితముగఁ జతుర్థముునను, నటుపైనిట్లేయొక్కొక ఛందమునఁ బుట్టినవృత్తసంఖ్యను నినుమడిగ దానిత ర్వాతి ఛందమున వృత్తములు బుట్టుచున్నవని తెలిసికొనుము.

ఉదా:— 4 వ ఛందమున (8 × 2=) 16 వృత్తములు.
5 వ „ (16 × 2=) 32 „
6 వ „ (32 × 2)= 64 „

గమనింపు:— మరియొకవిధము:— అడిగినవృత్తసంఖ్యయెంతో అన్ని పర్యాయములు ప్రథమఛందపు వృత్తసంఖ్యయగు 2 ను 2 తో హెచ్చ వేయుచువచ్చినమొత్త మాయడిగిన వృత్తసంఖ్యయగును.

(౨) ప్రస్తారము:— ఆపుట్టినవృత్తములలో నేయేవృత్తమున కేయేగ ణములుండును? అనగా గురులఘువు లేవరుసనుండును ?

(a) ఎన్నవఛందములోని వృత్తములనడుగుదురో దానికిఁ బై 2 లో చెప్పినప్రకారగ మెన్ని వృత్తములుపుట్టునో మొదట తెలిసికొనుము.

ఉదా:— 4 వ ఛందమునకు 16 వృత్తములు.

(b) కావున, మొదటగురువు దానిక్రింద లఘువు నీప్రకారమొకదాని

క్రింద నొకటి 16 వరకు వ్రాయుము. ఉదా:— 4 వ ఛందమునకు 4 చాళ్ళు

(c) తరువాత, నా చాలునకుం గుడిప్రక్కన మొదట 2 గురువులు దానిక్రింద 2 లఘువులు చొప్పున నా 16 వరకు వ్రాయుము. అనగా మొదటి చాలులో వ్రాసిన సంఖ్య మేరకు రెట్టింపు చొప్పున రెండవచాలున వ్రాయవలెను

(d) ఇదేవిధముగ నది యెన్నవ ఛందమో అన్ని (1 లోచూడుము) చాళ్ళు అగువరకున దేవిధమున గురు లఘువులసంఖ్య రెట్టించుచు వ్రాయవలెను. అనగా 3 వ చాలునకు 4 గురువులు 4 లఘువులు, 4 వ చాలునకు 8 గురువులు 8 లఘువులు

1	U	U	U	U
2	I	U	U	U
3	U	I	U	U
4	I	I	U	U
5	U	U	I	U
6	I	U	I	U
7	U	I	I	U
8	I	I	I	U
9	U	U	U	I
10	I	U	U	I
11	U	I	U	I
12	I	I	U	I
13	U	U	I	I
14	I	U	I	I
15	U	I	I	I
16	I	I	I	I

ఈవిధముగా వ్రాయగా నేర్పడిన చాళ్ళలో నెడమనుండి కుడికివరుసగానుండిన గురులఘువులవరుసయే యానాల్గవఛందములోని 16 వృత్తములకుంగల యొకపాదముయొక్క గురులఘువులవరుస (గణములవరుస) యని యెఱుంగునది. ఇవిసమపాదవృత్తములగనుక తక్కిన 3 పాదములకు నాగణములే యని గ్రహించునది.

(3) నష్టక్రమము:— ఇన్నవఛందమున, నిన్నవవృత్తమునకు, గణము (గురులఘువు) లెవ్వియనియడిగినఁ జెప్పెడివిధము.

(a) ఎన్నవ వృత్తమదగునో దానియొక్క సంఖ్యను మొదటవ్రాయుము.

తరువాత దానిని అర్ధించుము. (అర్ధించబోవునది సరియంకెయైనచో లఘువునుంచవలెను). ఆ అర్ధించగావచ్చిన దానిని తిరిగి యర్ధించుము. (అర్ధించబోవునది బేసిసంఖ్యయైనచో దానికి 1 కలిపి తరువాత దానిని అర్ధించుము. (అలాగు 1 టిని కలిపినప్పుడెల్ల గురువును నిల్పవలెను.)

ఉదా:— 4 వ ఛందమున 12 వ వృత్తమునకు గణములెవ్వి? వృత్తసంఖ్య 12 కావున

12ను అర్ధించితే		6...	|
6	,,	3...	|
3 + 1	,,	2...	◡
2	,,	1...	|

ఉత్తరువు:— | | ◡ |

ఈవిధముగా నది యెన్నవఛందమో అన్నిస్థానములేర్పడువరకు నర్ధించవలెను. అలాగునర్ధించునప్పుడు 1 మిగిలినప్పుడుగాని, యితర బేసిసంఖ్యవచ్చినప్పుడుగాని 1ని కలిపి అర్ధించవలెను. 1 యే మిగిలి యింకఁగొన్ని స్థానము లుపూర్తికావలసినప్పుడు 1 ని మనముకోరినన్ని స్థానము లేర్పడువరకు, కలుపుచు నర్ధించుచు బోవలయును.

(౪) ఉద్దిష్టము:— ఒకవృత్తపాదమునిచ్చి, యిది యేఛందముయొక్క యెన్నవవృత్తమని యడిగినప్పుడు చెప్పెడివిధము.

(a) మొదట, నీవృత్త మెన్నవఛందములోనిదని తెలిసికొనుట సులభము. ఎట్లనగా నాపాదమునకెన్ని యక్షరములున్నవో అదే అన్నవఛందములోనిదని పైనఁజెప్పియున్నాము. (పైన ౧ లోఁజూడుడు).

ఉదా:—"వసుదేవసుతుఙ"॥.

ఈవృత్తపాదమున 6 వర్ణములున్నవి. కాబట్టి యీవృత్తము 6 వ ఛందములోనిది.

(b) ఈవృత్త మాఛందమున నెన్నవవృత్తమో యింకఁదెలిసికొనవలయును. అందుకు, ఇచ్చిన వృత్తపాదము నొకచో వ్రాసి, దానిక్రిందఁగ్రమముగ గురులఘువుల సంజ్ఞల నాయా యక్షరములనుబట్టి వానిక్రింద వ్రాయుము. అంతట వానిక్రింద నెడమనుండి కుడివైపునకు నేకాదిద్విగుణితముగ (అనగా మొదటియక్షరముక్రింద 1; రెండవయక్షరముక్రింద మొదటిదానికి రెట్టింపు అనగా 2; ౩ వ యక్షరముక్రింద రెండవదానికి రెట్టింపు అనగా 4; ఈవిధముగా రెట్టించుచు) అంకెలను వ్రాయుము. అంతట నావ్రాసినవానిలోని లఘువులక్రింది యంకెలనుమాత్రము కూడి ఆ మొత్తమునకు 1టి కి

లిపి తేరచ్చిన మొత్తపుసంఖ్యయే అడిగిన వృత్తసంఖ్యయని తెలియును.

ఉదా:—వ సు దే వ సు తుం—ఇచ్చిన వృత్తపాదము
| | ᑌ | | ᑌ—గురులఘువులు
౧ ౨ ౪ ౮ ౧౬ ౩౨—ఏకాది ద్విగుణితము
౧+౨+౮+౧౬=౨౭—లఘువులక్రింది సంఖ్యల మొత్తము
౧—కలుపు

మొత్తము...౨౮—ఇదియే వృత్తసంఖ్య.

గమనింపు:— ఇచ్చినవృత్తపాదమున నన్నియు గురువులైనచో నది ప్రథమవృత్తమనియు, నన్నియు లఘువులైనచో నది చివరవృత్తమనియు నెఱుంగుము.

6వ ప్రకరణము.

వృత్తములు.

పాదనియమముగలిగిన పద్యములన్నియు వృత్తములనియు, జాతులనియు ద్వివిధము. నిసర్గగణములచేత వృత్తములును, ఉపగణములచేత జాతులు నేర్పడును. ఇందువృత్తములకు యతులుమాత్రము చెల్లును. ప్రాసయతులు చెల్లవు. ఇవి సమపాదవృత్తములుగాన నొకపాదమునకుఁ జెప్పినలక్షణమే తక్కిన 3పాదములకని యెఱుఁగవలెను. గ్రంథవిస్తరభీతిచేఁ, బూర్వకవులు ముఖ్యముగా వాడియుండిన వృత్తములఁగొన్నింటిమాత్రమేయిటఁ బేర్కొంటిని. ఇవిగాక విశేషముగఁ దెలిసి

9 వ ప్రకరణము.

ఉపజాతులు

ఉపజాతుల లక్షణము:— ప్రథమపాదమున గురువున్నం దక్కిన పాదములఁగూడ గురువేయుండవలెనను విధిలేదు. వీనికి యతులుగాని, ప్రాసయతులుగాని వాడవచ్చును.

(1) తేటగీతి:— ఇదిసమపాదములుగలది. ప్రతిపాదమునకు వరుసగా నొకసూర్యగణము, 2 ఇంద్రగణములు, తరువాత 2 సూర్యగణములు కలిగి, నాల్గవగణాదిని యతిదాకును.

ఉదా:— తే॥గీ॥ ఇనుఁడొకం డింద్రు లిద్దరు ♦ నినులిరువురు
వరుసగాఁగూర్చ, యతి నాల్గ♦వ గణమునకు
నమరఁ దేటగీతిచరణ♦మైతనర్చు
పుండరీకాక్ష! దానవ ♦ శౌండశిక్ష॥

(2) ఆటవెలఁది:— దీనికిఁ గందమునకువలె 1, 3 పాదములకును, 2, 4 పాదములకును లక్షణము వేరొకటిగనుండును. మొదటిపాదమునకు వరుసగా 3 సూర్యగణములును పైన 2 ఇంద్రగణములును, 2 వ పాదమునకు 5 సూర్యగణములును కలిగి ప్రతిపాదమునకు 4 వ గణాదిని యతిదాకును.

ఉదా:— ఆ॥వె॥ ఇనులుమువ్వు రింద్రు♦లిద్దఱు నొకపాద
మందు; నొకట సూర్యు♦లైదుగురును
గూర్పఁగా సగంబు♦కొమరారు; రెట్టించి
నంతబూర్ణమగును ♦ నాటవెలఁది॥

(3) సీసము:— వరుసగా 6 ఇంద్రగణములపై 2 సూర్యగణములుకలిగి, ప్రథమతృతీయ గణములకును, పంచమసప్తమ

గణములకును, వేరువేరుగ యతులనదికినట్టి 4 పాదములను గూర్చి, తుదిని తేటగీతిగాని, ఆటవెలఁదిగాని చేర్పవలయును.

ఉదా:—సీ॥ దివిజేశులార్వురు ♦ దిననాథులిర్వురు
క్రమమునఁ బ్రతిచర♦ణమున నుండి;
యాదిమగణమున♦ కరయఁ ద్వితీయగ
ణమునకు, నంత బం♦చమగణమున
కేడవగణమున♦ కేర్పడ వేర్వేర
యతి, ప్రాసయతుల నె♦య్యదియు నైనఁ
గదియు పాదంబులు♦ నగరిపు! నాలుగు
గూర్పంగవలయును♦ గూర్చునెడ
నాటవెలఁది యైనఁ♦ దేటగీతి యైన
వాని తుదిని సమాక♦ వలయు సీస
మనఁగ నదియె యొప్పు♦ నంబుజదళనేత్ర!
మారజనక! శ్రీర♦మాకళత్ర! ॥

గమనింపు:— సీసపాదములు (ద్విపద) మాలికగాఁ గొన్నింటిఁ గూర్చి, తుదిని గీతిపద్యమును జేర్చిన సీసమాలిక యగును. ఇట్లే చంపకమాలాది వృత్తపాదములను గూడఁ గొన్నింటిఁ గూర్చి, మాలిక యని పేరిడవచ్చును. తేటగీతిపాదముల మాలికగా వ్రాయు నాచారము సనాతనాంధ్రగ్రంథములఁ గన్పట్టదు. కాని యాధునికకవులు విరివిగ వ్రాయుచున్నారు.

10వ ప్రకరణము.

గద్యము.

గద్యమన వచనమనఁబడును. వచనమునఁ దోఁచినరీతిని బదములు ప్రయోగించినఁ జాలును. దీనియందు యతిప్రాసాది నియతిలేదు. కావున నుదాహరణమును జూప మానితిని. మనుచరిత్రాది గ్రంథములందుఁ జూడనగును.

ప్రబంధరచన

ప్రబంధమును రచించుటకుఁ బ్రారంభించునపుడు ప్రబంధనాయకునకును, ప్రబంధపతినామమునకును మొదలనుండు వర్ణములవలన వధూవరులకుఁ జూచెడిరీతిని సకలకూటములును జూచి తారాబలచంద్రబలసంపత్తిగలిగి, వివాహప్రవేశసలగ్నమునందుఁ గృతిరచనకు నాందిపద్యముఁ గూర్పవలయును. అప్పుడును, బ్రహ్మమాతృక ప్రస్తారముగను శుభాశుభ ఫలముల నెఱిఁగి రచింపవలయును.

మహాప్రబంధమనియుఁ, చాటుప్రబంధమనియుఁ బ్రబంధములు రెండువిధములు.

(1) మహాప్రబంధము:--- దేశకాల, పురి, ఋతు, ప్రయాణ, వనవిహార, వారికేళి, కన్యాసౌందర్యకథన, చంద్రోదయ, విప్రలంబ, సురత, అభ్యుదయ, సురాపానజ వికార, సూర్యోదయ, వివాహ, గృహప్రవేశ, పుత్రోదయ, సాగర, శైల, మృగయా, వన, అరణ్య, మంత్ర, విజయ, మహాన్యాశ్రమ, దండయాత్ర, జారసంవాద, దశావతార, నాయకగుణవర్ణనము లనునిరువదియేనువర్ణనములలో నెన్నియైన, నెక్కుడుభాగమైనఁ జేర్చి, ఆశ్వాసములుగ నేర్పఱచి, కృతిపతివంశావతారమును, షష్ఠ్యంతములును వ్రాసి, ఆశ్వాసాదియం దొకకందమును, నాశ్వాసాంతమునఁ జంపకమాలాది మొదలగునాల్గు వృత్తములలో నొకటియుఁ గందమొకటియు, నితరవృత్తములలో నొకటియుఁగా మూఁడు చమత్కృతులతో లిఖియించి, గద్యము రచింపవలసినది.

(2) చాటుప్రబంధములు:—ఇవి సంఖ్యాబద్ధములనియు, సంఖ్యారహితములనియు ద్వివిధము.

(a) సంఖ్యాబద్ధములు.

సంఖ్య.	నామము.	సంఖ్య.	నామము.
1	ముక్తకము	12	భాస్కరమాల
3	లోక్యము	16	శశికళ
4	వారిధిమాల	27	తారావళి, నక్షత్రమాల
5	పంచరత్నములు	32	రాగమాల
8	వారణమాల	64	విద్యామాల
9	నవరత్నమాల	96	తత్వమాల
10	అవతారమాల	100	శతకము.

పైనఁజెప్పిన పద్యసంఖ్య నొకటేవిధముగు పద్యములతో నొక్క మకుటమే కడ వెళ్ళఁ బ్రతిపద్యమునకునుగూర్చి పేరిడవలయును.

(b) సంఖ్యారహితములు:— రగడ, ద్విపద, దండకములు వలయునన్ని పదములఁ గూర్చి చెప్పవచ్చును.

ఒకరగడ 4 చరణములును, ఒకవృత్తము 4 చరణములు నుగలిపి యొకసమాసముగాఁజెప్పినచోఁ గలికోత్కళిక యనఁబడును. తెనుఁగుభాషయందు లేనట్టియు, నాంధ్రదేశమునవిరివిగ వాడుకలోనుండినట్టియు అన్యదేశభాషలలోని కొన్ని పదముల సందర్భానుకూలముగఁ దెనుఁగుకవిత్వమునఁ గూర్చి చెప్పనగు.

అలంకారములు, శుభాశుభ గణ, వర్ణములు, బంధకవిత్వవిషయము, వ్యాకరణాంశములు, మొదలగునవి చేర్చి ద్వితీయభాగముగఁ బ్రచురింపఁబడును.

సంపూర్ణము.

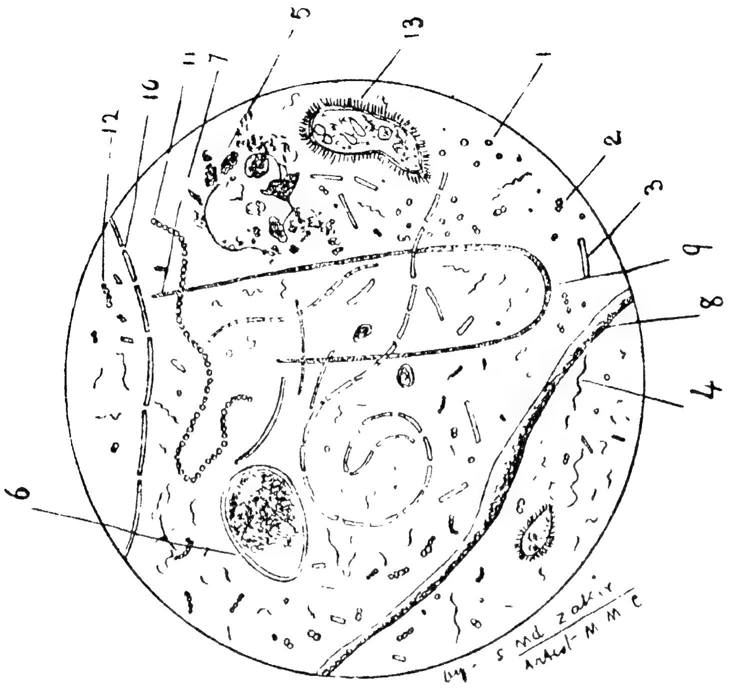

1 వ పటము.

మురుగుప్రక్కనుండు కాలువలోని నీటిబొట్టు.

1,2,3,4, సూక్ష్మజీవులు.

1. చుక్కలవలెనున్నవి.

2. జంటచుక్కలుగనున్నవి.

3. కడ్డీలవలె ఉన్నవి.

4. మెలితిరిగియున్నవి.

5. శాకపదార్థము క్రుళ్లుచున్నది.

6. ఒక పురుగుగ్రుడ్డు.

7. } ఒక్కటిసూక్ష్మమైన పాము
9. } వంటిపురుగు.

8 దారపుపోగు.

10. కడ్డీకలవంటిసూక్ష్మజీవులవృద్ధిని చూపు గొలుసులు.

11. } చుక్కలవలె నుండు సూక్ష్మ
12. } జీవుల గొలుసులు.

13. ఒక నీటిపురుగు.

1,2,3,4, పటములు విజ్ఞానసర్వస్వము(The Telugu Encyclopedia)నుండి తీసికొనబడినవి.

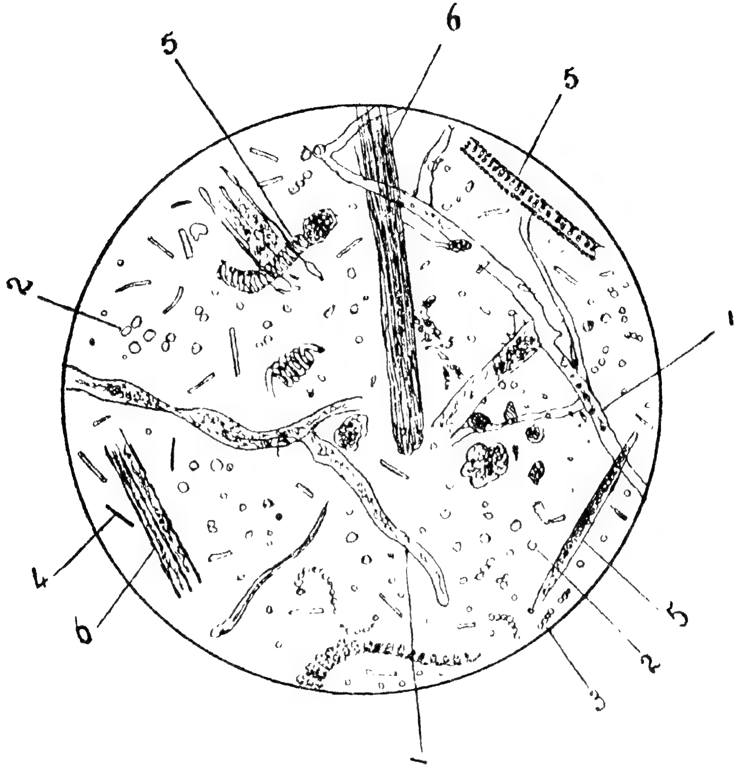

2-వ పటము.

ఆవు పేడకలిగిన నీటిబొట్టు.

1. బూజుపోగులు.
2. చుక్కలవలెనుండు సూక్ష్మజీవులు.
3. సూక్ష్మజీవుల గొలుసు.
4. కఱ్ఱవలెనుండు సూక్ష్మజీవి.
5. పురుగుల కళేబరములు.
6. [illegible]

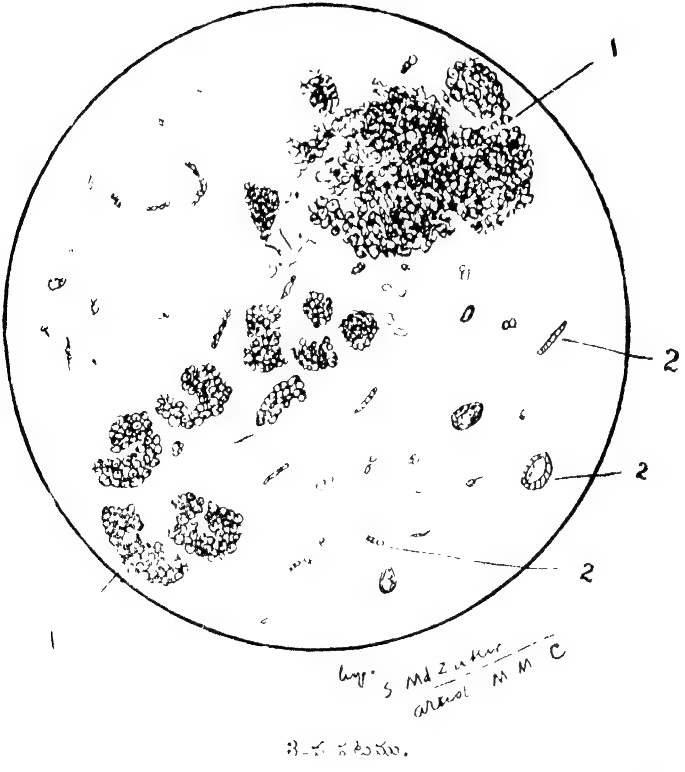

3-వ పటము.

చెన్నపట్టణము, కన్నాచెట్టి అగ్రహారము కోనేటిలోని నీటిబొట్టు.

1. నీటియందుండెడి పచ్చనాచు మొక్కలు మొదలగునవి.

2. వివిధ కాకములగు సూక్ష్మక్రిములు.

Cholera

(Its causes, effects, prevention & cure)

BY

Dr. A. LAKSHMI PATHI, B.A. M.B. & C.M.

EDITOR, NATURAL SCIENCE SECTION,
THE TELUGU ENCYCLOPEDIA
AUTHOR OF 'BIOLOGY'
AND 'MALARIA'

THIRD EDITION

Madras

THE VIJNANA CHANDRIKA MANDALI

1914

Copyright Registered.

విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమాల. 10

కలరా

అది వ్యాపించువిధము; దాని నడ్డగించు మార్గములు; చికిత్స

ఇది
'జీవశాస్త్రము' 'చలిజ్వరము' అను గ్రంథములకర్తలును
ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వపు ప్రకృతిశాస్త్రభాగపు సంపాదకులును
అగు
ఆచంట - లక్ష్మీపతి, బి.ఏ., ఎం.బి., సి.ఎం., గారిచే
రచియింపఁబడియె

మూడవకూర్పు - ఆరవవేయి

చెన్నపట్టణము
వాణీనిలయముద్రాక్షరశాలయందు
ముద్రింపఁబడియె
1914

పోస్టేజి వేరు] [వెల 0 - 6 - 0

మొదటికూర్పు 1910

రెండవకూర్పు 1912

మూడవకూర్పు 1914

పీ ఠి క

1908 స॥ ఆగస్టు నెలలో నేను చెన్నపట్టణమున వైద్య శాస్త్రము చదువు దినములలో మునగాల పరగణా జమీందారు లగు శ్రీరాజా నాయని వేంకట రంగారావు బహద్దరు వారు తమ పరగణాలో కలరా వ్యాపించియున్నదనియు దాని నివారణ నిమిత్త మేయేజాగ్రతలు పుచ్చుకొనవలెనో తెలియ పరుపు మనియు, తగినమందులను పంపుచు వానిని ఉపయోగించు విధములను తెలుపు మనియు కోరుచు నొక యుత్తరమును వ్రాసియుండిరి.

ఆ సమయమునసే తెనుగు జిల్లాలలో ననేక భాగముల యందు ఈవ్యాధి ప్రబలియున్నందున, అదేవిధముగ జాబులు వచ్చుచుండెను. వారల కందరకు వేరువేరుగ జవాబులు వ్రాయుటకంటె ఈవిషయమునుగూర్చి చిన్నచిన్న వ్యాసములనువ్రాసి, ఏదయినొక పత్రికమూలమున ప్రకటించుటవలన నందరకును నుపయోగపడు నని తలచితిని. అట్లు 15 దినములకొకవ్యాసము చొప్పునవ్రాసి "ఆంధ్రదేశరంజని" అను పత్రికకు పంపుచుంటిని. కాని నాలుగువ్యాసములను వ్రాయువరకు నా పరీక్ష సమీపించినందున అప్పటి కీ విషయమును ముగించుటకు తగు సావకాశము లేకపోయినది. నాకు గల విశ్రాంతికాలము మిక్కిలి కొద్దియయినను విజ్ఞాన చంద్రికా మండలివారి యొత్తుడు

నామాంతరములు.

కలరాకు విషూచి, వాంతిభేది, గోట్టాలమ్మ, తుడుపులమ్మ, మొదలగు అనేక నామాంతరములుగలవు. ఇందు కడపటిమూడు పేర్లును దాని ముఖ్యమైనగుణములనుబట్టి పుట్టినవి. మన దేశమునందలి ప్రజలు తమకు తెలియని విషయముల గూర్చి విశేషముగా నాలోచనలు, వాదములను పెట్టుకొనక వాని కన్నిటికి కారణ మేయక్షిణియో, ఏదో యొక దయ్యమో లేక దేవరయో అని చెప్పుకొనుట సాధారణప్రసంగమేకదా; అట్లే గొట్టము వెంబడిని కొట్టినట్లుగు విరేచనములకు కారణమేమనిన సులభముగ చెప్పదగిన జవాబు "గోట్టాలమ్మ" యనియు గ్రామములోని ప్రజల ననేకులను ఒక్కసారిగా తుడిచి పెట్టుశక్తి యేదన "తుడుపులమ్మ" యనియు చెప్పవచ్చును గదా, ఈవ్యాధిని గూర్చి తమకు గల భయము చొప్పన దానినుండి తప్పించి కొనుటకు వేరుమార్గము తెలియనప్పుడు హిందువులు దేవతలను, అమ్మవార్లను, తురకలు పీర్లను, క్రైస్తవులు మేరీయమ్మలను పూజింపుచు ఉత్సవములు జరుపుకొనుచుందురు. ఇది యెవరైనకాదనిన 'ఒరే నీవు నాస్తికుడురా. వీనికి దేవుడు లేడు, గురువు లేడురా. వీనిని వెలివెయ్య వలసినదిరా' అందురు.

ఇది ఇట్లుండనిచ్చి కలరాయొక్క నిజచరిత్రను తెలిసికొనిన వారికి తమ మూఢత్వములు పోయి దాని దండయాత్రల నుండి తప్పించుకొనుటకు కొంత వరకు సాధ్యమగు నని తలచి ఈ చిన్నపుస్తకమును వ్రాయ బూనితిమి. చిరకాలము నుండి బంగాళా దేశము కలరాకు పుట్టినిల్లని చరిత్రవలన కానవచ్చు చున్నది. అక్కడనుండి అప్పటప్పట హిందూదేశ మంతటను అదివ్యాపించు చుండెను.

వ్యాపక ప్రదేశములు.

1817 వ సంవత్సరమునందు ఈవ్యాధి ఆశియా ఖండమంతటను ఒక్కరీతిగా వ్యాపించి, తూర్పున జపాను వరకును, దక్షిణమున మారీషన్ లంకవర కును, పశ్చిమమున కాస్పియన్ సముద్రమువరకును ఆవరించెను. కాని 1830 వ సంవత్సరము వర కును ఐరోపాఖండమును ఈవ్యాధి ముట్టి యుండ లేదు. ఆ సంవత్సరములో అఫ్గనిస్థానము పర షియాల మీదుగా రషియాకు బోయి అక్కడ నుండి ఐరోపాదేశమంతయు తుడిచిపెట్టి, 1832 వ సంవత్సరముననే వేసవి కాలములో అట్లాంటిక్ మహాసముద్రమునుకూడ దాటి కనడ, యూనయి టెడ్డుస్టేట్సు దేశములకు జేరెను. ఈ దండయాత్ర

1889 వ సంవత్సరము వరకు నిలువ లేదు కాని యిటుతరువాత ఐరోపా దేశమునకు ఈ వ్యాధి లెక్కకు నాలుగైదుసారులుమాత్రమువ్యాపించెను.

ఇట్లు ప్రపంచమునందలి ఇతర దేశములయందు కలరా ఎప్పుడెప్పుడు వ్యాపించుచుండునో లెక్క వేయుటను మిక్కిలి సులభముగా తెలిసినను, మన దురదృష్టమేమోకాని మనదేశమునం దాతుమపు లమ్మయొక్క ఘోరకృత్యములను లెక్కింప నలవి గాదు. అప్పుడిప్పుడనక ఏకాలమునందు జూచి నను ఎక్కడనో ఒకచోట ఇండియాదేశమునం దీవ్యాధి నివసించుచుండెను గాని ఒక దినమైనను ఈదేశమును విడిచియున్నదని చెప్పవలను పడదు.

మనిషి మోసి కొనిపోవుట.

కలరాను ఒక స్థలమునుండి మరియొక స్థలము నకు మనిషి మోసికొని పోవును. ఏలయన అది వ్యాపించు మార్గములను గాలించి వెతుకగా, మానవసంఘముల రాకపోకల కుపయోగపడు గొప్పగొప్ప రస్తాలదారినే అదియు వ్యాపించు టయు, అట్టి రాక పోకలచే సంబంధము గలిగి యుండని కొన్ని మారుమూలప్రదేశములను అని యెన్నడును త్రొక్కిచూడకుండుటయు పరిశీలింప, అది ముఖ్యముగా మానవుని చేతనే గొనిపో బడు

చున్నదని తెలియగలము. ఇందుకు నిదర్శనముగా ఐరోపా మొదలగు ఖండముల యందు వర్తక వ్యాపారముల కొరకు వచ్చెడి జన సమూహముల రాక పోకల సందడిగల సముద్రతీరపు పట్టణముల యందు మాత్రమే ఇది ప్రారంభించు చుండుట చూడగలము. పిమ్మట ఇది క్రమక్రమముగా మెట్ట దారిని లోపలకు వ్యాపించును. ఇండియాదేశము నందు ఈవ్యాధి మితిలేక వ్యాపించి యుండుటచే దానిమార్గముల కనిపెట్టుట మిక్కిలి కష్టమైనను జనుల రాకపోకలచేతనే ఇది వ్యాపించునని తెలిసి కొనుటకు కొన్ని నిదర్శనములను చూపెదము.

పుణ్యక్షేత్రములు; విత్తనపుగంపలు.

ఈ దేశమునందు అక్కడక్కడ గల పుణ్యక్షేత్రములు ఈవ్యాధిని వెదజల్లు విత్తనపుగంపలు. యాత్రాపరులు తమతో నాగంపలనుండి కలరా విత్తనముల నెత్తికొని పోవుదురు. హరిద్వారము కాశి, మొదలగు చోట్ల లక్షలకొలది క్రొత్తజనము దిన దినమును వచ్చుచు బోవుచుందురు గదా! ఇందుచే ఈస్థలములయందెల్లప్పుడు కలరా విడువక యుండునని చెప్పవచ్చును. గోదావరిపుష్కరస్నాన పుణ్యముతోపాటు ఆ ప్రాంతముల వారికి

కలరా విత్తనములుగూడ లభించుచుండుట మన మందర మెరిగినదియే. యాత్రాపరులలో నొకరు మూట కట్టుకొనివచ్చిన వ్యాధిని భక్తు లందరును సంగ్రహించుకొని వారివారి ఇండ్లకు బోవునపుడు తాము పోవు మార్గముల యందు కొంచెము కొంచెము పంచి పెట్టుకొనుచు తుదకింటికి గూడ చేర్చెదరు.

రైలుయొక్క వేగముతో పరు గెత్తును.

కలరా సాధారణముగా మనిషికంటె వేగముగ పోజాలదు. కాని ఇప్పుడు మన దేశమునకు లభించిన నాగరికత్వముచేత మనము సంపాదించుకొనిన వాయువేగముగల రయిలుబండ్లు మొదలగు వాని సదుపాయములచే గలిగిన రాకపోకల సౌలభ్యమునుబట్టి, మన తండ్రితాతల కాలమునకంటె మన కాలమునందు కలరావ్యాధి మిక్కిలి వేగముగ ఒకచోటినుండి మరియొక చోటికి పరుగెత్తుకొని పోవు చున్నది. కాశిలో పుట్టిన మరునాటికే అయిదారు వందల మయిళ్ల దూరమునందు గల చోట్లకు గూడ కొంతవరకు రయిలు మీదను, పిమ్మట పడవల మీదను, తుదకు బండ్లమీదను, ప్రయాణము చేసిచేసి, అతి గూఢ ప్రదేశములకు

సయితము ప్రయాణీకుడు దీనిని ఇప్పుడు కొనిపోవు
చున్నాడు.

డాక్టర్లు కావలియుందురు.

ఇతర దేశములతో సంబంధములేని ప్రదేశ
ముల యందు ఈ వ్యాధి వ్యాపింప నేరదని దృఢ
ముగా జెప్పుటకు నిదర్శనమేమనగా: కలరాయొక్క
పుట్టినింటికి మిక్కిలి సమీపమున నున్నను, అండ
మాను దీవుల నిది యెన్నడును త్రొక్కిచూడలేదు.
ఏలయన అక్కడికిపోవు ప్రయాణీకుల నెవ్వరిని పరీ
క్షమీదగాని విడువరు. ఈ ప్రయాణీకు లీవిత్తన
ములను కొనిపోకుండ డాక్టరులు కావలియుందురు.
ఇట్లే పసిఫిక్ మహాసముద్ర మధ్యమున నుండు
అనేక లంకల యందును, ఆస్ట్రేలియా, న్యూజీ
లెండు మొదలగు దేశములయందును ఈ వ్యాధి
ఎప్పుడును వ్యాపించి యుండలేదు.

దేశకాలపాత్రములు.

ఎల్లప్పుడు కలరా వ్యాపించియుండెడు బంగాళా
మొదలగు దేశముల యందు సైతము ఈ వ్యాధి
అన్ని ప్రదేశములయందును సమముగా వ్యాపించి
యుండదు. ఇంతేగాక అన్ని ఋతువులయందును
సమముగ నుండదు. అన్ని సంవత్సరములందును
తప్పక ఉండునని చెప్పుటకు వీలులేదు. ఇట్టి

ప్రదేశము లందుగూడ ఎన్నడును కలరాను ఎరుగని భాగములు కొన్నిగలవు. కొన్నికొన్ని సంవత్సరముల యందును, కొన్నిమాసముల యందును దాని యుద్రేకము హెచ్చుచుండును. ఒక ప్రదేశమునందు దాని అభివృద్ధికి తగిన కాలము మరియొక ప్రదేశమునందు ఆవ్యాధియొక్క నశింపునకు తగిన తరుణమై యుండును. ఏకకాలమునం దన్ని ప్రదేశములందు వ్యాపించు నను నియమము లేదు. ఒక రస్తామీదనేయుండు కొన్నికొన్ని గ్రామముల నది మధ్యమధ్యవిడిచి పైనుండు గ్రామములను ముట్టడించుట కలదు. ఒక పట్టణమునందే కొన్ని వీథులను తీవ్రముగ తుడుచుచు మరికొన్ని వీథులను ముట్టకయే యుండవచ్చును.

జనసమ్మర్దము అపరిశుభ్రత స్నేహితులు.

మొత్తముమీద చూడగా పల్లపు ప్రదేశములును, ముఖ్యముగా నదులుకాలువలు గలచోట్లు ఈ వ్యాధియొక్క వ్యాపనమునకు తగినవిగా తెలియవచ్చుచున్నది. ఉన్నత ప్రదేశములును, మెరక భూములును దీనివృద్ధికంతగా తగినవికావు. జనసమ్మర్దము, అపరిశుభ్రత, చెడ్డనీరు యివియన్నియు ఈవ్యాధికి స్నేహితులు. అయినను కలరాయొక్క వ్యాపకమునకు ముఖ్యాధారమైన వాహనమునిశ్చయముగా మన

ముపయోగించెదు నీరు అని ఇప్పుడు స్థిరపడినట్లు క్రింద చదువగలరు.

కలరా మనోటిమార్గమున ప్రవేశించును. ఆ మనముత్రాగ ఆహారమును, త్రాగెడునీరును కలరావ్యాధికి వాహనములు. డు: నీరు

అప్పటప్పట ఈవ్యాధియొక్క కారణములను గురించియు, స్వభావమును గూర్చియు అనేక సిద్ధాంతములు పుట్టుచుండెనుగాని అందనేకములు ప్రస్తుతపు శాస్త్రజ్ఞానమును బట్టి మిక్కిలి హాస్యాస్పదముగ తోచక మానవు.

కలరావ్యాధిని పుట్టించు సూక్ష్మజీవి ఒకవిధమైన పురుగని చెప్పవచ్చును. మేము పురుగని వ్రాసినతోడనే రోకలి బండవలెగాని, చలిచీమవలెగాని, ఉండెడి యేదోయొక పురుగని మీరూహింపవలదు. ఈపురుగు అంగుళములో ఎనిమిదివేలవంతు పొడవును, ఆ పొడుగులో ఆరవ వంతు లావును గలిగి యుండును. మనరక్తమందలి ఎఱ్ఱ కణముయొక్క పరిమాణములో రమారమి మూడవ వంతుండును. ఇది సూక్ష్మకంపక యను నొకజాతి సూక్ష్మజీవి. సూక్ష్మజీవి యనగా మిక్కిలి చిన్నదైన ప్రాణి. జీవశాస్త్రముయొక్క రెండవకూర్పునందలి

కలరాసూక్ష్మ జీవి యొక పురుగు.

32-వ పుటచూడుము. దీని యాకారము కొంచెమించుమించుగా కామా (,) వలెనుండును. క్రింది పటముజూడుము.

తెడ్లవంటి తోకలతో నీదును.

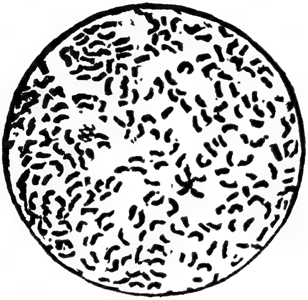

కలరా సూక్ష్మజీవులు.

రోగి విరేచనములో నొకబొట్టును నీలిమందు మొదలగు కొన్ని రంగులలో కొన్ని కొన్ని రీతులను కొంత కాలమూర నిచ్చి సూక్ష్మదర్శనితో పరీక్షించిన కామావంటి దాని శరీరముయొక్క ఒకకొనయందు మిక్కిలి సూక్ష్మమైన పొడుగాటి తోకవంటి మృదురోమమొకటి (ఒక్కొక్కప్పుడు రెండుగాని) అంటియున్నట్లు కనబడును. ఈతోకలు సూక్ష్మజీవియొక్క శరీరముకంటె రెట్టింపుమొదలు అయిదురెట్లవరకు పొడుగుగలవిగా నుండును. కాని మిక్కిలి సున్నితమైనదగుటచే అతి తీక్షణమైన దృక్శక్తిగల సూక్ష్మదర్శనులతో మాత్రమే దీనిని కనిపట్టగలము. ఈ తోకలెల్లప్పుడు మిక్కిలి వేగముగా కొట్టుకొనుచుండును. నిరంతరము తెడ్లవలె నాడుచుండెడు

ఈతోకల సహాయముచే నీసూక్ష్మజీవు లెల్లప్పు డును చురుకుగ నీదుచుండును.

కలరా సూక్ష్మకంపక నిరంతరము ద్విఖండన విధానముచే అనగా మధ్యకు రెండు ముక్కలుగా తెగుచుండుటచే సంతాన వృద్ధి జెందుచుండును. జీవశాస్త్రము 16-వ పుట చూడుము. ఇట్లు తెగిన రెండు ముక్కలును తల్లులై వీనినుండి రెండు పిల్లలు పుట్టును. ఈప్రకారము నాలుగు ఎనిమిదియై, ఎనిమిది పదియార్లై, పదియారనేక పదియారులై, అతిశీఘ్రముననే వృద్ధి నొందుచుండును. ఇట్లు తల్లులును పిల్లలును, విరామము లేకుండ పిల్లల బెట్టుటచే ఇరువది నాలుగు గంటలలోపల దానికి తగిన యాహారము దొరకినయెడల ఒక్క తల్లి సూక్ష్మజీవినుండి ఒకకోటి అరనైలక్షల పిల్ల సూక్ష్మజీవులు పుట్టునని లెక్కింపబడినది. దినమునకు కోటి ఆరు లక్షల పిల్లలు

ఈవ్యాధి మనము తిను యాహారము త్రాగునీరు మూలముననే వ్యాపించుచున్నదనుటకు నిదర్శనము లెవ్వి ?

తంజావూరు రయిలుస్టేషనులో అమ్మిన ఉప్పుపిండిని రైలులో చెన్నపట్టణము వచ్చుచుండెడు డిప్టికలెక్టరొకరు కొనుక్కొని తినెను. తాను తినగా ఆహారము.

మిగిలిన కొంత ఉప్పుపిండిని చెన్నపట్టణమునకు వచ్చిన తరువాత తనఅన్న వంటవానికిచ్చెను. ఇద్దరికిని మరునాడే కలరా వచ్చెను. వీరి విరేచనములను సూక్ష్మదర్శనితో శోధనచేయగా కలరా సూక్ష్మజీవులు స్పష్టముగ కనపడినవి. ఆహారము మూలమున కలరా వచ్చుననుటకు ఇంతకంటె నిదర్శనము కావలెనా?

ఒకటే నూతి నీరు త్రాగిన వేరు వేరు పేటల లోని జనులు చచ్చుట.

1. 1854 సం॥ ఆగస్టునెలలో లండను పట్టణమునందొక పేటలో కలరా వ్యాధి మిక్కిలి మిక్కుటముగనుండెను. అప్పుడు డాక్టరుస్నోగారు ఈవిషయమును కనిపెట్టియున్నారు. శెప్టెంబరు రెండవ తేదిని ఆపేటలోని పెద్దవీధి 49 నెంబరు ఇంటిలో ఒకబిడ్డ మూడు నాలుగురోజులు కలరాచే పీడింపబడి కాలముచేసెను. ఈరోగియొక్క విరేచనములు మొదలగునవి వారి ఇంటి ప్రక్కనుండు ఒక మురుగు గుంటలో వేయబడెను. ఆమురుగు గుంట అడుగున ఒక పగులుండి ఆ పగులుగుండ దాని ప్రక్కను గజము దూరములో ఉండెడి యొక నూతిలోనికి ఊటదిగె నని తరువాత కనిపెట్టిరి. ఆగష్టు 31 వ తేది రాత్రి ఆనూతి నీళ్లు ఉపయోగించిన మనుష్యులకు అందరకు కలరా తగిలి అనే

కులుమృతి నొందిరి. శెప్టెంబరు 2వ తేదిని ఆపేటకు దూరములోనున్న మరియొక పేటలో నుండెడి యొకస్త్రీ కలరావల్ల మృతినొందెను. ఆ పేటలో అంతకు పూర్వమెన్నడును కలరా లేక పోవుటచేత అక్కడి వైద్యులకు ఆశ్చర్యకరముగా దోచి తగు విచారణచేయ మొదలిడిరి. పైన వ్రాయబడిన పెద్దవీధిలోని నూతి సమీపమున ఆమె కొంతకాలము నివసించుచుండెననియు, ఆమె కానీటియందు మిక్కిలి యభిలాష గలిగి యుండుటచేత మరియొక పేటకుబోయి నివసించుచుండినను, ఆనూతి నీటినే తెప్పించుకొని త్రాగుచుండెడి వాడుక గలదు అనియు తెలియవచ్చెను. ఆగష్టు 31 వ తేదీయందును, శెప్టెంబరు 1 వ తేదీయందును కూడ ఆ నూతినీరు దెప్పించి త్రాగెను. శెప్టెంబరు 1 వ తేదిని ఆమెకు కలరాతగిలెను. ఆరోజుననే ఆమెను చూడవచ్చిన ఆమెమేనగోడలు గూడ ఆనీటిని కొంచెము త్రాగెను. ఆమెకుకూడ కలరాతగిలి మృతి నొందెను. ఆనీటిని త్రాగిన యొకనొకరుగూడ కలరాచే పట్టుబడెను గాని కొంతవరకు బాధపడి జయించెను. మిక్కిలి శ్రద్ధగా గాలించి వెదకి నప్పటికిని ఈ మనుష్యులకు ఆనూతి నీటిసంబంధముతప్ప ఒకరొకరికివేరేసంబంధమేమియు కానబడలేదు. వారు

నివసించు పేటలో ఆ ఇంటియందు తప్ప మరియే ఇంటియందును కలరాయుండియుండలేదు. కాబట్టి ఈ కలరాను పుట్టించెడు కారణమెద్దియో ఆనూతి నీటినుండియే వచ్చి యుండవలెనని దృఢమైన నమ్మకము గలుగుచున్నది.

కలరా సూక్ష్మజీవి నీటిమూలముననే వ్యాపించుననెడు సిద్ధాంతము స్థిరపరచుటకై సర్ పేట్రిక్ మాన్సన్‌గారు ఈక్రిందిప్రకారము వ్రాయుచున్నారు.

ఒకవీధిలో నొక ప్రక్క ఇంట్లలో కలరావ్యాపించి రెండవప్రక్క ఇంట్లలో లేక పోవుట.

2. జర్మనిలో హేంబర్గు, ఆల్టోనా, అను రెండుపట్టణములు ఒకదాని నొకటి చేరియున్నవి. రెండుపట్టణముల మునిసిపాలిటీవారును ఒకటేనది నుండి ప్రజలకు కావలసిన నీటిని సప్లాయిచేయుచుండెడివారు. ఆల్టోనా పట్టణపు మునిసిపాలిటీ వారు మిక్కిలి శ్రద్ధతో వడపోయించి పరిశుభ్రమైన జలమును ప్రజలకు ఇచ్చుచుండిరి. కాని హేంబర్గు పట్టణపు మునిసిపాలిటీ వారట్లుచేయక నదిలోనుండి తోడించిన నీటిని కాలునల గుండ వడ బోయకుండగనే ప్రజలకిచ్చుచుండిరి. హేంబర్గు పట్టణమునందు కలరా సోకినప్పుడు 8605 గురు అనగా జనసంఖ్యలో వేయింటికి 13½

చొప్పున మృతినొందిరి. అదే సమయమున అల్టో
నాలో కలరా వ్యాపించియున్నపుడు 328 గురు
అనగా జనసంఖ్యలో వేయింటికి ఇద్దరుచొప్పుననే
మృతినొందిరి. హేంబర్గుయును అల్టోనాయును
ఒకదానినొకటి జేరియుండుటచేత రెండును ఒకే
పట్టణములోని రెండుపేటలవలె నున్నవని చెప్ప
వచ్చును. ఒకభాగమున రెండు మునిసిపాల్టీలకు
ఒకవీధి సరిహద్దుగానుండెను. ఆవీధికి ఒకవైపున
హేంబర్గు మునిసిపాల్టీలోచేరిన ఇండ్లును, రెండవ
వైపున అల్టోనా మునిసిపాల్టీలో చేరిన ఇండ్లును,
గలవు. ఆ వీధియందు హేంబర్గు ప్రక్కనుండెడు
ఇండ్లలో కలరావలన లెక్కలేకుండ చనిపోవు
చుండిరి ; అల్టోనా ప్రక్కనుండెడు ఇండ్లలో ఒకని
కైనను కలరా సోకలేదు. ఆవీధయొక్క రెండు
ప్రక్కలనుండు ఇండ్లు ఒకటేరీతిని కట్టబడియుం
డెను. ఆ ఇండ్లయందు నివసించు వారందరును
ఒక తరగతివారే. ఈ రెండు ప్రక్కలనుండు జను
లకు భేదము ఒక్కనీటి సప్లయి విషయములో
తప్ప మరి ఏవిషయము నందును గానరాకుండెను.
కలరా లేని ప్రక్క నుండెను. ఇండ్లలోని వారు

అల్టోనా నీరు త్రాగుచుండిరి. కలరాసోకిన ప్రక్క నుండెడు జనులు హేంబర్గు నీరు త్రాగుచుండిరి. ఇంకను విచిత్రమేమనగా, హేంబర్గు ప్రక్కనుండెడు కొన్ని ఇండ్లలో సయితము కలరా సోకియుండలేదు. దీనికి కారణమేమని శోధింపగా ఆ ఇండ్లకు వచ్చునీటి గొట్టము అల్టోనా పట్టణపు పెద్ద గొట్టములో నుండి పుట్టుచుండెనని కనిపెట్టబడినది.

నీటియొక్క అశుభ్రతతో పాటుకలరా హెచ్చును.

3. దీనిని బట్టి చూడగా నీటియొక్క శుభ్రత అశుభ్రతలను బట్టి కలరాయొక్క వ్యాపకము హెచ్చుచు తగ్గుచుండునని స్పష్టముగ తెలియగలదు. ఈవిషయమై చక్కగ చదువరులకు బోధించు నిమిత్తమై ఇంకొక యుదాహరణము నిచ్చెదము. 1854 వ సం॥ మున లండను పట్టణము నందు కలరా వ్యాపించియుండెను. ఆ పట్టణము నందలి దక్షిణ భాగమునందలి పేటలకు రెండు కంపెనీల వారును నీరు సప్లయి చేయుచుండిరి. రెండు కంపెనీలవారును కూడ తేమ్సు నదినుండి నీటిని గొట్టముల ద్వారా రప్పించుచుండిరి. అందొక కంపెనీవారు తాము నీటిసప్లయిజేయు పెద్ద కాలువను పట్టణము ఎగువ వైపునను నదీభాగమునుండియేర్పరచుకొనిరి. రెండవకంపెనీవారు అట్లు

గాక పట్టణము దిగువ వైపుననుండి యేర్పరచుకొనిన కాల్వలగుండ నీటిని సప్లయి చేయుచుండిరి. అట్లు చేయుటచే మొదటి కంపెనీవారు సప్లయి చేయుచుండెడి నీరు పరిశుభ్రమైనదిగను, రెండవ కంపెనీవారు సప్లయి చేయుచుండెడి నీరు మలినమైనదిగను ఉండెను. మొదటి కంపెనీవారు సప్లయి చేయుచుండెడి భాగములయందు జన సంఖ్యలో 1000కి 2½యును రెండవకంపెనీ వారిచే నీటి సప్లయి కాబడినఇండ్లలో 1000 జనమునకు 15 గురు చొప్పుననుకలరాచేత మృతి నొందిరి. ఈ రెండు కంపెనీలవారి నీటిగొట్టములను ఒకదాని ప్రక్కనొకటి పోవుచుండుటచే ఒకవీధిలోనికి కొన్ని యిండ్లకు ఒక కంపెనీవారును, మరికొన్ని ఇండ్లకు రెండవ కంపెనీవారును నీరిచ్చుచుండిరి. మొదటికంపెనీవారి ఇండ్లలో కలరాబొత్తుగలేని కాలమందు రెండవకంపెనీవారిఇండ్లలో కలరా భయంకరముగ నుండెను.

కలరా సూక్ష్మజీవులు నీటిమూలమున మనశరీరములోనికి వ్యాపించునని మేము చెప్పియున్నను పరిశుభ్రమైన నీరువానికి తగిన నివాసస్థానముగాదు. పరిశుభ్రమైన నీటిలో వానికి తగిన ఆహారము లేక పోవుటచేత అవి వృద్ధి నొందక కొద్దికాలములోనే

నీటియందుండు మురికియే కలరాసూక్ష్మజీవులకుఆహారము.

నశించును. కలరా సూక్ష్మజీవులకు నీటియందలి మురికియే ఆహారము. ఇవి తమకు నోరు లేకున్నను ఈమురికినెట్లు తమశరీరములోనికి వ్యాపింపజేసికొని జీర్ణముచేసికొనునో తెలిసికొనగోరువారు జీవశాస్త్రము రెండవప్రకరణములో పూతిభుక్కుల ఆహారపద్ధతి చూడనగును. మనదేశమునందలి గంగా యమున మొదలగు కొన్నినదుల యందలి నీటి శుభ్రతనుగూర్చి అలహాబాదు కెమికల్ యగ్జామినరు హన్కిన్ గారు ఈప్రకారము వ్రాయుచున్నారు:

గంగనీటిలో కలరాపురుగు చచ్చుట.

"కలరావలన చనిపోయినవారి కళేబరములను గంగానదిలో విడచుట తరుచు తటస్థించుచున్నది. కావున కలరాపురుగు ఆనీటిలో తరుచుగ ప్రవేశించును. కాని పెద్ద పెద్ద ఘట్టములదగ్గర తీర్థస్నానకాలమునందును, వర్షకాలమునందును తప్ప, కలరాపురుగునకు అనుకూలమగు మాలిన్యము ఈనది జలమందుండదు. అందుచేతనే ఈనదీజలమందు కలరా పురుగొక్కటి పడినను దానికితగిన ఆహారమక్కడలేనందున అది వెంటనే చచ్చును. గంగానదీప్రవాహమున కొట్టుకొనిపోవు మట్టిని సూక్ష్మదర్శనితో పరీక్షించునెడల చిన్న చిన్న రాతినలుసులును

ఇసుకయు తప్ప జంతు సంబంధమైన పదార్థమేమి
యు అందు కనుపించదు. ఐనను యాత్రదినముల
లో స్నానములు చేయు పెద్దఘట్టములదరిని మా
నవుల చర్మపు పొరలును, చెమటనుండియు వెంట్రు
కలనుండియు పుట్టుచుండెడు పలువిధములైన జంతు
సంబంధమైన పదార్థపు టణువులును కానబడును.
అందుచే ఒక్కొక్కప్పుడు కలరా సూక్ష్మజీవులు
యాత్రాపరుల స్నానములచే గంగానది యొక్క
యొడ్డుదరిని రేవులలో కొంతవరకు వృద్ధినొందగలిగి
నను ప్రవాహముయొక్క వడిచేతను, వాయువు
యొక్క ప్రసారముచేతను, కొట్టుకొనిపోయి నదీమ
ధ్యముననుండు పరిశుభ్రమయిన నీటిలోనికిజేరి తమ
కు దగిన యాహారమక్కడ లేకపోవుటచే మృతి
నొందును. ఇది గాక సూర్యరస్మి కలరా సూక్ష్మజీ
వులకు ప్రబలమైన విరోధి."

పైన వ్రాసిన ప్రకారము గంగానదినీటిలో ప్ర
వాహము మధ్య కలరా సూక్ష్మజీవులు లేక పోయి
నను, మన గ్రామాదుల యందలి మురికిగుంటలలో
వానికి తగిన ఆహారము కుప్పలుకుప్పలుగ నుండుట
చేత అవి పండుగభోజనములుచేయుచు అతి శీఘ్రు

మన గ్రామములందలి మురికిగుంటలలోని మలినము కలరాకు పండుగభోజనము.

ముగ నెదిగి నిమిష నిమిషమునకు వందలు వేలకొలది పిల్లలగాంచును. ఈసూక్ష్మజీవులయందు స్త్రీపురుష భేదము లేక పోవుటచేత, ఇది మగది ఇది ఆడది యనక, ప్రతిదాని నుండియు రెండేసి పిల్లలు పుట్టుచుండునని పైన చదివియున్నారు. నలుసువంటి యొక కలరా పురుగును దెచ్చి మన చెరువులోని మలినమైన నీటిలో విడిచినయెడల మరునాటి యుదయమునకు ప్రతినీటిబొట్టునందును ఈపురుగులు లక్షలకొలది యుండుటచే నీరంతయు కలక బారుసంతసంతానవృద్ధి జెందును.

అంట్లు తోముటకుపయోగించిన నీటిమూలమున కలరా వచ్చుట.

కలరా సూక్ష్మజీవులు గల నీటిని త్రాగుటవలన మాత్రమేగాక అట్టి నీటిని గృహోపకరణములను తోముకొనుటకు ఉపయోగించిన గూడ ఈవ్యాధి వానిగుండ వ్యాపించగల దనుటకు నిదర్శనములు గలవు. ఈవిషయమై యొక డాక్టరిట్లు వ్రాయుచున్నారు. "ఒకానొక గ్రామములో నొకనాడు ఈ జాడ్యముచే ఏడుగురు చచ్చిరి. అప్పుడు ఆగ్రామమునందు కలరా ఎట్లు వ్యాపించినదని తెలిసికొనుటకై నేనుపోయి యుంటిని. విచారణమీద ఈ ఏడుగురును వేరువేరు నూతుల జలమును త్రాగి

నట్టును తెలిసినది. కానివారందరును ఒక్క భాషి యొద్ద తోమినపాత్రల నుపయోగపరచి ఋజువు పడినది. దీనివలన వీరి కీవ్యాధి సోకినట్లు దృఢముగ నమ్మదగియున్నది. లేనిచో ఆగ్రామమునందితరులకు ఎవ్వరికిని లేక ఈపదుగురికి మాత్రము కలరా వచ్చుటకుకారణమేమి?"

ఈకలరా సూక్ష్మ జీవులు పరిశుద్ధ జలమునందుమరుగునీళ్లలో చిరకాలము జీవింపజాలవని వ్రాసియుంటిమి. అపరిశుద్ధ జలమునుండి సహితము వానిని నశింపచేయుట ఎక్కువ కష్టతరముగాదు. ఏలయన కలరా సూక్ష్మజీవులు 100-డిగ్రీల వేడితగిలిన జీవింపనేరవు. మనము సామాన్యముగా మరగించు నీటియొక్క వేడిమి 100 డిగ్రీలుండును. కనుక నీటిని పొంగునట్లు కాచునెడల అందు ఈ జీవులు అన్నియు మృతినొంది యుండుననుటకు సందేహము లేదు.

కలరాసూక్ష్మ జీవులు చచ్చును.

ఇందుకు నిదర్శనమేమనగా ఒకసారి యొకసేన యందు కలరా మిక్కుటముగావ్యాపించియుండెను. అప్పుడు వానికారణమును గూర్చివిచారణజరిగెను. శిపాయీల కంపెనీల కన్నిటికిని ఒకటేవిధమయిన ఆహారము సప్లయికాబడెను. కాని ఆ కంపెనీలలో

కలరాజాడ్యము మిక్కుటముగ వచ్చినప్పుడందొక్క కంపెనీయందు మాత్రము జాడ్యము లేక యుండెను. ఇట్లు ఒక్కకంపెనీ మాత్రమే యీజాడ్యమునుండి తప్పించుకొనుటకు కారణమును మొదట ఎవ్వరును కనుగొన లేకపోయిరి. పిమ్మట విచారింపగా ఆ కంపెనీ కధికారియైన ఉద్యోగస్థుడు తనకంపెనీ జనులకు త్రాగుటకు కావలసిన యుదకమును చక్కగ కాపించి ఇచ్చుచుండె నని తెలియవచ్చినది. ఇందుచేత ఆకంపెనీలోని జనుల కెవ్వరికిని కలరా రాకపోవుటకు కారణము స్పష్టపడుచున్నది. మనగ్రామములందు జబ్బుగానున్నవారికి వేడినీళ్లు దాహమునిచ్చు ఆచారముగలదుగదా. పైనజరిగిన సంగతినిబట్టిచూచిన కలరాసోకియుండు సమయములయందైనను జబ్బులేకుండునట్టి మనుష్యులుకూడ ఆయాచారమునే యవలంబించుచు కాగి చల్లారిన నీటినే త్రాగుటవలన ఈభయంకరమగు వ్యాధినుండి తప్పించుకొనగలరని తెలిసికొనగలరు.

కలరాకు ఇతర వాహకులు-ఈగలు, దోమలు.

పైనజెప్పిన ప్రకారము నీరేగాక కలరా సూక్ష్మజీవులను మోసికొనిపోవు ఇతరవాహకులును కొందరుగలరు. ఈవాహకు లెవ్వరన ఈగలు దోమలు

మొదలగు చిన్న చిన్న పురుగులు. చెడుగాలిని పీల్చు టచేత కలరా జాడ్యము కలుగనేరదని శాస్త్రజ్ఞు లిప్పుడు దృఢపరచియున్నారు. అప్పుడప్పుడు మన ము తిను ఆహారమువలనగూడ కలరా సంభవించు టగలదు. చెడువాసన లున్న చోట్లను ఈగలువిస్తరిం చియున్న చోట్లను ఇది తటస్థించుచుండును. కలరా వచ్చి యుండెడివారు విసర్జించెడు మలమూత్రా దులమీద నీ యీగలు వ్రాలి, వానియందు కుప్పలు కుప్పలుగనుండు కలరా సూక్ష్మజీవుల తమ శరీరము లపైధరించి వానిని స్థలాంతరములకు జేర్చును. ఈ కారణముచేత ఎల్లప్పుడుమురుగుకాలువలనుండి మి ఠాయిదుకాణము మీదికిని, మిఠాయిదుకాణమునుం మురుగుకాలువమీదికిని గంతులువేయుచు రాయ భారము జరుపు ఈగల సందడిని జూచుచు మనమెన్న డునులట్టి సంపర్కముగల పదార్థముల భుజియింప ఈయీగలు మురుగుదొడ్లనుండి తమ కాళ్లతో కల రాసూక్ష్మజీవుల నీడ్చుకొనివచ్చుటయేగాక రోగుల యొక్క మలమును తినునట్టి, ఈజంతువుల మలము నందుగూడ కలరా సూక్ష్మ జీవులు మరింత చురుకు తనముగలవై విషపూరితములై యుండును. 1896వ

సంవత్సరములో బంగాళాదేశములోని యొక జయి లులో కలరా పుట్టినపుడు ఈసంగతి రుజువు పరచ బడినది. అప్పుడు అచ్చటి ఉదకమును పరీక్షించి చూడగా అందు కలరా సూక్ష్మ జీవులేవియు కను పించలేదు. కాబట్టి ఈజాడ్యమువచ్చుటకు కారణము మరియొకటి యేదియో యుండవలెనని చాలవరకు విచారణ జరగినపిమ్మట అక్కడ ముసురు చుండెడి ఈగలే దీనివాహకులని డాక్టరులనుకొనిరి. ఈసంగతి రుజువుపరచుటకుగాను చెరసాలయం దచ్చటచ్చట కుండలతో కాచిన పాలుంచబడెను. కాచినపాలలో సూక్ష్మజీవులు లేవనుట మీకు తెలిసియేయున్నది. కొంతకాల మాపాలట్లుండనిచ్చినతరువాత, వానిని పరీక్షించిరి. అందుకొన్ని కుండలలో ఈగలు పడి పాలలో మునిగియుండెను. అట్టికుండలన్నిటి యం దును కలరాసూక్ష్మజీవులును సమృద్ధిగనుండెను. ఈ గలుబ్రాలనికుండలలో కలరా సూక్ష్మజీవియొక్క టైనను లేదు. దీనినిబట్టిచూడ ఈగలు కలరావ్యాధి యొక్క వ్యాపకమునకు సహాయకారు లనుటకు సందియము లేదు.

కలరా రోగినుండి వెలువడు విరేచనముల లో పైని వివరించిన ప్రకారము ఒకజాతి సూక్ష్మ జీవులు ఎల్లప్పుడు కనబడుచుండుటచేత, ఈసూక్ష్మ జీవులు కలరావ్యాధికి కారణము లని ఊహింప తగి యున్నది. అయినను ఈ సూక్ష్మజీవులే ఈ వ్యాధికి కారణము లని పూర్ణముగా ఋజువు పరచుటకుగాను ఈ సూక్ష్మజీవులుగల నీటిని కొందరికిచ్చి త్రాగించి చూడవలెను. ఇట్లు త్రాగినవారలకు నిజమయిన కలరా సోకినయెడల ఈసూక్ష్మజీవులే వారి కలరాకు కారణము లని నిశ్చయముగా జెప్పవచ్చును. కాని అట్లు మానవులకు ఉద్దేశపూర్వకముగా కలరా సూక్ష్మజీవులనిచ్చి పరీక్షించుట మిక్కిలి ఘోరమయిన పాపకృత్యముగదా! మానవునిక్రిందిజాతి వగు పశువులు కుక్కలుమొదలగు జంతువులచే కలరా సూక్ష్మ జీవులుగల నీటిని త్రాగించిన వాని కిట్టిరోగములు వచ్చుటలేదు. కాన ని సూక్ష్మజీవి మానవుని మాత్రము హింసించునదిగా కనబడుచున్నది. పశ్చాదుల జీర్ణరసములలో కలరా సూక్ష్మజీవులు జీర్ణమయి నశించిపోవునని కనిపెట్టిరి. అయినను జాబ్లాట్స్కి అనునాతడు ఉడతలకు ఈకలరా సూక్ష్మజీవులుగల నీటినిత్రాగనిచ్చి శోధనలుచేసి, మానవులకు గలుగు

కలరా సూక్ష్మజీవులేనా కలరాకు కారణములు.

నట్టి వ్యాధియే వానియందును గలుగుచుండుటయు, వాని పేగులందును మలమూత్రాదుల యందును కామాలవలె నుండు నీ కలరా సూక్ష్మజీవు లుండుటయు కనిపెట్టియున్నాడు.

కలరా సూక్ష్మ జీవులుగల నీటిని త్రాగినను వ్యాధి రాక పోవుట.

ఒకానొకప్పుడు ఒక వైద్యశాలలో ప్రమాదవశమున నొక కలరా రోగియొక్క విరేచనము కొద్దిబిందెలనీళ్లుగల ఒక పెంచినీటితొట్టిలో కలియుట తటస్థించెను. ఇది పన్నెండుగంటలు ఎండలో నుండెను. మరునాడుదయమున పందొమ్మండుగురు రోగులు మనిషి ఒక్కంటికి అరగిద్దెడు చొప్పున అన్నపథముతోపాటు ఆనీటిని త్రాగుట తటస్థించెను. ఆపందొమ్మండుగురిలో అయిదుగురికి ముప్పదియారుగంటలలోగా కలరా సోకినట్లు డాక్టరు మెక్నమారాగారు వ్రాయుచున్నారు. కాబట్టి కలరా పుట్టుటకు కలరాసూక్ష్మజీవులు మనకడుపులో ప్రవేశింపవలయుననునది ఒక ముఖ్యమయిన అంశమయినప్పటికిని, కలరాసూక్ష్మజీవులు మనకడుపులో ప్రవేశించినంత మాత్రమున తప్పక కలరా వచ్చితీరవలయునని నిర్ధారణగా చెప్పుటకు వీలులేదు. ఏలయన కలరా సూక్ష్మజీవులుగల నీటిని పందొమ్మండుగురు త్రాగినప్పుడు అందులో అయిదుగురు తప్ప తక్కినవారు తప్పించుకొనిపోవు

టకు కారణమేమి? దీనిని బలపరచుటకై మరి రెండు మూడు అంశములు గనబడుచున్నవి.

1. అనేకసారులు శోధన నిమిత్తమై కొందఱు శోధకులు పరీక్షార్థము కలరా సూక్ష్మజీవులుగల నీటిని త్రాగియున్నారు. వారిలో ననేకులకు కామా వంటి సూక్ష్మ జీవులతో నున్న విరేచనములు కలిగెనుగాని నిజమయిన కలరా చిహ్నాలు ఎక్కడనో ఒకరిద్దరికి తప్ప తరుచుగ కలగలేదు. ఈకారణము చేత కొందరు కలరాకు కారణము కామా సూక్ష్మ జీవులు కావని తలచుచున్నారు. మరికొందరు కామా సూక్ష్మజీవులుగాక ఏదో ఇంతవరకు మనకు తెలియని సూక్ష్మజీవికూడ దానితో చేరియుండవలెననియు, ఈ రెండును చేరియున్నప్పుడుగాని నిజమైన కలరా రాదనియు వ్రాయుచున్నారు. కలరా సూక్ష్మజీవులు పెరుగుటకు తగినట్టి కొన్ని ఇతర కారణములు ఒక మానవునియందుండిన గాని వానికి కలరా సోకదని కొందరును కలరా సూక్ష్మజీవులయొక్క రౌద్రము మనము వానిని పెంచినపుడు తగ్గిపోవుచున అట్టి పెంపుడు కలరా సూక్ష్మజీవు లను శోధకులు త్రాగుటచే వా యదనియు మరికొందర

శోధకులు కలరా సూక్ష్మజీవులను మింగుట.

కలరా రోగియొక్క విరేచనములలో సూక్ష్మజీవులు లేకపోవుట.

2. ఇదిగాక చూచుటకు నిజమయిన కలరాయని తోచిన రోగుల యొక్క విరేచనములలో ఒకానొకప్పుడు మిక్కిలి శ్రద్ధగ పరీక్షించి నప్పటికిని కామా సూక్ష్మజీవులు కనబడలేదని కొందరు వాదించుచున్నారు. అట్టివాదమును పెక్కు అంగీకరింపక వారిశోధనలయందు ఏదోయొక విధమయిన లోపముండి యుండవచ్చుననియు, ఒకానొకరోగియొక్క విరేచనములలో వీరు పరీక్షించినప్పుడు లేకున్నను ఎప్పుడో మరియొకప్పుడైనను, ఈకలరా సూక్ష్మజీవులుండి యుండవచ్చుననియు చెప్పుచు పై వారివాదము త్రోసివేయుచున్నారు.

ఇతరులవిరేచనములలో కూడ నీ సూక్ష్మజీవులు కనబడుట.

3. కలరా ఎన్నడును సోకియుండని కొందరి జనుల విరేచనములలో కలరాసూక్ష్మజీవులు అప్పుడప్పుడు కనిపెట్ట బడినవి. ఇందుకు జవాబుగా కలరా సూక్ష్మజీవులు వారిపేగులలో పెరుగుటకు తగిన సదుపాయ మేదియో యొకటియున్నదనియు వాని విషములు వారి రక్తములోనికి వ్యాపించుటకు తగిన సదుపాయము లేనియో లేవనియు చెప్పు

కాంఫక్ అను డాక్టరు కలరా సూక్ష్మ

ంచు ముఖ్యాంశములు ఉండన

1 కామా సూక్ష్మజీవులు.

2. ఇరుగుపొరుగు ప్రదేశముల ఆరోగ్యస్థితి.

3. రోగియొక్క సహజమయిన దేహస్థితి.

ఇందు మొదటిది ఉన్నను రెండుమూడు స్థితులు లేనప్పుడు వ్యాధికలుగనేరదు.

కలరా సూక్ష్మజీవులను కోతులు చెవులపిల్లులు కుక్కలు మొదలగు క్రిందితరగతి జంతువుల రక్తములో ప్రవేశింప జేసినను, నిజమయిన కలరా వానికి సోకకుండుట కలరా సూక్ష్మజీవులవల్లనే కలరా వచ్చుచున్నదను వాదమునకు వ్యతిరిక్తమయిన అంశములలో బలమయినదని తెలిసికొనగలరు. కోతులు మొదలగు జంతువులకు కలరా యెన్నడును రాదు.

అధికాయాసము, మనోవిచారము ఈ రెండును గల సమయములలో తగిన ఆహారముగూడలేని యెడల అట్టివారియందు కలరా శీఘ్రముగ ప్రబలును. పరిపూర్ణమయిన దేహారోగ్యము ననుభవించెడు వారియొక్క జీర్ణాశయమునందును పేగులయందును కలరా సూక్ష్మజీవులు పెక్కులుగనున్నను వ్యాధిని కలుగజేయనేరవని కొందరు నిశ్చయించి యున్నారు. పరీక్షార్థమె కొందరు శోధకులు కలరా సూక్ష్మజీవులతో క్రిక్కిరిసియున్న పానకములను త్రాగినను రోగ పీడితులుగాకుండుటను గూర్చి చదివియున్నారుగదా. మన జీర్ణకోశమునందు స్రవించు జీర్ణరస కలరాసోకుటకు అనుకూలమయిన స్థితిగతులు.

పెంపునకు మిక్కిలి అనుకూలమైన తోంటలని, ధృఢ
ముగ జెప్పవచ్చును.

నిద్రలేమి. నాటకములనుచూచుట, హరికథలువినుట, జూద
ములు, మొదలగు వానిచే రాత్రులయందు నిద్ర
లేమివలన గలుగుబడలికయు, వీనివలన గలుగు న
జీర్తియుగూడ ఈసూక్ష్మజీవులతో పోరాడుటకు
మనకుండు శక్తిని వేయింతలు తగ్గించును.

రెండవ ప్రకరణము.

కలరా సూక్ష్మజీవియొక్క వాహనములు.

మొదటి ప్రకరణములో కలరావ్యాధి యొకా నొక విధమయిన సూక్ష్మజీవి వలన గలుగుచున్న దని తెలిసికొని యున్నాము. ఆసూక్ష్మజీవియొక్క సంపర్కము మూడు విధములుగ గలుగుచున్నది. మైలపడుట అననేమి.

i తాకుట వలనను

ii నీటిమూలమునను

iii గాలిమూలమునను;

ఇట్లు ఏవిధముచేతనయినను కలరా సూక్ష్మజీవుల సంబంధమయిన సంపర్కమును. అనగా, మాలిన్యమును సంపాదించుకొనుటయే మైలపడుట అని చెప్పుదుము.

i. తాకుటవలన గలుగు సంపర్కము. తాకినమైల.

తాకుటవలన సంపర్కము రెండువిధములగలుగవచ్చును.

i. వ్యాధిలేని ఒకమనిషి వ్యాధిగల మరియొక మనిషినిగాని వాడుపయోగపరచిన బట్టలు పాత్ర

ము॥ బట్టలు పడవలు మొదలగు వాటినిగాని తాకి కలరా సంబంధమైన మలినమును స్వయముగా సంపాదించు కొనుట.

2. వ్యాధిగల మనిషినితాకిన, మనుష్యులు కుక్కలు, పిల్లులు, ఈగలు, దోమలు, మొదలగు జంతువులు ఆరోగిపద్దనుండి మలినమునుతెచ్చివ్యాధిలేని మరియొక్క మనిషికి అంటించి వానిని మైలపరచుట

నై రెండువిధములచే గలిగిన మైలకు తాకిన మైల అనిపేరు.

11. నీటిమూలమున కలుగు సంపర్కము.

నీటిమైల. కలరా వ్యాధివలన మైలపడిన ఏమనిషి అయినను చెరువులోగాని, నదిలోగాని, కాలువలోగాని, దేహమును కడుగుకొనిగాని, బట్టలుతుకుకొనిగాని, ఈవ్యాధి కారణముఅగు సూక్ష్మజీవులను ఆనీటిలో కలిపినయెడల అట్టినీటిని, ఆరోగి మైలపరచినవాడగుచున్నాడు. అట్టినీటిని ఉపయోగించు జనులందరును మైలపడినవారగుదురు. ఇట్టిసంపర్కమునకు నీటిమైల అని పేరు.

111. గాలిమూలమున గలుగు సంపర్కము.

గాలిమైల. కలరా సూక్ష్మజీవులంతగా, గాలి ద్వారావ్యాపింపక పోయినను, మసూచికము, పొంగు, ఆటల

మ్మ, గనదలు, మొదలగు కొన్నివ్యాధులను కలుగజేయు సూక్ష్మజీవులు గాలిలో ప్రయాణము చేయును. ఇట్టి సూక్ష్మజీవుల సంపర్కముచే మైలపడినగాలిని, పీల్చుజనులందరును మైలపడిన వారగుచున్నారు. కలరా సూక్ష్మజీవి గాలిలో నెగిరిపోవునప్పుడును, ఎండలో ప్రయాణము చేయునప్పుడును, శీఘ్రముగా చచ్చిపోవుటచేత మైలపడిన గాలి యెప్పటికప్పుడు శుద్ధియగుచున్నది. కావున నిట్టి గాలి మైలమూలమున కలరా అంతగా వ్యాపించదు.

పై వివరించిన మూడు విధములచేతను మనకు మైలసోకవచ్చునుగదా? అట్టిమైల మనలను సోకకుండ జేసికొనుటకు ఒక్కొకమైలకు వరుసగకొన్ని కొన్ని పద్ధతులను చెప్పెదము.

1. తాకినమైలకు శుద్ధి.

1. కలరా సూక్ష్మజీవుల సంపర్కముచే మైలపడిన మనిషినిగాని, జంతువునుగాని,వస్తువులనుగాని మనముతాకకూడదు. కాని ఇది సులభముగ సందర్భపడునా లేక అసందర్భమా, ఆలోచించుదము. మైలపడినవానినెవ్వరును తాకకూడదు.

కలరా వ్యాధిగల ఒకమనిషిని ఎవ్వరును తాకకుండుట సాగదు. ఏలయన "పరోపకారార్థమి

దంశరీరం" అనునట్లు ఒకరికొకరు సహాయపడవల సినదే. అట్టిసందర్భములో, తమదగ్గర బంధువులకు గాని, స్నేహితులకుగాని, కలరా మైలసోకినప్పు డు వారిని ఎవ్వరు తాకకూడదను సూత్రము ప్రకా రము వారిని అసహాయులుగా చావనిచ్చుట మిక్కి లి అధర్మముగదా. అట్టిసమయమున ఏమిచేయవ లెను? ఒకానొకమనిషికి కలరావచ్చి నప్పుడు, ఇం టిలో ఉన్నవారందరును ఆరోగినితాకి మైలపడ క ఎవ్వరోఒకరుగాని, ఇద్దరుగాని, సాహసించి మైల పడి, తాము తిరిగి భోజనము మొదలగునవిచేయ క పూర్వమే యీదిగువ నుదహరించు ప్రకారము మైలనుండి విముక్తులు కావలయును. లేదా ఇట్టి పనులకై ప్రత్యేకముగ ఏర్పడియున్న వైద్యులకును నౌకర్లకును రోగి నొప్పగించి తామూరక యుండ వలెను.

శుద్ధిచేసికొను టఅననేమి.

ఏవిధముననైనను అంటుకొనిన మైలనుండి వి ముక్తుడగునట్లు చేసుకొనుటయే శుద్ధి చేసుకొనుట అనిచెప్పుదుము. ఇట్టి శుద్ధిచేసికొను విధములు అ నేకములు గలవు. డాక్టర్లకు చక్కగ తెలియును. మిక్కిలి ఉపయోగకరమైన వాని నొకటి రెండింటిని క్రింద వివరించెదను.

కలరారోగిని తాకిన ప్రతిమనిషియును తనపని తీరినతోడనే చేతులను మొదటసబ్బు, కుంకుడుకాయ, శీకాయ మొదలగువానితో తోమి మిక్కిలి శుభ్రముగ కడుగుకొని పిమ్మట మందునీళ్లలో ముంచి అయిదు నిముషములకు తక్కువకాకుండ నుంచవలెను. ఇందులకుపయోగించుమందు నీళ్లు పెక్కులు గలవు. అందు మూటిని క్రిందవివరించితిమి.

కలరారోగిని తాకినమనిషికి శుద్ధి యెట్లు.

1. కార్బాలికుమందునీళ్ళు

(Carbolic lotion)

కార్బాలికుఆసిడ్డు 1 పాలు.

వేడినీళ్లు 40 పాళ్లు.

చక్కగ కలపవలెను. లేనియెడల చేతులమీఁద పుండ్లుపుట్టును.

2. లైసాలు 1 పాలు. కలపవలెను.

నీళ్లు 100 పాళ్లు.

3. సౌవీరపుమందునీళ్లు.

(Per Chloride of Mercury lotion)

3. సౌవీరము 1 పాలు.

నవాసాగరము 1 పాలు.

నీళ్లు 100 పాళ్లు.

కుండలోపోసి క్రెసోలు కలపవలెను. లోహపు పాత్రము నుపయోగింపకూడదు.

ఈ మందునీళ్లలో సూక్ష్మజీవులను చంపుగుణముకలదు. ఈమందునీళ్లను క్షణములో తయారుచేసికొనుటకు తగినమాత్రలు మందుల షాపులలో దొరుకును.

తానదివరకు కట్టుకొనియున్న బట్టలను విసర్జించి మడిబట్టలను కట్టుకొనవలెను. తానువిడిచినబట్టలను మరుగుచుండు నీళ్ళలోవేసి ఉడకవేసి ఎండలో నారవేయవలెను. లేదా వానిని వేరుగాపెట్టి చాకలివానికి వేసినయెడల వాడు ఉడకవేయును.

బడిపిల్లలు మైల లోకలుపుట.

ఇప్పుడు వాడుక మారిపోయినదిగాని మాచిన్న నింటితనములో బడికివెళ్ళివచ్చినందువలననే మేముకట్టుకొనిన బట్టలు మైల పడిపోయిన వని ప్రతిదినమును ఇంటికిరాగానే ఆబట్టలను విడచి తడిగోచిపెట్టుకొని మడిబట్టలను కట్టుకొనెడు వారలము. కాని మా పెద్దలెందు కట్లుచేయించు చుండిరో ఆకారణము మాకు తెలియనందున మామనఃపూర్తిగాకాక బలవంతముమీద మేమట్లుచేయుచుంటిమి. అందుచేత రహస్యముగా ఎవ్వరును చూడనప్పుడెల్లను, మైలను ఇంటిలోకలిపి, ఇంతపని నెవ్వరునుచూడకుండ చేసి

తినగదా అని లోలోపల సంతోషించెడి వారలము. ఏలయన అట్టి పనివలని అపాయమెట్టిదో మాకు ఎవ్వరును నచ్చచెప్పెడివారుకారు. మైలను ఇట్లు కలుపుటవలన కలరా మొదలగు అంటు వ్యాధుల వ్యాప్తికి మేము కారకుల మగుదుమని మాకు నచ్చచెప్పినచో మేమెన్నడును మైలను ఇంట్లో కలిపియుండము.

ఈ ప్రకారము మైలను తాక కుండుటయు, మైలనుండి శుద్ధిచేసికొనుటయు మనదేశస్థులకు క్రొత్తగాదు.

అపరిశుభ్రముగానుండి ఇట్టి మైల మొదలగు వాని సంపర్కము చేరియుండ దగినవారనెడు సంశయముచేత కాబోలు, శుచిగనుండుమనవారలు, అశుచిగనుండు మాలవాండ్రు మొదలగువాండ్రను, తాకకుందురు. అదిమిక్కిలి మంచిఅలవాటే. బహుశః ఇందుచేతనే ఎల్లప్పుడును మిక్కిలి శుచిగానుండు అగ్రవర్ణముల వారికి కలరా సూక్ష్మజీవుల మైల అంతగాసోకదు. కాని ఈవిధమయిన మైల తాకుటవలన సోకకుండవలెనను నెడల, కలరా సంపర్కములేని పవిత్రవాడును, కలరా సంపర్కముగల వానినెవ్వనిని, తాకకూడదు. అట్టి సంపర్కముగల

మడిగ నుండు మాల వానికి మైలపడిన బ్రాహ్మణు నకును గలపోలిక.

వారు బ్రాహ్మణులయినను వారినిగూడ తాకకూడదు. మైల సంపర్కము లేనివానిని మాలవానిని కూడ నొకానొకప్పుడు తాకినను తాకవచ్చును.

తాకకూడుట, తాకకూడకపోవుట అనునవి బ్రాహ్మణుడా మాలవాడా అనుదానినిబట్టి చూడకూడదు. బ్రాహ్మణుడయిన నేమి మాలవాడయిన నేమి సూక్ష్మజీవుల సంబంధమయిన సంపర్కము వానికి ఉన్నదా లేదాఅని చూచుకొనవలెను. ఎట్టివారినైనను సంపర్కముచే మైలపడిన వారిని ఊరిబయట పాకలువేయించి యందు కాపురముంచవలెను. ఇందు తప్పేమున్నది?

సర్కారువారికి తోడ్పడవలెను.

ఇట్టి అంటువ్యాధులయొక్క సంపర్కమును సాధ్యమయినంతవరకు లేకుండ చేసికొనుటకే మన వారలు అశుచిగా నుండు మాల మాదిగలను ఊరిబయట వేరుగ నివసింపజేసిరి. ఇట్లే ఇప్పుడు పట్టణములలో సర్కారువారు అంటువ్యాధి సోకిన రోగులను ఊరుబయటపాకలలో నివసింపజేయుచున్నారు. అట్టివాడుక మన ఆరోగ్యము కొరకేయేర్పరుపబడినది. కావున వారికి సంబంధమైన పనులలో ప్రజలందరము సహాయముచేయవలెను.

జంతువుల సంపర్కముచే గలుగు మైల.

ఒక మనిషి కలరా రోగిని తాకుట చేతనేగాని, ఈగ దోమ మొదలగు ఇతర జంతువులను తాకుటచే కూడ వానికి మైల సోకుచున్నది. ఒక యీగయొక్క జీవితపుకథను మీరు వినిన యెడల పైన వ్రాసిన మానవ సంపర్కమున కంటె జంతు సంపర్కము మూలమున నీ సూక్ష్మజీవుల సంబాధమయిన మైల ఎక్కువ భయంకరముగ వ్యాపించుచున్నదని మీకు తెలియగలదు.

అల్ప జంతువుల కలన గలుగు తాకుడు మైల.

ఈగయొక్క అవతారములు.

ఈగలు సామాన్యముగా నొక్కొక్క కాన్పునకు 120 మొదలు 150 వఱకు గ్రుడ్లనొక ముద్దగా బెట్టును. ఈగ్రుడ్లు 2-వ పటములో చూపిన ఆకారము

ఈగయొక్క అవతారములు.

2-వ పటము.

ఈగ గ్రుడ్డు.

గలిగి, తెల్లగ నిగనిగలాడుచు, జిగురు జిగురుగా నుండును. ఈగ తన గ్రుడ్లనెప్పుడును పేడకుప్పలు మొదలగు క్రుళ్లు పదార్థములుగల చోట్ల పెట్టును. వీలయినప్పుడు మనశరీరముమీది పుండ్లలో గూడ నిది గ్రుడ్లు పెట్టును. కొన్ని ఈగలు చిన్నపిల్లల ము

క్కులలోను చెవులలోకూడ గ్రుడ్లుపెట్టును. ఇవి యిక్కడ వేసవిలో 24 గంటలలోపలను శీతకాలములో రెండుమూడు దినములలోపలను 3-వ పటములో చూపినట్లు 12 కణుపులుగల పిల్లని తోక

3-వ పటము,

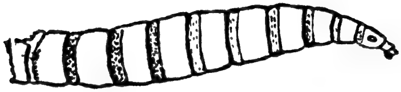

ఈగ పురుగు.

పురుగులుగా పరిణమించును. ఈపురుగులు తలవైపున సన్నముగను వెనుకవైపున లావుగను మొద్దుగను ఉండును. ముందువైపున రెండు దట్టమైన పెదవులుగల ముట్టెయుండును. ఈముట్టె మిక్కిలి కఠినమైనదగుటచే నిపి చరచర పుండ్లలోపలికి తొలిచి

4-వ పటము,

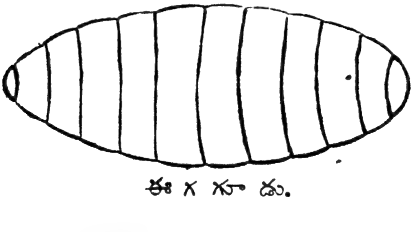

ఈగ గూడు.

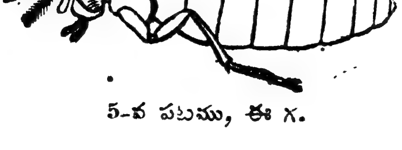

5-వ పటము, ఈగ.

కొని పోగలవు. ఇవి యిట్లు 5 దినములుండిన పిదప 4-వ పటములో చూపినట్లు గూడు కట్టుకొనును. అప్పుడు వీని తెల్లనిచర్మము నలుపెక్కి గట్టిపడి పెల్లగా నేర్పడును. ఈగూటిలోనివి నిరాహారముగా మూడుదినములుండిన తరువాత 5-వ పటములో చూపిన ప్రకారము గూటిని పగుల్చుకొని రెక్కలు గల ఈగలుగా వెలువడును. ఇట్లు గ్రుడ్డునుండి ఈగపుట్టుటకు సగటున 10 దినములు పట్టును. ఈ దేశములో సామాన్యముగా సంవత్సరముపొడుగున సి యీగలు గ్రుడ్లు పెట్టును, మగ ఈగల కంట్లు రెంటును దగ్గరగానుండును. ఆడవాని కంట్లనడుమ ఎడము హెచ్చుగానుండును.

ఇట్లు సగటున 10 దినములలో తల్లి ఈగనుండి తల్లి యంత పెద్దవియగు 120 పిల్ల ఈగలు పుట్టునని చూచితిమిగదా! ఈ 120 ఈగలలో సగము మగవి సగము ఆడవిఅని తలచినను, 60 ఆడుఈగలనుండి 60 × 120=7200 పిల్లలు మరి పది దినములలో పుట్టును. ఇట్లు ఒకనెల ముగిసెడులోపలనే ఒకతల్లి ఈగనుండి 4, 32,000 ఈగల సంతానము పుట్టుచున్నది. అయినను ఈలెక్క అంతగాసరియైనది కాదు. ఏలయన సాధారణముగా మనుష్యులలోవలెనే

ఈగలలోకూడ మగపిల్లలకంటె ఆడుపిల్లలు ఎక్కువగాపుట్టును. ఈలెక్కలన్నియు సరిచూచి ఒకానొక శాస్త్రజ్ఞుడు ఒకఆడఈగకు నెల 1 కి 10 లక్షలకంటె మించినసంఖ్యగల కుటుంబ మేర్పడుచున్నదని వ్రాసియున్నాడు.

ఇట్లభివృద్ధి నొందు ఈగల పటాలములు కలరా మొదలగు సూక్ష్మజీవుల సంబంధమైన మైలను మానవులకు తాకించుటలో ఎంతవరకు తోడ్పడుచున్నవో మీకు తెలియగలదు.

ఆవుపేడ ఈగలకు తిండి.

ఇదిగాక ఈ యీగలగ్రుడ్లు మురిగిన పదార్థములు ఆహారముగా చిక్కనిగాని పెరుగనేరవు గదా. పరిశుభ్రముగ నుండు ఇండ్లలోను, గ్రామములలోను ఇట్టి ఆహారము వానికి కరువగుటచేతనే అవి నాశనమును జెందుచున్నవి. ఊరుచుట్టును మురుగుచుండెడు మందబయళ్లుగల గ్రామములలో ఈ యీగల సంపద ఎక్కువగుటకు కారణమిప్పుడు మీకు తెలియగలదు. బురబురలాడు వీధులు గలిగినట్టియు మురుగుచుండు తొట్టిపంట్లుగల యట్టియు వర్షకాలము ఈయీగల వృద్ధికి ఎందుచేత తగియున్నదో కూడ తెలిసికొనుడు. దినమునకు పదిసార్లు ఆవుపేడ నీళ్లతో శుద్ధిచేసికొను బ్రాహ్మణుల వంట

ఇండ్లలో నియోగులు తక్కినజాతులవారి వంట ఇండ్లలోకంటె నెక్కువగనుండును. ముఖ్యముగా వీరి భోజనపుటిండ్లలో పిదపిదలాడుచుండు తేమ నాశ్రయించుకొని ఈ యీగ లెల్లప్పుడును ముసురుచుండును. మనకంటె కనబడని యీగలెగాక సూక్ష్మదర్శనిసహాయముచే మాత్రము చూడదగిన యసంఖ్యాకములగు ప్రాణులెన్నియో పుట్టి మురికిని తిని బ్రతుకుచుండును. కావున నీ ఆవుపేడ నీళ్లతో వారు తమ ఇండ్లను మైలచేసికొనుచున్నారు. కాని శుద్ధి చేసికొనుట లేదని నేను చెప్పగలను.

జంతుసాంపర్కమున గలుగు మైలకు శుద్ధి.

ఊరుచుట్టు నుండు గోతులు.

ఇండ్లచుట్టును మురుగుచుండు పదార్థములను లేకుండ చేసికొనుట. గ్రామాములకు నలువైపుల నుండు బురదమయములగు బందలు ఆవలు మొదలగువానిని పూడ్చివేయుట. ఇండ్లు కట్టుకొనుటకు సహజముగ ఎత్తయిన ప్రదేశములు ఏర్పరుచుకొనవలెనేగాని ఊరుచుట్టును గోతులుపెట్టి ఆగోతుల నిండ నీరునిలుచునట్లు చేయరాదు. ఇట్టిజాగ్రత్తల చే ప్రజల ఆరోగ్యము హెచ్చును. ఈగలుదోమలు మొదలగు అల్పజంతువుల వృద్ధితగ్గును. ఈ రెంటిమూలమునను కూడ అంటు వ్యాధుల వ్యాప్తి క్షీణించును.

2. నీటిమైలకు శుద్ధి.

చల్లచుక్కవేసి నీటిని శుద్ధిచేయుట.

ఏ నీటియందైనను కలరాసూక్ష్మజీవులు ప్రవేశించినయెడల అట్టి నీరు మైలపడిన దగుచున్నది. శూద్రులఇండ్లలో బ్రాహ్మణులు మంచినీళ్ళు త్రాగవలసి వచ్చినయెడల అట్టినీటిని బ్రాహ్మణున కిచ్చుటకు పూర్వము దానిలో కొంచెము చల్లచుక్కవేసి శుద్ధి చేయుదురు. అట్టి శుద్ధివలన నేమిప్రయోజనమో మనకు తెలియదుగాని కలరాసూక్ష్మజీవులు గల నీళ్లను ఎట్లు శుద్ధిచేయవలెనో అట్టిశుద్ధివలన ఏమి ప్రయోజనమో తెలిసికొనుట సులభము. ఇట్లు శుద్ధి చేయుటకు అనేకమార్గములుకలవు.

1. కలరావల్ల మైలపడిననీళ్లలో కొన్నిమందులు వేసి సూక్ష్మజీవులను చంపుట.

2. మైలపడిన నీటిని మరిగించి అందుండు సూక్ష్మజీవులనుచంపుట.

3. సూక్ష్మజీవులుగల నీళ్లను వడపోసి శుద్ధి అయిన నీటిని వేరుగాను సూక్ష్మజీవులను వేరుగాను విడదీయుట. అట్లు విడదీయు వడపోతలనుగూర్చి ఆరోగ్య శాస్త్రములో చదువగలరు. కుండలు ఇసుక బొగ్గులు మొదలగునవి ఇందు సాధనములుగా నుపయోగింపబడును.

1. మైలపడిననీటిని మందులచే శుద్ధిచేయుట. మందులచే నీటి నిశుద్ధ చేయుట

౧. పొటాశియంపర్మాంగనేటు అనుమందును మైలపడిననీళ్లలో 1000 పాళ్లకు 5 పాళ్ళుచొప్పునవేసి ఆనీటిని ఒకపూటనిలవయుంచిన ఆనీరుశుద్ధియగును.

ఇట్టి పద్ధతిని మైలపడిన నూతులను బాగు చేయుటకు ఉపయోగింతురు.

మైలపడిన నూతులు విభూతి తీర్థము, గోమయము, పసుపునీళ్ళు మొదలగువానివలన ఎంత మాత్రమును శుద్ధికానేరవని యెరుంగునది.

2 బురదగల నీళ్లలో సూక్ష్మజీవులున్నయెడల అందు ఇంపుపకాయగంధము, పటికిపొడుము మొదలగునవి కలిపిన అట్టిబురద సూక్ష్మజీవులతో పాటు బిందె అడుగునకు దిగును. అడుగుభాగముననున్న నీరు సూక్ష్మజీవులమయమై యున్నందున మైలగానే యుండును. ఇంపుపకాయగంధము; పటికపొడుము.

౨. నీటిని మరిగించి అందుండు సూక్ష్మజీవులను చంపుట. నీటినిమరిగించి శుద్ధిచేయుట.

ఈ విధానము మిక్కిలి సులభమయినది. ఎక్కడున్నను ఏవేళయందును, ఏమంత అక్కరలేకనే చేసికొనవచ్చును. ప్రాణమునందు ఆశఉన్నవారందరును కలరానుండి తప్పించుకొనవలెనని

మరిగిచల్లారిన నీటినిత్రాగిన చాలును. వారి కిది అభయహస్త మిచ్చును.

ఇంకొకమాట. కలరాసూక్ష్మజీవులకు విషము లైన మందులను వేనినైన నీటిలోవేసి శుద్ధిచేయవలె నని మనముప్రయత్నించునప్పుడు అట్టినీటియందు మనము కలుపు విషములు మనదేహముకు గూడ కొంతవరకైనను విషములుగా నుండవచ్చును. కావున అట్టినీటిని శుద్ధిచేయు విధములన్నిటిలోను దానిని చక్కగ మరిగించుటయే మంచిది.

నీటిని వడపోసి శుద్ధిచేయుట.

ఎంతపరిశుభ్రమైన గుడ్డతో ఎన్నిమడతలువేసి వడపోసినను కలరా సూక్ష్మజీవులుగల నీటిని మనము వడపోతవలన శుద్ధిచేయలేము. ఎంతసన్నని సందులున్నను హానిగుండ కోట్లకొలది సూక్ష్మజీవులు అవలీలగ దూరిపోగలవు. వాని పరిమాణము అంగుళములో 43000 - వ వంతేగదా! కావున నీ సూక్ష్మజీవులను తొలగించురీతిని వడపోయవలెననిన దానికి ప్రత్యేకమైనసాధనములు కావలెను. మనము సాధారణముగా చేయునట్లు గుడ్డతో వడపోసి యా నీరు శుద్ధిమైనదని భ్రమపడకూడదు. కంటికి నిర్మలముగా కనబడు నీరుఅంతయు శుద్ధిఅయిననీరుకాదు. ప్రక్కపుటలోని వడపోతయంత్రములనుచూడుము.

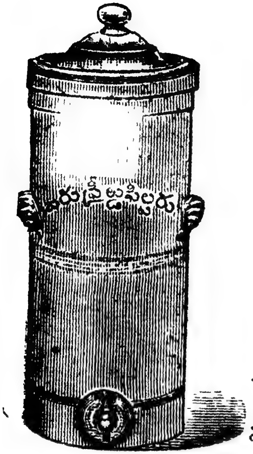

6. వ పటము.

నీరు వడపోయు యంత్రము యొక్క ఆకారము 6-వ పటములో చూపబడినది. కలరా మొదలగు అంటువ్యాధి గల ప్రదేశములలో నివసించువారెల్లప్పుడును నీటి నిట్రియంత్రములతో వడపోసి కాసిగాని చక్కగ పొంగ కాచిగాని త్రాగవలెను.

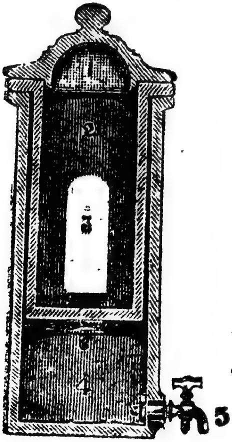

7. వ పటము.

నీరు వడపోయు యంత్రములోని నిర్మాణము 7-వ పటములో చూపబడినది. 1. మూత. 2. నీరు పోయు స్థలము 3. ఈ నీటిని వడపోయు గొట్టము, దీనిలో మిక్కిలి సన్నని రంధ్రములుండును. ఈ రంధ్రములగుండ పరిశుభ్రమైన నీరు క్రిందికిదిగి కల్మషము పై పాత్రములో మిగిలిపోవును. 4. నిర్మలమైన నీరు చేరెడి భాగము. 5. నిర్మలమైన నీటిని తీసికొను కొళాయి.

నీటి మైల పడకుండ చేయుటెట్లు?

గోటితో చిదుమతగిన దానిని గొడ్డటితో కొట్టనేల ? నీటిని మైలపడకుండ చేసికొనుట సులభమయిన మార్గము లుండగా పరిశుభ్రమయిన నీటినేల మైలపర్చవలెను? మైలపర్చిన నీటిని తిరిగి శుద్ధ చేసికొనుట కేల కష్టపడవలెను? అడుసుత్రొక్కనేల, కాలు కడుగ నేల?

కావున నీటిని మైలపడకుండ చేసికొనుటకు ఎయ్యవి సాధనములో తెలిసికొనవలెను.

బిందెడు మడినీళ్లలో మైల నీటి చిను కొకటిపడిన యెడల బిందెడు నీళ్ళును మైలపడిపోవుననుట మన మందర మెరిగిన సంగతియే. ఏలయనగా తగిన ఆహారము చిక్కినచో ఒక్కొక్కకలరా సూక్ష్మజీవి 24 గంటలలోపల అనేకలక్షల సూక్ష్మజీవులుగా వృద్ధిచెందునని మొదటి ప్రకరణములో చదివియున్నారు. కావున మీకు వేరుసమాధానము చెప్ప నక్కరలేదు.

బిందెలోనీళ్లలో రవంత మైలగలిసిన యెడల గలుగు అపాయమును చూచితిమి. కాని మనవారలు బిందెయొక్క వెలుపలివైపున మైల నీటి బిందువొక్కటి పడినప్పుడును కూడ బిందెలోని నీరు మయిలపడినట్లు ఎంచుచున్నారు. ఇదిగాక మాల

వాని యొక్కగాని, బహిష్టుఅయిన బ్రాహ్మణ స్త్రీల యొక్కగాని వాసన బిందెకు కొన్ని గజములదూరములో తగిలినను ఆ బిందెలోని నీటిని కొందరు మైల పడినట్లు ఎంచుదురు.

మనవారలలో కొందరు ఎంతజాగ్రత్తగా నుందురో చూతుము.

ఒకరు త్రాగెడు చెంబులో మరియొకరికి నీరు త్రాగనీయకూడ దందురు. మరియొకరు త్రాగిన యెడల వారియం దేదైన మైలఉన్న చో, ఆమైల యాచెంబుద్వారా తమకు వ్యాపించునేమో అను భయము చేతనేకదా? ఇదిమంచిఆచారము. ఇట్టి మయిల తమకు తాకునేమో అని భయము కలిగి నప్పుడు, నీత్రాగెడువానిని చేయిపట్టుమని చెప్పి, తమ చేతిలోని చెంబుపైకియెత్తి నీటిని ధారగా పోయుదురు. యిట్టి మయిల యేదియును తమకు తాకకుండ ప్రతివారునుఎంతజాగ్రత్త పుచ్చుకొని నను తప్పలేదు.

చెంబు ద్వారా మయిల అంటును.

ఇంతటి మడి మయిలల జ్ఞానముగల హిందువులు మన చెరువులలోని నీటిని మయిల పర్చరాదు. కలరాయొక్క సంపర్కముచే మయిలపడినరోగి, తన మయిలను చెరువులలోన కలిపిన అనేకము

నీటిని మయిల పరచిన వారికి ఆత్మహత్యనర హత్యాదోషము లువచ్చును.

లయిన నరహత్యలు చేసిన పాపమునకు పాలుపొందు చున్నారు.

కలరారోగి సంబంధమయిన మయిలను వారి బంధువులు స్నేహితులు నౌకర్లు మొదలగువారు, బట్టల మూలముగాని మలమూత్రాదుల వలనగాని, తాకుటవలనగాని సర్వజనోపయోగమగు జలాధారములలో కలిపిన యెడల ఆత్మహత్య నరహత్య పాపములను కట్టుకొందురు. ఏలయన తాము చేసిన తప్పుపని వలన తమకును తమగ్రామములలో నితరులకును కలరాతగిలి మరణము సంభవింపవచ్చును.

చేదలు, బట్టలు; నీనివలనగలుగు మయిల. తమ చేదల ద్వారాగాని బట్టల ద్వారాగాని నూతులలో నిట్టి మయిలజేర్చక, నీరు తోడుకొనుటకు శుద్ధిచేసిన చేదలను ఉపయోగించుచు, శుద్ధిచేసికొనిన మనుష్యులచే తోడించుకొనవలెను. మయిలపడిన వారందరును, మయిలపడిన చేదలతో మడిమయిల అను జ్ఞానము లేనివారై నూతులను ఉపయోగించినచో అట్టినూతులు నిమిషములో మయిలపడి విషపాత్రములతో తుల్యమగును.

పశువులు; పంటలు మొదలగువానివలనగలుగు మయిల. కావున గ్రామమునందలి చెరువులను నూతులను, బహుజాగ్రత్తతో ప్రతిగ్రామస్థుడును కాపాడుచు, తమవలనగాని, తమయొక్క పశువులు, పం

దులు, కుక్కలు, కోళ్ళు, బాతులు మొదలైన వాని వలనగాని, నీటికి మయిలయొక్క సంపర్కము కలుగకుండ చూడవలెను.

చెన్నపట్టణమునకు నీరునిచ్చు చెరువు పట్టణమునకు 12 మైళ్ల దూరములో నున్నది. ఇట్టి సంపర్కమేమియు లేకుండ దాని నెల్లప్పుడును కాపాడుచుందురు. కావుననే ఈ చెరువు నీటిని త్రాగుట ప్రారంభించిన తరువాత ఈ పట్టణములో కలరా అనునదే మిక్కిలి అరుదయ్యెను. ఎక్కడనో ఇతర గ్రామముల నుండి వచ్చినవారయిన ఒకరిద్దరు రోగులు తప్ప, కలరాచే నీ పట్టణమందలి జనులు మృతినొందుటయే లేదు. దీని కంతకును ఈ నీటియందు కలరా మయిల లేక పోవుటయే కారణము. చెన్నపట్టణములో కలరా.

3. మయిల పడినగాలికి శుద్ధి.

10 సంవత్సరములకు పూర్వము గాలి మూలము కలరా వ్యాపించు నను నమ్మకము హెచ్చుగ నుండెను. కలరావలన గాలి మయిల పడినదని తలచి, అట్టిగాలిని శుద్ధిచేయు నిమిత్తమై, సర్కారువారు కలరా రోజులలో వీధులలో తారునుకాల్చి పొగ వేయు చుండెడివారు. ఇప్పు డది యనవసర మని విడిచివేసిరి. ఒకవేళ వీధులలోనిగాలి మయిల పడినను మైలపడిన గాలికిశుద్ధి

దానిని వాయుదేవుడే చక్కని గాలి పంపించి శుద్ధి చేయవలెను గాని, మనము వేయు తారుపొగలచే శుద్ధికానేరదు. ఇండ్లలోనిగాలి కలరాచే మయిలపడిన యెడల గంధకము, తారు, హారతి కర్పూరము, గుగ్గిలము, మొదలగునవి కాల్చి వానిపొగను ఇంటినిండ వ్యాపింపజేసి మయిలగాలిని కొంతవరకు శుద్ధిచేయవచ్చును. ఇందుకు రెండు అభ్యంతరములుగలవు.

ఇండ్లలోగంధకము మొదలగునవి పొగవేయుట.

1. ఈ పొగను ఇంటినిండ వ్యాపింపజేయవలెనని న సందులు లేకుండ తలుపులు మొదలగు వానిని చక్కగ మూసివేయవలెను. అట్లు మూసినను మన దేశమందలి పెంకుటిండ్లయొక్కయు తాటాకు ఇండ్లయొక్కయు పైకప్పులయందు దుండుసందులగుండ ఈ పొగ దూరిపోవును. కావున ఇట్టి పొగమూలమున గాలిని శుద్ధిచేయుటకు మన ఇండ్లంతగా తగియుండలేదు.

2. సూక్ష్మజీవులను చంపుటకు శక్తిగల యీ పొగ, మన ఆరోగ్యమునకుగూడ అపాయకరముగా నుండవచ్చును. కావున ఇట్టిపొగను ఇంటినిండ వ్యాపింపజేయునప్పుడు ఎవ్వరును ఇంటిలో నుండకూడదు. పిమ్మట తగినకాలమువరకు తలుపులు మొదలగునవి తెరచిపెట్టి, పొగ అంతయును ఇంటిలోనుండి

పోయినతరువాత, మన మాఇంటిలోనికి పోవలె
ను. లేనిచో అపాయము కలుగవచ్చును.

గాలిని మయిలపడకుండ చేయుట క్రింది అంశ
ములు మిక్కిలి ముఖ్యమైనవి. గాలినిమయిల పడకుండ చేయుటెట్లు?

1. జనసమ్మర్దము లేకుండుటకుగాను ఇండ్లనుదూరదూరముగా కట్టుకొని, ఇంటింటికిని మాధ్యమున తగినంత ఖాళీస్థలమును విడిచిపెట్టి తోటలను పెంచుకొనుట.

2. ఊరియందు నివసించు పశువులు మొదలగు జంతువులకు విరివియైన కట్టడములను ఊరికి దూరముగా కట్టుకొనుట. అవి ఊరిలో నుండక తప్పనిచో అట్టిస్థలములను ఎప్పటికప్పుడు శుభ్రము చేసికొనుట. అట్టికట్టడములలో గాలి చక్కగా ప్రవేశించుటకై పెద్దపెద్దకిటికీలను పెట్టుకొనుట.

3. మురుగుదొడ్లను జలదారులను తరుచుగా శుభ్రము చేయించుకొనుట.

4. ఊరిమధ్యను చుట్టుప్రక్కలనుండు కొలుములు, గోతులు, పంటకాలువలు, బందము మొదలగువానిలో క్రుళ్ళునీరు నిలవకుండ జేసికొనుట.

ఈపై జెప్పిన దానివలన గాలిని మయిలపడకుండ చేసికొనుటకు కొంతవరకు సాధ్యమగును.

మూడవ ప్రకరణము

కలరావ్యాధియొక్క గుణములు.

కలరా వ్యాధి యొక్క గుణములు.

సూక్ష్మజీవులు కడుపులో ప్రవేశించినది మొదలు వ్యాధిగుణములు కనబడు వరకు ఎన్నిదినములు పట్టునో నిశ్చయముగా జెప్పుటకు వీలు లేదు. రెండు దినములు మొదలు అయిదుదినములలోగా బహుశః వ్యాధి పరిణమించును. అయినను అక్కడక్కడ దీని పరిణామకాలము రెండు రోజులకంటె తక్కువగా నుండుటయు అయిదు రోజులకుమించి రెండు వారములవరకు వ్యాధి పరిణమింపకుండుటయు గూడ అరుదుగ గలదు.

కలరాయొక్క గుణములు కొందరు రోగులలో నొకవిధముగను, మరికొందరియందు వేరొకవిధముగను ఉండవచ్చును. అనగా కొందరి కది మిక్కిలి యకస్మాత్తుగ తనచిహ్నములజూపును. మరికొందరికీవ్యాధి సోకినతరువాత మున్ముందుగా రెండు మూడు దినములవరకు నీరసము, ఏదోయొక విధమున జబ్బుగా నున్నట్లుతోచుట, తలతిరుగుట,. చెవులలోధ్వనులు, బొడ్డుపైభాగమున కడుపులో నొప్పి

మొదలగు నీ చిహ్నములతో ప్రారంభించును. ఒకా నొకప్పుడు సామాన్యమైన అజీర్తి విరేచనములతో ప్రారంభింపవచ్చును. అట్టి చిహ్నములనుబట్టి కలరా వ్యాధియొక్క కాలమును మూఁడుదశలుగ విభజింప వచ్చును.

1. ఆరంభదశ.

2. వాతపుదశ.

3. ఉష్ణదశ.

1. ఆరంభదశ :—ఈదశలో పైనిజెప్పిన ప్రకారము అకస్మాత్తుగగాని, కొన్నిఇతర చిహ్నములతో కూడిగాని విరేచనములు ప్రారంభించును. సామాన్యముగా కడుపులోనొప్పి, విరేచనము పల్చగనుండుట, ఒకొక్కప్పుడు వాంతులు, తలనొప్పి, వికారకరముగా నుండుట, ఇవి మొదట ఒకటి రెండు రోజులవరకు నుండును. ఆరంభదశ.

2. వాతపుదశ :—ఈదశయందు భయంకరములైన విరేచనములు ముఖ్యమైన గుణము. ఆరంభదశలో విరేచనములు కొద్దిగనున్నయెడల అవి యిప్పుడు హెచ్చగును. లేనియెడల ఇప్పుడు ప్రారంభించును. విరేచనముయొక్క మామూలురంగు నశించిపోయి, అది గంజినీళ్లవలె మిక్కిలి పలుచగను, వాతపుదశ; విరేచనములు.

తెల్లగను ఉండును. ఈవిరేచనములు చప్పగగాని, కొంచెము ఉప్పగగాని ఉండునని వ్రాసియున్నారు. ఇందు కొన్ని లవణములును శ్వేతధాతువు (Albumin) ను ఉండును. కడుగువలె మిక్కిలి తేలిక గానుండు నీ విరేచనములను నిలువయుంచి పరీక్షించినయెడల దీని అడుగునకు సన్నని ఇసుక నలుసుల వలె నుండు కొంచెము కందునవర్ణముగల విరుగుడు చేరుచుండును. ఈ విరుగుడునందు రక్తమునందలి తెల్ల కణములును,కంది యెరు పెక్కిన పేగులయందలి పైపొరలముక్కలును, అనేకములైన సూక్ష్మ జీవులును, కన్పట్టును. ఒకానొకప్పుడు పేగులు పుండుపడి వానినుండి స్రవించెడునెత్తురుతో కలియుటచేత విరేచనము కొంచెము ఎరుపెక్క యుండినను యుండవచ్చును.విరేచనములు మిక్కిలి పలుచగనుండి కడవలతో దిమ్మరించినట్లును, చిమ్మటి గొట్టములతో చిమ్మినట్లును, ఉండును. విరేచనము లగునప్పుడు కడుపులో బొళ బొళ మనియు గురు గురు మనియు ధ్వనులు గలిగి యుండును. సామాన్యముగా కడుపు బిగబట్టినట్లు నొప్పులుగాని పొర్లి పొర్లి వచ్చు నొప్పులుగాని ఉండవు. అరుదుగ నుండుటయు గలదు. సామాన్యముగా విరేచన

ములు ప్రారంభించినతోడనే బహునీరసముగనుండి మనిషిని పడగొట్టును. తక్షణమే కాలు చేతులు చలువలు గ్రమ్మవచ్చును. ఉమ్మి చిక్కబడి దాహ మధిక మగును. నాలిక తెల్లబారును. కాలుచేతు లీడ్చుకొనిపోవును.

విరేచనములు ప్రారంభించిన ఒకటిరెండు గంట వాంతులు. లలోగా వాంతులు ప్రారంభమై ఒకవాంతిమీఁద మరియొకటి తరుముకొనివచ్చినట్లుగా నగును. వాం తిలో మొదట అరగీఅరగని అన్నము వెలువడును. పిమ్మట విరిగిన పాలలోని నీళ్లవలె నుండును. తరు వాత విరేచనముయొక్క కడుగువంటిరంగే వాంతు లకును గలుగును. వాంతి అగుటకు పూర్వము సాధా రణముగా నధికమైన వికార ముండదు. వాంతి అగు టకును మిక్కిలి కష్టపెట్టదు. ఊరకే దిమ్మరించు నట్లుగా పెద్దపెద్దవాంతులు మడుగులు గట్టినట్లగును. వీనితోపాటు నిస్సత్తువ అధికమై కాలుచేతులలో ఈడ్పులుహెచ్చి కొంకర్లుపోవును. కండలన్నియు కొయ్యలవలె నిగుడుకొనును. రోగి. యిట్టి దశ లో గిజగిజ తన్నుకొనుచు ఇటునటు దొర్లాడును. చేతులను ఈవైపునుండి ఆవైపునకును ఆవైపునుండి ఈవైపునకును విసరికొట్టుచు బహు ఆయాసముతో

మిక్కిలి విసుగుతో అతి దాహముతో ఎడతెగని కొమ్ము మంటతో కాళ్ల పిక్కలతో నలిగిపోవును. అంతట కాళ్ళు చేతులు చలువలు గ్రమ్మి గోళ్ళు మూర్ఛిల్లినట్లు పడిపోవచ్చును.

శరీరము లోని నీరు హారించి పోవును.

విరేచనముల మూలమునను, వాంతుల మూలమునను, శరీరమునందలి నీరంతయు వెడలిపోవుటచేత ముఖము మొదలగు మెత్తనిభాగము లన్నియు వాడి ముడతలు పడును. చెక్కిళ్లు దిగచు కొనిపోవును. ముక్కు సన్నగించి వదలిన ట్లుండును. కండ్లు గుంటలుపడును. వ్రేళ్ళుచాకలవాని వ్రేళ్లవలె నీటిలో నానినట్లు ముడుచుకొని పోవును. శరీరము కాంతివిహీనమై నలుపారి చల్లని చెమటతో కప్పియుండును. గొంతుక బొంగురుపోవును. మూత్రము హరించిపోవును.

గొంతుక బొంగురుపోవును: నాడిసన్నగించును.

ఉచ్ఛ్వాసనిశ్వాసముల వేగ మధిక మగును. ఊపిరివిడుచుటకు అతి ఆయాసముగ నుండును. ఊపిరి గాలి మిక్కిలి చల్లబడును. క్రమముగా గొంతుక యొక్క బొంగురు హెచ్చి, రహస్యపుమాటలవలె దిగును. నాడి సన్నగించి నీరసముగ, అతివేగముగ, పరుగెత్తుచుండును. పిమ్మట కొంతకాలము వరకు నాడివచ్చుచుపోవుచుండును. మినుకుమినుకు మనుచు

కనుపట్టుచు తుదకు బొత్తిగ నగుపడకుండ నుండ వచ్చును. శరీరవేడిమి వేగముగ ననేకడిగ్రీలుతగ్గిపోవు ను. 93 లేక 94 డిగ్రీలవరకును పడిపోవచ్చును. చంక లోనున్న వేడిమికంటె నోటిలోని వేడిమి ఇంకను నాలుగైదు డిగ్రీలు తక్కువగ నుండుటయు గలదు. శరీర వేడిమి తగ్గును.

ఇట్టి సమయములయందుకూడ ఆసనమునందలి వేడిమియు, శరీరములోపలనుండెడు ఇతర అవయవముల వేడిమియు, క్రమక్రమముగ నధికమై సామాన్యముగ 101 మొదలు 105 డిగ్రీలవరకు హెచ్చును.

షరా:— సామాన్యముగా మానవశరీరముల వేడిమి ఫారన్‌హీటు ధర్మామీటరు * అనుగాజు కొలతపుల్లతో పరీక్షించిచూచిన 98½ డిగ్రీలుండును. ఈకొలతపుల్లకు మనశరీరవేడిమి చక్కగ అంటుటకై కొన్ని నిమిషములు ఆపుల్లను చంకలోగాని, నోటిలో నాలుకక్రిందగాని ఉంచి పరీక్షించుదురు. చంకలోవేడిమికంటె సామాన్యముగా నోటివేడిమియు, ఆసనవేడిమియు, ఒకడిగ్రీకి మించకుండ అధికముగ నుండును; అనగా 99 డిగ్రీలు ఉండవచ్చును.

---

* దీనిని తెలుగులో ఉష్ణతామాపకము అందురు. దీని నిర్మాణమునుగూర్చి పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రమునందున 195 పుట చూడుము. (రెండవకూర్పు).

మూత్రము హరించును. ఈ వాతపుదశలో కొంతసేపటికి విరేచనములు కట్టునుగాని వాంతు లెప్పటివలెనే యుండును. మూత్రము క్రమక్రమముగ తగ్గి తుదకు మొదలంట హరించిపోవును. ఈదశయందు రోగి వెక్కిలి విసుగుదల గలిగి యుండి మాట్లాడుట కిష్టములేనివాడైనను మనస్సు నిర్మలముగానే యుండును. కలరా గుణములు ప్రారంభించిన తరువాత ఈదశ అయిదారు గంటలలోగా ప్రారంభించి పండ్రెండు గంటలు మొదలు ఇరువదినాలుగు గంటలవరకును విస్తరకయుండ వచ్చును. సామాన్యముగా ఈదశ

మనోనిర్మలత్వము. నుండి తెప్పరిల్లకయే క్రమముగా స్పృహదప్పి యొకానొకప్పుడు సంధించిపరాకు మాటలలోదింపి రోగిమృతినొందుట గలదు. ఒకానొకప్పుడు ఆరంభదశలేకయే వ్యాధి ప్రారంభించుటలోనే వాతపుదశ ప్రారంభించి విరేచనము లక్షకముగ కాకమునుపే ఒడలు చలువలు గ్రమ్మి క్రుంగిపోవుటయు గలదు.

ఉష్ణదశ; జ్వరము. 3. ఉష్ణదశ:—వాతపుదశలో దిగినతరువాత పది పండ్రెండు గంటలలో రోగి మృతినొందనియెడల క్రమముగా వాంతులు విరేచనములును, సంఖ్యయందును, పరిమాణమునందును తగ్గును. చేతియందు

నాడి తిరిగి యాడుటకు ప్రారంభించును. శరీరము నందుండు వేడిమి కొద్దిగ వెలుపలకు స్ఫురించును. ఈ చిహ్నము చూచిన తోడనే మనము రోగిని కూర్చి ధైర్యము బూనవచ్చును. ఇట్టి రోగులయందు ఇంతకు పూర్వము హరించిన మూత్రము కొన్ని గంటలకు తిరిగి స్రవించి రోగిని అపాయమునుండి తప్పించును. ఇట్టివారలు కొద్దిరోజులలోనే శరీర బలమును తిరిగి సంపాదించుకొందురు.

ఇట్లు గాక ఒకానొకప్పుడు శరీరము వెచ్చబడి, నాడి స్ఫుటపడి ముఖవైఖరి బాగుపడి, విసుగుదలమాని, మూత్రము స్ఫురించి, విరేచనములు హరించి, జీర్ణరసము లుద్భవించునట్టి సమయములో ఉష్ణము మరింత అధికమై జ్వరము అంకురించును. కొద్ది జ్వరమైన యెడల కొన్ని ఘడియలలోనే దిగిపోవును. లేచితో సామాన్యముగా నాలుగైదు రోజులును, అరుదుగ పదునైదు రోజులవరకును ఈ జ్వరము బాధింపవచ్చును. ఇప్పుడు విరేచనములు కొంచెము పసరెక్కి చెడువాసనగ నుండును. మూత్రము రెండురోజులు మొదలు ఆరు రోజులవరకు ఒక్కొకప్పుడు రాకయుండును. మొదట నది వచ్చునప్పుడు కొద్దిగను, ఎర్రగను, మలి

నముగను శ్వేతధాతువు గలదిగను ఉండును. క్రమ
ముగ నధికమై తెల్లనైన దగును. మొదట మూ
త్రమునందు లవణాదులు మిక్కిలి తక్కువగ నున్న
ను క్రమముగ కొన్నిరోజుల వరకును ఇవి మూ
త్రమునందు మామూలుకంటె నెక్కువగ నుండ
వచ్చును.

నాలుగవ ప్రకరణము

చికిత్స

ఫలానా ఔషధము కలరావ్యాధికి నిశ్చయమైనమందు అనిచెప్పుటకు వీలులేదు.

చలిజ్వరమునకు క్వయినా మందు అనియు మలబద్ధమునకు ఆముదము మందు అనియు నిర్ధారణగా చెప్పినట్లు కలరావ్యాధికి ఫలానా ఔషధము తగిన మందు అని నిశ్చయముగా చెప్పుటకు వీలు లేదు. ఏయే మందులు కలరాసూక్ష్మజీవులను తప్పక చంపగలవో ఆమందులు కలరావ్యాధికి తగినమందు లని చెప్పనగును. మనశరీరములో ప్రవేశించిన కలరాసూక్ష్మజీవుల నెల్ల చంపి వ్యాధిని కుదుర్చు మందు లెవ్వియు ప్రస్తుతము మనకు నిశ్చయముగా తెలియవు.

కాని ఈ సూక్ష్మజీవులవలన పుట్టువిషములు మన శరీరమునందు వ్యాపించి మనకు హానికలుగచేయుచున్న సమయములో అట్టివిషములకు విరుగుడుగా నుపయోగించుమందు లెవ్వియయినను మనకు తెలిసినచో అట్టివాని నుపయోగించి మనపేగులలో నీ సూక్ష్మజీవు లున్నను వానిని మనము లెక్కచేయక యుండవచ్చును. అట్టివిరుగుడు మందులుకూడ ఇంత

వరకు మన కెవ్వియును నిర్ధారణగా తెలియవు. *

కలరారాకుండ టీకాలువేయుట. మశూచికమునకు విరుగుడుగా నుపయోగించు నుద్దేశ్యముతో టీకాలు వేయుచున్నారు. ఈ టీకాలువేయుటకు ఉపయోగించు రసము మశూచికపు సూక్ష్మజీవులవిషములనుండి పుట్టినది. టీకాలువేయుటవలన ఈవిషము మనశరీరములో కొద్దికొద్దిగా ప్రవేశపెట్టబడి అట్టి విషమునకు మనశరీరము క్రమక్రమముగా నలవాటుపడును. అలవాటుపడినమీదట ఎట్టివిషమైనను సామాన్యముగా మనకుహానికలుగ చేయదు. టీకాలమూలమున మశూచికపు విషమున కలవాటుపడిన వారి శరీరమునందు, మశూచికపు సూక్ష్మజీవులు ప్రవేశించినను వారిశరీరములో నా సూక్ష్మజీవులతీవ్రము తగ్గిపోయి మశూచికము అంతగా వచ్చుటలేదు.

ఈప్రకారము కలరా సూక్ష్మజీవులకుకూడ విరుగుడులను తయారుచేయుటకు వైద్యులనేకులు ప్రయత్నించిరి. ఇప్పుడును ప్రయత్నించుచున్నారు గాని ఇంతవర కెవ్వరును పూర్ణముగా జయము నొందినట్లు చెప్పజాలము.

---

*ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వములో (The Telugu Encyclopedia) అంటువ్యాధులు 204-223 పుటలు చూడుము.

సూక్ష్మజీవులను నశింపుచేయుటకై చేయు చికిత్స.

1. వ్యాధియొక్క కారణమును బట్టిచూడగా కలరా సూక్ష్మజీవులు పేగులలో నున్నప్పుడు వానిని చంపుటకు ప్రయత్నించుట ముఖ్యమైన పనిగా తోఁచును. ఇందునిమిత్తమై శాలాలు (Salol) 5 మొదలు 15 గ్రెయినులు, లేక గ్వాయికాలు కార్బనేటు మొదలు 10 గ్రెయినులు లేక హారతికర్పూరం 2 మొదలు 5 గ్రెయినులు మొదలగునవి కొందరిచ్చెదరు.

*కొందరు ప్రథమదశయందు వచ్చినరోగికి జాడించి ఒకటిరెండు విరేచనము లగునట్లు ఒకపలం ఆముదముగాని, అరపలంమొదలు ఒకపలమువరకు మగ్నగంధకితము (Magnesium Sulphate) అను ఉప్పును గుక్కెడు నీళ్లతోఁ జేర్చి దానినిగాని, మొట్టమొదట నిచ్చి విరేచనమైన తరువాత రసభస్మము (Calomel) గ్రెయినులో 6-వ వంతుచొప్పున గంట గంటకు ఇచ్చుచు వచ్చెదరు.

కొందరీ రసభస్మమునే మొదట 5 గ్రెయినుల

---

* నేనుసామాన్యముగా రసభస్మము (Calomel) గ్రెయినులో ఆరవవంతును కస్తూరి గ్రెయినులో సగమును, హారతి కర్పూరము ఒకగ్రెయినును కలసినమాత్రలను గంట కొక్కటి చొప్పున ఇచ్చెదను. ఈమాత్రలు ప్రారంభదశలో మిక్కిలి ఉపయోగకరముగా నాకుతోఁచుచున్నవి.

మోతాదుల రెంటి నిచ్చి తరువాత 3 గ్రెయినుల మోతాదులను 6 గంటల కొకటి చొప్పున ఇచ్చుట మంచిదని వ్రాయుచున్నారు.

కాని రసభస్మము హెచ్చు మోతాదులుగా నుపయోగించుటవలన ప్రయోజన మంతగా కాన రాదు. సూక్ష్మజీవులను చంపుటకు మాత్రమే ఉద్దే శించి ఇచ్చినయెడల గంట గంటకు గ్రెయినులో 6-వ వంతు మోతాదుల చొప్పున ఇచ్చుటయే మంచిది.

వేడిగనుండు వగరు పదార్థములను 2 గంటల కొకసారి పేగులలోనికి ఆసన మార్గమున పిచికారీ చేసిన మంచిది. సలసలకాగి చల్లారిన నీళ్ళలో వేయిం టికి 5 పాళ్లు టానిక్ ఆసిడ్డును, నల్లమందు అరకు 5 పాళ్లును తుమ్మజిగురు 30 పాలును చేర్చి కలిపి ఆ ద్రావకమును గోరువెచ్చగా నుండునట్లుగా మెల్ల మెల్లగా పేగులలోనికి ఆసనమార్గమున నెక్కింప వలెను. ఈ టానిక్ ఆసిడ్డు కలరా సూక్ష్మజీవులకు బలవద్విరోధియగుటచే వానినక్కడ నశింపుచేయు ననియు అందుచే ఈప్రయోగము మిక్కిలిఉపయోగ కర మనియు ఒకరు వ్రాయుచున్నారు.

సూక్ష్మజీవులను నశింపుజేయు నుద్దేశముతో ఇవి

గాక మరికొన్ని ఔషధములు ప్రస్తుతము తరుచుగ వాడుకలో నున్నవి.

1. పొటాసియము పర్మాంగనేటుఅనుమందును నలుసంతముక్కను అర్ధశేరు నీళ్లలో వేసిన యెడల ఆ నీళ్లుయెర్రచంద్రకాంత పువ్వువంటి ఒక విధమైన చక్కని మెరుపు వర్ణము (Pink) గల వగును. ఆ నీళ్లలో కల్మష మేమయిన నున్నయెడల అట్టి కల్మషమును ఈ మందు తినివేయును. ఆ నీళ్లలోనికల్మషము హెచ్చుగ నున్నయెడల ఈ మెరుపు వర్ణము మారి మలినమైన వర్ణమగును. కల్మషము బొత్తిగ లేని యెడల మెరుపు రంగు ఎప్పటికిని అట్లే యుండును. ఈ మందునే నూతులలోని కలరా సూక్ష్మజీవులను చంపి నీటిని శుభ్రపరచుటకు ఉపయోగింతురు. పరిశుభ్రమైన నీటిలో పొటాసియము పెర్మాంగనేటును శేరునీటిని రెండు గురిగింజలెత్తు చొప్పున వేసి (4000మొదలు 8000లకు 1 పాలు చొ) కలిపి ఆ నీళ్లను రోగికి మాటిమాటికి త్రాగుట కిచ్చిన యెడల, ఆ నీరు కడుపులోనికి పోయినప్పుడు అక్కడి కలరా సూక్ష్మజీవులను చంపునని కొందరి అభిప్రాయము. ఒకవేళ ఈ నీళ్లు వాంతియై పోవుచుండినను నష్టము లేదు. ఈ మందునీళ్లు కడుపులోనికి పోయి

పొటాసియం పర్మాంగనేటుతో చికిత్స.

లోపలి భాగములను కడిగి శుభ్రముచేసికొని తిరిగి వచ్చుచుండుటచేత కొంత గుణముకలదు.

ఈ పొటాసియము పర్మాంగనేటునే కియొలిన్ అను నొక తరహా పరిశుభ్రమైన మట్టితోచేర్చి మాత్రలుచేసి ఒక్కొక్క మోతాదునకు ఒకటిలేక రెండు గ్రెయినులు చొప్పున గంట కొక్కొకమాత్రచొప్పున ఇచ్చినను ఇయ్యవచ్చును. వైద్యుడు తన కనుకూలించిన ప్రకారము మాత్రలనుగాని ద్రావకమును గాని ఉపయోగింప వచ్చును.

నిమ్మకాయ పులుసుతో చికిత్స.

2. కలరా సూక్ష్మజీవులు పుల్లని ద్రావకములలో చచ్చును. పరిశుభ్రమైన నీళ్లలో నిమ్మకాయ రసమునుపిండి, త్రాగుటకనుకూల మగునంత పుల్లగాచేసి, ఆ నీటినిమాటిమాటికి త్రాగించినయెడల, ఆ నీళ్ళు కడుపులోనికిపోయి కలరా సూక్ష్మజీవులను చంపునని కొందరియభిప్రాయము. ఈ చికిత్సవలన ననేక రోగులకు కుదిరినదని వాడుకగలదు. కొన్నిచోట్ల నిమ్మకాయనీటికి బదులుగా పుల్లని తరవాణి నీళ్లనుగాని, పుల్లని కల్లు నీళ్లనుగాని (Veniger) ఇచ్చెదరు. నేను సాధారణముగా నీ నిమ్మకాయ నీటిలో నొకపావుముపట్టంత సూరేకారమును త్రాగి

వప్పు డెల్లనుచేర్చి యిత్తురు. ఇందుచే మూత్రము జారీగా అగునని కొందరి అభిప్రాయము.

11. వ్యాధియొక్క గుణములను బట్టిచూడగా గుణములను ఈక్రిందవ్రాసిన 8 విషయములు ముఖ్యమైనవిగాబట్టి చికిత్స చేయుచును.

1. విరేచనములను ఆపుట.

2. వాంతికట్టించుట.

3. శరీరముయొక్క వేడిమి తగ్గిపోకుండ కాపాడుట.

4. విరేచనముల మూలమున శరీరమునందలి నీరంతయు పోవుటచే శరీరమునందలి నెత్తురు చిక్కబడును. అట్లు చిక్కబడిన నెత్తుటినిపలుచన చేయుటకును, తగ్గిపోయిన నెత్తుటిని తిరిగి పూర్తిచేయుటకును ప్రయత్నించుట.

5. నీరసించిన నాడికి బలమునిచ్చుట.

6. కాళ్లుచేతులు కొంకరులుపోకుండను ఈమూర్ఛ కొనిపోకుండను చేసి రోగియొక్క బాధను నివారణ చేయుట.

7. హరించిపోయినమూత్రమును తిరిగి స్రవింప చేయుట.

8. పథ్యము.

1. విరేచనములను ఆపుట.

విరేచనములను ఆపుటకు చికిత్స.

ఇందు కొరకు సామాన్యముగా లెడ్ అసిటేటు 20 పాళ్లును, నల్లమందు 1 పాలును, హారతి కర్పూరం 10 పాళ్ళనువేసి కలియనూరి ఒక్కొక్క మూత్ర 3 గ్రెయినుల చొప్పున మాత్రలుకట్టి అరగంటకొక మాత్ర విరేచనములు కట్టువరకు ఇచ్చెదరు. మరికొందరు

డైల్యూటు ఆరోమేటిక్ సల్ఫ్యూరిక్ ఆసిడ్డు. } 15 చుక్కలు

నల్లమందు ద్రావకం 15 చుక్కలు

గ్రుక్కెడు నీళ్లతోచేర్చి 3 గంటల కొకసారి ఇచ్చెదరు. ఇతరులు

కాంఫర్ డ్రైన్ 10 చుక్కలు

*డైల్యూటుసల్ఫ్యూరిక్ ఆసిడ్డు 15 చుక్కలు

గుక్కెడు నీళ్లతో 3 లేక 4 గంటల కొకసారి ఇచ్చెదరు.

ఈ మందులు కొంతవర కుపయోగమే కాని వీని కంటె ఈక్రింద వ్రాయబోవు మందు కలరాయొక్క ప్రారంభ స్థితిలోని విరేచనములకు మిక్కిలి యుపయుక్తమని తోచుచున్నది.

---

* అనగాసల్ఫ్యూరిక్ ఆసిడ్డు-9 పాళ్లు మంచినీళ్ళు-11పాళ్ళు.

ఆరోమేటిక్ సల్ఫ్యూరిక్కు ఆసిడ్ డైల్యూటు } 20 చుక్కలు

కవిరిద్రావకం(Tincture Catechu) 60 చుక్కలు

ఓమద్రావకము లేకసోపువిత్తుల ద్రావకము (Spirits Anethi) } 15 చుక్కలు

నల్లమందుద్రావకము(Tincture Opii) 10 చుక్కలు

స్పిరిట్సు ఈథరు (Sqirits Aether) 15 చుక్కలు

మొత్తము 120 చుక్కలు

ఈ మందుకొక్క మోతాదు పెద్దవాండ్రకు 60 మొదలు 120 చుక్కలు. ఒకమోతాదును 3 గంటల కొకసారిగాని, విరేచనములు హెచ్చుగ నుండిన యెడల ఒక్కొక్క విరేచనమునకు ఒక్కొక్క మోతాదు చొప్పునగాని ఇయ్యవలెను.

ఆడవాండ్రకు అరమోతాదులతో ప్రారంభింపవలెను. 12 సంవత్సరములలోపు వయస్సుగల పిల్లలకు సంవత్సరము వయస్సునకు 5 చుక్కలుచొప్పున ఈయవలెను. సంవత్సరములలోపు పిల్లలకు నెల వయస్సునకు అరచుక్క చొప్పున ఇయ్యవచ్చును. అయినను పిల్లల కిచ్చునప్పుడు జాగ్రతగా చూచుచుండవలెను. ఈ మందును ఎల్లప్పుడు ఒక్కొక్క మోతాదు ఒక అవున్సు అనగా గ్రుక్కెడు నీళ్ల

తో చేర్చి ఇయ్యవలెను. కొంచెము నీళ్ళు ఎక్కువ చేర్చినను జబ్బులేదు. ఈ మందును సాధారణముగా కలరా విరేచనములకేగాక ఇతర విరేచనములకుగూడ వైద్యుడు తన అనుభవము కొలదిని ఉపయోగించుకొనవచ్చును.

ఇది సాధారణముగా ప్రతి ఇంగ్లీషు మందుల అంగడిలోను ఆసుపత్రిలోను దొరుకును. ఒక మోతాదునకు సాధారణముగా ఒకటిరెండు అణాలు ఖరీదు ఈయవచ్చును.

మొదటి దశలో పైనచెప్పిన మందు లన్నియు కొంతవరకుపయోగకరముగా నుండవచ్చును. కాని కొందరకొలది ఆ మందు కాదని ఇది అదికాదని యింకొకటి లెక్కలేకుండ నియ్యకూడదు. అనవసరమైన మందులను మితిలేకుండ నిచ్చినయెడల అవి రోగికి హానికలుగచేయవచ్చును. ఏలయన, కడుపులో అట్టి సమయమున ఏది పడినను వాంతిబాధ అధికమగును. ఒకవేళ అది ఇమిడినను శరీరమునందలి రక్త ప్రవాహము అప్పుడు మిక్కిలి మందమై యుండుట చేత ఆమందులు జీర్ణము కానేరవు.

విరేచనము లధికముగా నుండక కడుపునొప్పియు కాళ్ళు తీపులును మిక్కిలి అధికముగా నున్న

మొదల నల్లమందు కొంతవరకుపయుక్తము. దానిని కూడ పైజెప్పిన కారణములచేత నోటిమార్గమున నిచ్చుట కంటె నేర్చినవైద్యుడు దానికి బదులుగా మార్ఫియాను గురిగింజలో 8 వ వంతు మొదలు నాలవ వంతువరకు నెత్తురులోనికి బోలుసూదిగల గాజుపిచికారీతో ఎక్కించుట యుక్తము.

విరేచనమును నిలుపుటకై వైద్యరత్న పండిత డి. గోపాలాచార్యులవారు ఈ క్రింది ప్రయోగములను వ్రాసియున్నారు. ఆయుర్వేదీయ చికిత్స.

౧. "శుద్ధిచేసిన ఇంగిలీకము.
నల్లమందు.
తుంగముస్తలచూర్ణము.
కొడిశపాలవిత్తులచూర్ణము.
జాజికాయచూర్ణము
హారతికర్పూరము.

వీని నన్నింటిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఖల్వములో వేసి చక్కగ నీళ్లతో మెత్తగ మాత్రలగు వరకు నూరి పెసలవలె మాత్రలు చేసి నీడను యెండించి సీసాయందు జాగ్రతచేయవలయును. విరేచనములు అధికమగుచుండెనేని, రెండేసి గంటలకు రెండు మాత్రలు చొప్పున విరేచనములు నిలుచువరకును

ఇయ్యవలెను. ఈ ఔషధమునకే భైషజ్యరత్నా వళి యను ఆయుర్వేదీయ గ్రంథమందు "కర్పూర రసము" అని పేరుపెట్టబడినది.

౨. తుంగముస్తలచూర్ణము.
కొడిశపాలవిత్తులచూర్ణము.
మిరియాలచూర్ణము.
ఎండు మిరపకాయల చూర్ణము.
హారతికర్పూరము.
నల్లమందు.

వీనిని సమభాగములుగ గ్రహించి ఖల్వములో ఉంచి నీళ్లతో మాత్రయగువరకు మెత్తగ మర్దన చేసి కందిగింజవలె మాత్రలుచేసి సీసాలోవేసి జాగ్రతగా నుంచవలెను. పైని వ్రాసిన ప్రకారము వీనిని ఉపయోగింపవలెను. ఈ మాత్రలనె మా ఆయుర్వేదవైద్యశాలయందు 'ఘనసారవటి' యని వాడెదము.

ఒకతులము ఎండుమెరపకాయ గింజలను మూకుటిలోవేసి దోరమాడ్చి అందు పావుశేరునీళ్లుపోసి కొంచెముసేపుంచి యానీటితో నాగింజలను బాగుగ గలిపి వడగట్టుకొని మంచిపాత్రయందు భద్రము చేయవలెను.

విరేచనములు ఆరంభమైనతోడనే ఒక్కొక్క గంటకు గుక్కెడు కషాయమును త్రాగవలెను. ఈ కషాయమునే పైనిజెప్పిన రెండురకముల మాత్రలకు అనుపానముగ కొంచెము పంచదారతో కలిపిఇయ్య వచ్చును.

3. శుద్ధ రసకర్పూరము.
   శుద్ధ రససిందూరము.
   శుద్ధ ఇంగిలీకము.
   శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి.
   పావుదారు.
   గోరోజనము.
   మిరియాలు.
   కస్తూరి.
   జున్ను (లేక అడిపచ్చికాన).
   నల్లమందు.

ఈ వస్తువులను సమభాగములుగ గ్రహించి, కస్తూరినల్లమందుగాక, మిగిలిన అన్నివస్తువులను ఖల్వము లోవేసి చనుబాలతో మెత్తగానూరి బిళ్లగాచేసి ఆ బిళ్లలను, లేతరావియాకు మడతలో ఉంచి పైన దార ముతోకట్టి పిడకలనిప్పులో ఉడుకునంతవరకు ఉంచ వలెను. అటుపిమ్మట కుమ్ములోనుండి తీసి పైని

ఆకులను విప్పివేసి లోపలబిళ్లనుతీసికొని తిరుగఖల్వ ములోనుంచి చనుబాలతో బాగుగా రెండుమూడు గంటలు నూరి తిరిగి బిళ్ళచేసి పై ప్రకారము రావి ఆకులమడతలో ఉంచి ఉమకునట్లు పుటము వేయవలె ను. ఈ రీతిని ఏడుసార్లునూరుచు పుటములు వేయవలెను. ఎనిమిదవతడవ, కస్తూరి నల్లమందు చేర్చి, బాగుగ మూడు జాములు చనుబాలతోనూరి, కందిగింజల వలె మాత్రలుచేసి నీడను ఎండించి సీసాలో భద్ర పరచవలెను. విరేచనములు అధికమై నాడి బల హీనమై సర్వశరీరము బలములేకయుండి, మూత్ర ము వెడలక నిశ్చేష్టితులై యుండెడి రోగులుకూడ వేలకొలది ఆసన్నమృత్యువుండి తప్పించుకొని యున్నారు. ఇయ్యది మా సప్తపూరుషములనుండి యనుభవసిద్ధమగు ఔషధరాజము ఇయ్యదిపస్థితిలో నుండు కలరానైనను బోగొట్టుటయేగాక బాలింత లకు గలుగు గ్రహణి, అతిసారములు, ఇతరులకుంగల చిరకాలాతిసారములు గ్రహణీ రోగములను కూడ మాన్పును. కలరా రోగులకు ఈ మాత్రలను రెం డేసి గంటలకు రెండు మాత్రలు చొప్పున విరేచన ములు నిలుచువరకును ఇయ్యవచ్చును. మోతా దులను వయోధర్మముల ననుసరించి మార్చుకొన

వలెను. ఇతర అతిసారగ్రహణి రోగులకు, రోజుకు 3 సార్లుకాని లేక వ్యాధినొందరను అనుసరించిగాని బుద్ధిమంతులగు వైద్యులు ఉపయోగపరచవలెను. ఈ మాత్రలనే మావైద్యశాలయందు "కస్తూరి గ్రహణిమాత్రలు" అని వాడెదము.

౮. మరియుకొందరు దేశీయవైద్యులు భాండవ కర్పూరము (రసభస్మము లేక ఇంగిలీక భాండవము) అనుదానిని వారికితోచినట్లు కలరా రోగులకుపయోగించెదరు. ఇయ్యది కలరా రోగులకు మంచిదైనను ఉపయోగించెడి వారలు, కొంచెము జ్ఞానము గలిగి కలరాయొక్క ప్రారంభదశయందు రోగియొక్క స్థితిని చక్కగ పర్యాలోచనచేసి తగుమోతాదు అనగా నాలుగు మొదలు ఎనిమిది గురిగింజల యెత్తువరకును దీసికొని దానిని చక్కని మాటులో ఒక గురిగింజ ప్రమాణముగల మాత్రలుచేసి, ప్రతి యొకగంటకు ఒకటిగాని రెండుగాని మాత్రలు వ్యాధిబలమును చూచుకొని ఉపయోగించిన మిక్కిలి మేలు చేయును. క్రూరస్వభావము గల దీనిని కుశలులగు వైద్యులు రోగిదశను నిరీక్షించి ఉపయోగించుట ఉచితముగాని సామాన్యులు దీనికై సాహసించిన అతి ఘోరముగా పరిణమించును.

మోతాదునుకూడ 4 గురిగింజలు మొదలు 8 గురిగింజలకంటె అధికముగా నుపయోగింపకూడ దని నా మతము."

2. వాంతికట్టించుట.

వాంతికట్టించుట. మంచుగడ్డముక్కలు చప్పరించుట కిచ్చుటచేతను మిక్కిలి శీతోదకములను గొంచెముకొంచెముగా నిచ్చుటచేతను వాంతి కొంతవరకు కట్టవచ్చును. కాని కాగిచల్లారి గోరువెచ్చగానున్న నీళ్లలో శేరు నీళ్లకు తులము ఆవాలపిండిచొప్పున వేసి కలిపి అప్పుడప్పుడిచ్చుటవలన కొంచెముసేపటిలో వాంతికట్టునని ఒకరువ్రాయుచున్నారు. మఱియొకరు రసభస్మమును పెద్దపెద్ద మోతాదులతో అనగా 15 లేక 20 గ్రేయినులవరకు ఇచ్చుట వలన వాంతితగ్గునని వ్రాసియున్నారు. తక్కిన ప్రయోగము లన్నియు నుపయోగింపని యెడల దీని నిచ్చి చూడవచ్చును. కాని నీళ్లతోచేర్చి మెత్తగినూరిన ఆవపిండిపట్టు బొడ్డుమొదలు ఎదురురొమ్మువరకు వేసి 40 నిమిషములు మొదలు ఒక గంటవరకు ఉంచుటవలన వాంతి అణగి రోగికి ఉష్ణమునుగూడ నిచ్చును. ఇది మిక్కిలి ఉపయోగకరము. దాహ మధికముగ నున్నచో మంచుగడ్డముక్కల నియ్యవచ్చును. శేరు

నీటికి తులము చొప్పున జీలకఱ్ఱవేసి కాచి చల్లారిన నీటిని కొంచెము కొంచెముగ దాహమున కిచ్చుటచే ఉపయోగింప వచ్చును. వీనిచే వాంతి కట్టని యెడల కొకెయినును గ్రెయినులో నాల్గవ వంతు ఇచ్చిచూడవచ్చును. క్రియసోటు, హైడ్రోసయానిక్ ఆసిడ్ డైల్యూట్యు వీనివలన అంతగా ఉపయోగము లేదు. మంచుగడ్డ ముక్కలతోచేర్చి సోడా లెమనేడు మొదలగు పొంగునీళ్లను కొంచెము కొంచెముగా నిచ్చుటవలన వాంతి కొంతవరకు తగ్గవచ్చును.

గోపాలాచార్యులవారు ఇట్లు వ్రాయుచున్నారు.

"వాంతిని నిలుపుటలో మంచుగడ్డకంటె మంచిది లేదని నాయభిప్రాయము. ఆవపిండిని ఎదురురొమ్ము నుండి బొడ్డువరకు పట్టువేయుట ఉచితము. జీలకఱ్ఱ కషాయము నియ్యవచ్చును. ఏలకులను పొట్టుతో కషాయముచేసి, జీలకఱ్ఱ కషాయమువలెనే ఈయవచ్చును. పంచదారపానకములో కొంచెము పులుసెక్కునట్లు నిమ్మకాయ రసమును పిండి ఆ పానకమును ఒక గుక్కెడు చొప్పున ఇచ్చుచుండవచ్చును. లేత పమిడిపత్తికాయ తేనెతోగాని నిమ్మకాయ రసముతోగాని సానమీద నరగితీసి అప్పుడప్పుడు

ఆయుర్వేదీయ చికిత్స.

నాలుకమీాద కొంచెము కొంచెము రాయుచుండుట మంచిది. నెమలి ఈకలను ఏలకగింజలను ఉసిరికగింజ లోనిపప్పును తెల్లపట్టుగుడ్డను సమపాలుగా తెచ్చి మూకుడులోవేసి చక్కగా మాడ్చి చల్లార్చి మెత్తగా నూరి శీసాలోవేసి భద్రపరుచు కొనవలెను. ఇది వాంతులకు పదేపదే తేనెతో కలిపి నాలుకకు రాయుచుండ వలెను. మూడుతులములు ఓమమును మూకుడులోవేసి మాడ్చి అందు ఒక శేరు నీళ్లుపోసి కొంచెము సేపుంచి వడియకట్టి, వాంతి నిలుచువరకును ఒక్కొక గ్రుక్కెడు ఇయ్యవలెను.

పై రీతిగనే బియ్యపునూకలనుగూడ మాడ్చి నీళ్లుపోసి వడియకట్టి ఇయ్యవచ్చును. వరిపేలాల పిండిని వేడినీళ్లలో కొంచెమువేసి తేటగా కలిపి వడగట్టి అప్పుడప్పుడు వాంతి నిలుచువరకు ఇయ్యవచ్చును. వాంతులు విశేషముగా నున్నప్పుడు పై ద్రవపదార్థముల నధికముగ నుపయోగించిన, వాంతి అధికమైనను కావచ్చును. కావున వానిని కొంచెము కొంచెముగ ఇచ్చుటమంచిది. వాంతిని కట్టించు ఏ వస్తువునుగాని పంచుగడ్డతో మిళితముచేసి ఇచ్చుట ఉత్తమ మని నామతము. చనుబాల నిచ్చుట

గూడ ఉత్తమము. మాచి సూర్యావర్తిని గూడ వాంతిని నిలుపుటకు ఉపయోగింప వచ్చును.

ఎక్కిళ్లను ఆపుట.

ఎక్కిళ్ల నాపుటకు జీలకఱ్ఱ బెల్లము సమముగా నూరి ఉండచేసి ఉంచుకొని కొంచెము కొంచెము ఎక్కిళ్ళు నాపుటకును ఇయ్యవలెను.

ఏలకులు.
ఆకుపత్రి.
నాగకేసరాలు.
దాచినచెక్క.

వీనిని సమముగా గ్రహించి మంచినీళ్లతో కషాయముపెట్టి వడకట్టి ఆకషాయమును అప్పుడప్పుడు ఎక్కిళ్ళు తగ్గువరకును ఇయ్యవచ్చును. మఱియు వాంతులు తగ్గుటకై ఉపయోగించు మందుల నన్నిటిని ఉపయోగింపవచ్చును. మంచినీళ్ళు దరులలో గల పీతబొక్కలలోని చల్లని నీళ్లనిచ్చుటగూడ మంచిది. వెలగపండు పై బెరడును సానరాతిమీద తేనెతో అరగదీసి ఆగంధమును మాటిమాటికి నాలుకకు రాయుచుండవచ్చును."

3. శరీరమునకు ఉష్ణముకలిగించుట.

ఉష్ణముకలిగించుటకు చికిత్స.

కర్పూరతైలముగాని సారా మొదలగు ఇతర ద్రావకములుగాని క్లోరోఫారముగాని శరీరమంత

లను మెల్లగా మర్దనచేయవచ్చును. కాలుచేతులు చలువలు క్రమ్మినప్పుడు శరీరమునకు ఉష్ణముపుట్టించు ప్రయత్నములు చేయవలెను. వెచ్చనికంబళి దుప్పట్లతో రోగిని కప్పియుంచి వేడి నీళ్ల సీసాతో శరీర మంతయు కాచవలెను. తప్పనుగాని ఇటుకపొడుముగాని వెచ్చజేసి, గుడ్డసంచులలో వేసి పొత్తికడుపు మీదను ప్రక్కలయందును కాచవలెను. ప్రశస్తమయిన బ్రాంది మోతాదు ఒక్కంటికి అరఅవున్సు మొదలు 2 అవున్సులవరకు అరసోలెడు మంచినీళ్లలో చేర్చి ఇయ్యవలెను. కస్తూరిని 1 మొదలు 5 గురిగింజల యెత్తువరకు ఒక్కొక మోతాదు చొప్పున గంట గంటకు ఇయ్యవచ్చును.

రోగిని వేడనీళ్లలోనుంచుట. లైకరుస్ట్రిక్ నీను (Liquor Strychnine) టించరు డిజిటాలిసు (Tincture Digitalis) అనుమందులను కూడ వాతపుదశలో మిక్కిలి ఉపయుక్తములు. వీని మోతాదు 5 మొదలు 10 చుక్కలు. అనుపానము గ్రుక్కెడు మంచినీళ్ళు. ఈ మందులను నెత్తురులోనికి బోలుసూదిగుండ ఎక్కించినయెడల వేగముగా పనిచేయును. శరీరము మిక్కిలి చలువలు క్రమ్మిన యెడల 103 లేక 105 డిగ్రీలవరకు నుండెడు అనగా కొంచెము వెచ్చని వేడినీళ్లలో రోగిని తల

వరకునుంచి పరుండబెట్టుటవలన గుణము కలదని చెప్పుదురు. దీనివలన విరేచనములు మొదట కట్టక పోయినను వాంతులును ఎక్కిళ్లును తగ్గి నాడి స్ఫుటపడి హరించిపోయినమూత్రము తిరిగిస్ఫురించును.

గోపాలాచార్యులవారి ప్రయోగములు.

ఆయుర్వేదీయ చికిత్స.

"కస్తూరిని అర గురిగింజ ఎత్తు మొదలు ఒక గురిగింజవరకును వ్యాధిబలము ననుసరించి ప్రతి పావుగంట కొకతూరిగాని, అరగంట కొకతూరిగాని రెండు ఉద్ధరిణల చనుబాలతో కలిపి ఇయ్యవలెను. లేక బ్రాందితోగాని సారాయితోగాని కలిపి ఇచ్చుట మంచిది. చలువలు తగ్గును. నాడికి బలముకలుగును. కాళ్లకును చేతులకును శరీర మంతటకును చలువలు తగ్గుటకు వెలిబూడిద, ఆవపిండి పసుపు పొడి, వీనిని ఒక్కొకదానినిగాని కొన్నిటినిగాని చేర్చి అందు హారతి కర్పూరమును పొడిచేసి కొంచెము చేర్చి శరీరముపైన రుద్దవలెను. కర్పూరతైలమును రుద్దవచ్చును. వెల్లుల్లిపాయలను చక్కగా ఒలిచి మెత్తగానూరి కాళ్ళకు చేతులకు పూయవచ్చును. ములగచెక్క పసుపు మెత్తగా పొడిచేసి ఒంటికి రుద్దిన చలువలుతగ్గును. రోగిని మంచికంబళ్లతో కప్పియుంచవలెను. ఈ చలువలస్థితిలో పైనిజెప్పిన కస్తూ

ద్రాక్షారిష్ట మాత్రల నుపయోగించుట అత్యుత్తమ
ము. దీనివలన నాడికి బలము కలుగును. చలువలు
గప్పియున్నప్పుడు నాడి బలహీన మగుటయు మూత్ర
ము తగ్గుటయు విరేచనములు వాంతులు లేకపోవు
టయు గలస్థితిలో నల్లమందు చేరిన మందులను ఏ
మాత్రమును ప్రమాద వశముచేత కూడ ఇయ్య
కూడదు.

కుంకుమ పువ్వు; శుద్ధిచేసిన వత్సనాభి; మిరి
యాలు, జున్ను; పావుదారు; గోరోజనము; కస్తూరి
ఇవి సమభాగములుగ తెచ్చి కల్వములోవేసి చి
త్రమూలము రసముతో మెత్తగా రెండు మూడు
దినములునూరి కందిగింజలవలె మాత్రలు చేసి నీడ
లో ఆరబెట్టి సీసాలో భద్రపరుచవలెను. దీనినే "క
స్తూరి భైరవము" అని మా వైద్యశాలయందు
వాడుదుము. నాడి బలహీనమై అతి చెమటలు
గలిగి మిక్కిలి బలహీనముగ నున్నపుడు ప్రతి పావు
గంటకుగాని అరగంటకుగాని రెండు మాత్రలు వా
డ్పున, వేడియును నాడికి బలమును కలుగువరకు
నియ్యవలెను."

నెత్తురునువృద్ధి చేయుట.

4. చిక్కపడిననెత్తుటిని పలుచన చేయుట.

మిక్కిలి శీతలము క్రిమ్మినరోగులకు సహితము

20 ఔన్సులు కాగిచల్లారిన నీళ్ళకు 60* గ్రెయినుల ఉప్పునుచేర్చి ఆనీళ్ళను గోరువెచ్చగ నెత్తురులోనికి పిచికారీచేయుటవలన మిక్కిలి గుణము కలుగుచున్నది. పైని చెప్పిన చికిత్స లన్నిటికంటె నిదియె ముఖ్యమైనదని ఇప్పుడు కొందరు వైద్యులు నొక్కి చెప్పుచున్నారు. జీవించు నను ఆశ బొత్తుగా లేని రోగులకుకూడ ఈ వైద్యము చేసి చూచుట మంచిది. విరేచనము లధికముగా నున్నప్పుడు నెత్తురు చిక్కబడియుండును. అందుచే నెత్తురుకాలువల గుండ తగినంత నెత్తురు ప్రవహింపక పోవుటచేత శరీరముయొక్క వేడి తగ్గిపోవుచున్నది. రక్తప్రవాహము చాలినంత లేక పోవుటచేతనే మూత్రకోశములు కూడ పని చేయలేక యున్నవి. అందుచేతనే మూత్ర క్రమక్రమముగ తగ్గిపోవుచున్నది. ఇట్టి రోగ రును పలుచన చేయుటకు మిక్కిలి ఉ

ఉప్పునీళ్లనుకాచి చల్లార నిచ్చి నులి నట్లు చల్లార్చి ఇందుకొరకు ప్ర సూదిగుండ రక్తములోనికి

* గ్రెయిను అనగా గురి వడ్లగింజల యెత్తు.

ఎక్కించుట మిక్కిలి ఉపయోగకరము. పైని చెప్పిన ఉప్పునీళ్లకు బదులుగా ఈక్రిందిప్రకారము తయారు చేయబడిన నీటిని ఉపయోగించుటవలన హెచ్చు లాభము గలుగునని ప్రస్తుత మనేకవైద్యుల యభిప్రాయము. ప్రత్యేక మిదేచికిత్సమాత్రము చేసి చూడగా సకాలమునకు వైద్యమునకు వచ్చిన రోగులలో నూటికి 30 మందికి కుదిరినదని కలకత్తా జనరల్ హాస్పిటలులోని వైద్యులొకరు వ్రాసియున్నారు. వీలయినచో ఈనీటినిఉపయోగించుట శ్రేష్ఠము.

ఉప్పు (Sodium chloride) 130 గ్రెయినులు, పొటాసియము క్లోరైడు (Potadssiam chloride) 6 గ్రెయినులు, కాల్సియముక్లోరైడు 4 గ్రెయినులు

...సి పొడిచేసి 20 అవున్సులు కాగి చల్లారిన నీటిలో

చక్కగ కరగిపోవునట్లు కలపవలెను. ఈ ఔష

...ు ఈవాళ్ళలో చేర్చి చేసినమాత్ర లిప్పుడు

... చెన్నపట్టణములో దొరకును. దానికి

...ి సైలైను సోల్యూషు (Hypertonic

...ేరు. ఈద్రావకమును నులి

...షు నెత్తురులోనికి ఒక రక్త

గాని, చర్మము క్రిందనుండు

...లెను. ఇట్లు చేయుటకు

తగినసాధనములు వైద్యులవద్ద నుండును. మిక్కిలి ఆలస్యముచేయక ఈ చికిత్స తరుణములో చేయుట యుక్తము.

5. నీరసించిన గుండెలకు బలమునిచ్చుట.

నాడి మిక్కిలి నీరసముగా నున్నప్పుడు పైచె నాకిఁల పను ప్పిన ప్రకారము బ్రాందిని అరఅవున్సు మోతాదుల చుట. చొప్పున గంటగంటకు ఇయ్యవలెను. లైకరుస్ట్రిక్నీన్ అను మందును 5 మొదలు 10 చుక్కలు చొప్పున మంచినీళ్ళతో ఇయ్యవలెను. లేదా నెత్తురులోనికి పిచికారీ చేయవలెను. పైనచెప్పిన ఉప్పునీటిని నెత్తురులోని కెక్కించినయెడల గుండెకాయలోనికి తగినంత నెత్తురు ఎప్పటికప్పుడు చేరుచుండును అందుచే గుండెకాయ క్రమముగ పనిచేసిశరీర వ టకు క్రమమైన రక్తప్రవాహమును ఉష కలుగజేయును.

6. కాళ్ల తీపులు నివా

నల్లమందు కొంతవరకు దీనికి పఁ మిక్కిలిబాధగా నున్న యెడ మొదలు అరగ్రెయినువరకు చేయవచ్చును. కర్పూర పుట్టించు మందులను ః

పిసుకవచ్చును. కాళ్ళయొక్కయు చేతులయొక్కయు పైభాగములయందు గుడ్డలతో బిగించి కట్టవచ్చును. కాని క్రిందిభాగమునందు బొత్తిగ నెత్తురు క్షీణించిపో కుండ అప్పుడు ఈ కట్లు విప్పితిరిగి కట్టుచుండ వలెను.

"మడమలయందు సూదితో రక్తు వేయుట శా స్త్రమున నుదాహరించియున్నట్లు అనేక దేశీయు వైద్యులుకూడ చేయుచున్నారు. ఈక్రియ ఉపయో గకరమైనదైనను క్రూర మైనదిగాన సుకుమారి దేహులవిషయమై వైద్యవరులు యోచింపతగి నదిగా నున్నది"

7. హరించిపోయిన మూత్రమును తిరిగి స్రవింపజేయుట.

మూత్రము సరిగా స్రవింపనియెడల నల్లమందు హాగింప కూడదు. చిట్టుతుకు నీళ్లను పలుచని ·జి నీళ్లను సోడా లెమినేడు మొదలగు ను ధారాళముగా నీయవచ్చును. పొత్తి వెచ్చవెచ్చగ కాచుటచే మూత్రము మ్చును.

నయిట్రోసి(Spirits aetheris 20 మొదలు 40 చుక్కల తాగుట కిచ్చిన యెడల

మూత్రము త్వరలో స్రవించును. సూరేకారము 2 మొదలు 10 గురిగింజలయెత్తువరకు అరసోలెడు నీళ్లలో కలిపి రెండుగంటల కొకతూరి మూత్రము స్రవించు వరకు నీయవచ్చును. పైని చెప్పిన ఉప్పునీళ్ల ఇంజక్షౌ వలన శరీరమునందలి రక్తమును, రక్తమునందలి నీరును, అధికమై మూత్రము త్వరలో స్రవించును. నడుమువిూద మూత్రతిత్తు లుండు చోట ఆవాలపిండి పట్టీలను వేయుట మంచిది.

గోపాలచార్యులవారు ఇట్లువ్రాయుచున్నారు.

"మూత్రము తగ్గిన సమయమున నల్లమందు చేరిన మందులను ఏమాత్రము ఉపయోగింపకూడదు. కేవల చిన్న, సూరేకారము బ్రాందితోగా సారాయితో గాని నీటితోగాని, మెత్తగా అర పొత్తి కడుపునకు గంట గంటకు పట్టు వేయ ప్రతితడవను, పాతపట్టు తీసివేసి క్రొత్తది వలెను. సూరేకారమును తెల్లగలిజేర కొంచెము వేసి నీళ్లుపోసి ? నటుల కాచి ఆ నీటిలోక పిండి ఆవిరిగల ఆ కంబళి వేసి కాచవలెను. ఇట్లు

దానిని వేడినీళ్లలో అద్ది మూత్రము వచ్చువరకు కాపువేయు చుండవలెను.

సుప్రసిద్ధ మగు వైద్యచింతామణి యందలి శంఖ ద్రావకము క్షారద్రావకములను 10 బొట్లు ఒక గుక్కెడు నీళ్లలో కలిపి ప్రతి ఒకగంటకు మూత్రము వచ్చువరకు ఈయవచ్చును. వీనిలో క్షార ద్రావకము మంచి దని నా మతము."

ఉష్ణదశ. మూడవ దశలో శరీరములో ఉష్ణము అధిక మయ్యెనేని రోగికిచల్లగనుండునట్లు చేయవలెను. విరేచన మింకను కట్టనియెడల నల్లమందు కలిసిన మందులను వగరు పదార్థములు కలిసిన మందులను ఇయ్యవచ్చును.

చికిత్సయందలి ముఖ్యాంశము లేవియనగా:—

1. రోగి మొట్టమొదట వైద్యునివద్దకు వచ్చిన వగరుగల మందుల నిచ్చి విరేచనములు చేయవచ్చును. అట్టిమందు లన్నిటిలోను ...టలో వ్రాయబడిన కవిరి ద్రావక ...లి యుపయుక్తము. లేదా ...మును ఈయవచ్చును. కాని ...ము కలిసియుండుటచే వీని ...టవలన మూత్రము

హారించి పోవచ్చును. కావున వీనిని జాగ్రత్తగ వాడవలెను. కస్తూరి, రసభస్మము, హారతి కర్పూరము కలిసిన మాత్రలు ఉపయోగింప నగును 67 పుట చూడుము.

1. వీనివలన విరేచనములు కట్టక పోయినను లేక రోగి మొదటిదశ దాటిన తరువాత వైద్యుని వద్దకువచ్చి నప్పుడును నోటిమార్గమున చిన్న చిన్న మోతాదులుగా రసభస్మము నియ్యవలెను. పొటాసియము పర్మాంగనేటును మాత్రలుగా గాని దాహమున కిచ్చు నీళ్ళగా గాని ఉపయోగింపవలెను. లేదా దాహమునప్పు డెల్లను నిమ్మపండు రసము పిండిన నీటిలో ఒకచిటికె సూరేకారము చేర్చి ఇయ్య వచ్చును. ఆసనమార్గమున టానిక్ ఆసిడ్డు ఇయ్య వచ్చును.

3. రోగికి కాళ్ళుచేతులు చల్లబడి స్థితిలో నుండుట తటస్థించిన యెడల రోగికి ఉప్పునీళ్ళ ద్రావకమును నెత్తురులోనికి మూలమునను, ఆసనమార్గమునను వ్యాధి మిక్కిలి ముదిరి పోయినత లనకూడదు ప్రయోజన ముండదు ము ప్రారంభము కాక పూ

ప్రారంభించుట యుక్తము. వేడినీళ్ల సీసాలతో కాచుచు, వేడిదుప్పట్లు కప్పి వేడి పుట్టునట్లు తైలములను మర్దన చేయవలెను. ఈ స్థితిలో బ్రాందిగాని, హైడ్రోక్లోరిక్ యాసిడ్ గాని కస్తూరిగాని లోపలి కియ్యవలెను. లేదా నెత్తురులోనికి పిచికారీ చేసి శరీరములోని ఉష్ణమును కాపాడవలెను.

8 పథ్యము.

పథ్యము. కలరా తగిలిన రోగికి వాంతులు అధికముగా ఒకవేళ ఇమిడినను జీర్ణమగుట కష్టము. కావున వ్యాధియొక్క ఉద్ధృతము అణగువరకు ఆహారము ఏమియును ఈయకుండుట ఉత్తమము. దాహమైనచో కాగి చల్లారిననీళ్ళు కొంచెము కొంచెముగా గాని జీలకర్రవేసి కాచిననీళ్ళుగాని, సోడా మొదలగు పొంగు ...గాని పొటాసియం పర్మాంగనేటు నీళ్ళుగాని, ...యరసము చేర్చిన నీళ్ళుగాని, తరవాణిగాని, ముక్కలతో చేర్చి ఇయ్యవచ్చును. ...ము లొంగినతరువాత చిట్టుటుకు నీళ్ళు ...బవేయించి ఆపేలాలు వేసి కాచి ...సమభాగములుగా నీళ్లుకలిపి కాచి ...చ్చును. పాలు జీర్ణము కాని ...తేటనీళ్ళను సమభాగము

లుగాచేర్చి ఇయ్యవచ్చును. కొంచెము జీర్ణశక్తి వచ్చినతరువాత, క్రమముగా నూకలజావ, గోధుమజావ, సగ్గుబియ్యపుజావ, మొదలగునవి, చారుతోను, పాలతోను, కలిపి ద్రవపదార్థములుగా ఒకటి రెండు దినముల వరకు ఇచ్చుట మంచిది. పచ్చళ్లను, ఊరుగాయలను కొంచెము కొంచెముగా నంచుకొనుటకీయవచ్చును. బార్లె బియ్యపు గంజి అరరూటుపిండి గంజి మెల్లిన్సు ఆహారము, డబ్బాపాలు మొదలగునవి కాచి నీళ్లతో చేర్చి ఈయవచ్చును. ఇవి పాలకంటె చిక్కగ నుండునట్లు తయారు చేయకూడదు.

ఐదవ ప్రకరణము.

కలరాను నివారించు పద్ధతులు

రోగిని ఆసుపత్రికి పంపుట.

ఒకఇంటిలో నొకమనుష్యునకు కలరా తగిలిన దని తెలియగనే ఇంటిలోనివారలు వ్యాధిని రహస్యముగా దాచిపెట్టక తక్షణమే వైద్యునకు కబురు పంపవలెను. సాధ్యమగునని తోచినచో రోగినితక్షణమే, ఆసుపత్రికి పంపుటమంచిది. రోగిపక్షమున ఆలోచించినయెడల, వైద్య మక్కడ చక్కగా జరుగును. వైద్యులుదగ్గరఉండి చక్కగాచూచు చుందురు. తగిన నౌకర్లు మొదలగువారు ఏర్పడియుందురు. రోగియొక్క బంధువులవిషయమై ఆలోచించి

యిన, సాధారణముగా మన దేశములో వాడుక

ము ఒకరియింటిలో వ్యాధివచ్చిన దనగానే,

లను, బంధువులును, అందరునుచూచుటకు

అసలే రోగియొక్క సంరక్షణవిషయ

టకే ఇంటిలోనివారలకు కష్టము.

కివచ్చిన బంధువులకు, అనగా

రుదులు వగైరాలకు, భోజన

లెను. ఇవి అన్నియుచేయు

వార లా యింటిలో సాధారణముగా ఒక్కరుగానే యుందురు. అట్టిసమయములో ఒక్కొకనాడు ఇం టిలో భోజనము లే లేక, ఇంటికివచ్చినవార లందరును మాడుచుందురు. ఒకవేళ దొరకినను వేళతప్పిన భోజ నమే దొరుకును. దానికి తోడుగా, నౌకరిచేయు నౌక ర్లు మొదలగువారలు రోగివద్దనుండి తెచ్చిన మయి లను ఇంటిలో కలపకుండుట దుర్లభము. ఇందుచే బంధువులకుగూడ అంటువ్యాధి సంభవించుటకును, వారిగుండ ఈవ్యాధి ఊరు, ఊరునకు వ్యాపించు టకును, కారణ మగును.

కావున ఆసుపత్రికి పంపుట రోగికిని, బంధువుల కును, స్నేహితులకును, కూడ ఉత్తమము. ఒకవేళ రోగి విక్కలి భాగ్యవంతు డయియుండి, వైద్యులను తన యింటికే పిలిపించుకొన తగిన సామర్థ్యము కల వాడైనప్పుడును, గ్రామములో ఆసుపత్రి లేనప్పు డును, కలరా మయిలను ఇంటిలో కలపకుండ చేయు టకు ఈ క్రిందిపర్పాటులను గమనింపవలెను.

1. రోగిని ప్రత్యేకముగా నొకగదిలో నుంచ వ లెను. ఆ గదిలోనుండు అనవసర మైన సామానుల ను బట్టలను, ముందుగా తీసివేయవలెను. గది ప్రత్యేకముగా నుంచుట.

మందునీళ్లలో తడిపిన తెర కట్టుట.

2. ఒకదుప్పటిని మందునీళ్లలో తడిపి ఆ గదియొక్కగుమ్మమునకు అడ్డముగా తెరవలె వ్రేళ్లాడగట్టవలెను. అట్లుచేసినయెడల ఈమార్గమున నీ గదిలో నుండి వెలుపలకు మయిల పోజాలదు. ఇదిగాక ఇతరు లెవరును ఆ గదిలోనికి పో గూడదని తెలియజేయుటకీ తెర గుర్తుగా నుండును.

కిటికీలు తెరుచుట.

3. ఆ గదియొక్క కిటికీలను తెరిచి యుంచవలెను.

సేవకులను ప్రత్యేక ముగా నుంచుట.

4. రోగికి సేవ చేయుటకు ఒకరి నిద్దరిని ప్రత్యేకముగా నేర్పరుపవలెను. వారలు ఇతరుల నెంతమాత్రమును తాకకూడదు. వారలు వేసికొనుబట్టలు ఉతికి ఆరవేసి కొనుటకు వీలయినవిగా నుండవలెను. రోగికి నౌకరీ చేయువారలు నివసించుటకు ప్రత్యేకము ఒకస్థలము ఏర్పాటుగా నుండవలెను. వారలు బట్టలు ఇతరుల బట్టలతో కలిపివేయకూడదు. ఆ బట్టలను వారలపని తీరిన తోడనే మందు నీళ్లలో వేసి,కొంతసే పుంచిన తరువాత ఉడకబెట్టవలెను. వారు భోజనముచేయక పూర్వము చేతులను మందునీళ్లలో 5 నిమిషములకు తక్కువ కాకుండ ముంచి యుంచవలెను.

5. రోగిని చూచుటకు వచ్చువారల నెవ్వరిని గదిలోనికి రానియ్యకూడదు. మిక్కిలి అవసరమైనచో తెర ఈవలనుండి మాట్లాడవలెను. లేదా కిటికీలగుండ మాట్లాడవలెను. ఇంటిలోని పిల్లలను బడికిపోయి ఇతరుల పిల్లలతో కలియనీయ కూడదు.

రాక పోకల నాపుట.

6. రోగియొక్క విరేచనములను వాంతులను మందునీరుగల తొట్టిలో పోసి ఎప్పటి కప్పుడు గోతులలో పూడ్చివేయవలెను. రంపపుపొట్టుతో కలిపి కాల్చివేసినను కాల్చవచ్చును. కాని పల్లెటూరిలో చేయునట్లు నడివీధులలో వేసి ఊరందరికి కలరా వ్యాపించునట్లు చేయరాదు.

విరేచనముల ను వాంతుల నుపూడ్చుట.

7. రోగి పాడుచేసిన బట్టలను మందునీళ్లలో వేసి పెట్టి పిమ్మట ఉడకవేయవలెను.

రోగిబట్టల నుడకవేయుట.

8. రోగిని, రోగము నెమ్మదించిన వెంటనే, మందునీళ్లలో స్నానము చేయించవలెను. లేదా మందునీళ్లగుడ్డలతో శరీరమంతయు చక్కగ తుడిచి వేయవలెను.

స్నానము.

9. రోగి గదినివిడిచిన తరువాత దానిగోడలను, నేలను, చక్కగ మందునీళ్లతో కడిగి వేయవలెను.

గదిశుద్ధి చేయుట.

౮-వ పటము.

గోడలమీద మందులనీళ్లను చల్లుటకుపయోగించు చిమ్మెడు
గొట్టము(Pump)

గంధకము మొదలగునవి పొగవేసినను మంచిదే. తరువాత ఆ గదికి సున్నము వేయించవలయును.

10. రోగి విడిచిన ఆహారాదులను ఇతరులను తిననీయరాదు. కాల్చివేయవలెను. లేదా మందు నీళ్లతో కలిపి గోతులలో పూడ్చివేయవలెను.

11. రోగి చనిపోయిన యెడల వాని శరీరమును మందునీళ్లలో తడిపిన దుప్పటిచే కప్పియుంచవలెను. సాధ్యమయినంత త్వరలో దహనాదులు చేయవలెను.

ఇంటిలోనివార లందరును అంగీకరించి వైద్యునకు సహాయము చేసినను పైని చెప్పిన విధు లన్నియు గమనించుట కష్టము. కావున రోగిని ఆసుపత్రికి పంపుటకు వైద్యుడు ప్రోత్సాహము చేయవలెను. అది సాగనియెడల సాధ్యమైనంతవరకు మైలను వ్యాపింపకుండజేయుట వైద్యుని విధియై యున్నది.

వ్యాధిని వ్యాపింపకుండ చేయుటకై జ్ఞాపకముంచుకొనవలసిన యితర జాగ్రతలు.

వ్యాధిని ప్రచురపరచుట.

1. కలరా అంకురించిన దను అనుమానము కలిగిన తోడనే, ఆ సమాచారమును రోగియొక్క బంధువుడుగాని, ఆరోగి నివసించు ఇంటిలోని ఇతరు డెవ్వడయినగాని, వైద్యుడుగాని, చిన్నగ్రామమైన

చో గ్రామమునసబునకును, పట్టణమైనచో మునిసి
పాలు ఉద్యోగస్థులకును తెలియపరచవలెను. గ్రామ
మునసబు ఆ సంగతిని తక్షణమే తహశ్శీలుదారు
నకు తెలియపరచవలెను. సర్కారువారు వెంటనే
అట్టిస్థలములకు తగిన వైద్యుని పంపుదురు. అట్లు
చేయనివారలకు కఠినమయిన శిక్ష విధింపవలెను.

2. నీటియందు మైలచేరకుండ చూచుకొనవలెను.
గ్రామములో అందరును నీటిని కాచి త్రాగవలెను.

3. వీధులయందును, ఇంటిదొడ్లయందు నుండు
పెంటలు మురుగుకుంట్లు మొదలగునవి శుభ్రముగా
నుంచుకొనవలెను.

మితాహారము. 4. మితముగ భోజనము చేయవలెను; పచ్చి
కాయలుగాని మాగిపోయిన కాయలుగాని తిన
కూడదు. చెడిపోయిన మాంసము చేపలు మొద
లగునవి విసర్జింపవలెను.

పాలు పెరుగులను మయిలపడకుండనుంచుకొనుట. 5. అన్నముగాని ఇతర ఆహార పదార్థములు
కాని చల్లారినవానిని తినకూడదు. పాలకు ఎట్టి
మయిలయును సోకకుండ జాగ్రత్త పెట్టవలెను.
ముఖ్యముగా మనదేశములో, పాలలో నీరుకలప
కుండ అమ్మనే అమ్మరు. అట్లు కలిపెను నీళ్ళలో
కూడ పరిశుభ్ర మయిన నీళ్ళయినను కలపరు.

అమ్మేవారలు తక్కువజాతిలోని బుద్ధిహీనులగుట చేత ఎట్టి బురదనీళ్ళయినను చేర్చుదురు. కావున తగిన జాగ్రత్తతో కాచినపాలు తప్ప ఇతరములను నిషేధింపవలయును.

6. పెండ్లింట్లు మొదలగు ఉత్సవములు మాను కొనవలెను. జనసంఘములు చేరు యాత్రాస్థలములలో పరిశుభ్రమైన మంచినీరు దొరుకునట్లు సర్కారువారు తగిన యేర్పాటులను చేయవలెను. అక్కడక్కడ మరుగుదొడ్లను కట్టించి వానిని తరుచుగ శుభ్రపరిపించుట సర్కారువారి విధిఅయియున్నది. వానిని జాగ్రత్తగానుపయోగపరచుకొనుట ప్రజలవిధిఅయియున్నది. కలరావ్యాధిసోకినతోడనే రోగియొక్క బంధువులు ఆ సంగతిని దాచుకొనక, సర్కారు ఉద్యోగస్తులకు తెలియపర్చవలెను. తక్షణము అట్టివారిని, వారికొరకై ప్రత్యేకముగా నిర్మించిన పాకలలోబెట్టి వారికి తగిన చికిత్స సర్కారువారు చేయవలెను. ఇట్టి ఏర్పాటులు పుణ్యక్షేత్రములనేగాక, ప్రయాణీకులు మజిలీలు చేయుచుండు సత్రములలో కూడ చేయవలెను. సర్కారు నౌకర్లు ప్రజలను నిర్బంధపెట్టి, బెదిరింపక వారలకు చక్కగబోధించి వారి సౌఖ్యముకొరకే

ఉత్సవాలను మానుకొనుట,

యేర్పాటు లన్నియుచేయబడుచున్న వని నచ్చజెప్ప వలయును. లేనిచో ప్రజ లీవ్యాధులను రహస్యము గా దాచిపెట్టి వ్యాధిని వ్యాపింపజేయుటయేగాక, సర్కారు నవుకర్లుజేయు ప్రతిపనికి అడ్డమువచ్చు చుందురు. పైగా తెలివిమాలిన ప్రజలను గెచ్చ బెట్టిన యెడల వారు తమలాభ నష్టములను తెలిసి కొనలేక తమకేదియో అపాయమువచ్చు నని భయ పడి సర్కారునవుకర్లకు హానికలుగ జేయుదురు. ఇట్టి స్థలములలో నట్టిప్రజల బలగము సర్కారు నవుకరుల యొక్క బలగము కంటె నెక్కువగ నుండుటచేతను, భక్తియను మూఢవిశ్వాసము, యాత్రపరుల కావే శమును కలిగించుటచేతను, పోట్లాటకును, దొమ్మీ లకును అవకాశము గలుగుచుండును.

వ్యాసములను వ్రాసి పంచి పెట్టుట.

7. కావున ప్రజలసౌఖ్యమును, తమసౌఖ్యమును గోరు సర్కారు నవుకరు లందరును, ఎంతశ్రమపడి యయినను ఒక్కొక అంశమును ప్రజలకు వివరముగ బోధింపవలెను. ఇందులకై వారు చేయుపనుల యొక్క ఉపయోగములను తెలుపుచు చిన్నచిన్న వ్యాసములవ్రాసి అచ్చువేయించి ప్రజలకు పంచి పెట్టి వారలకు జ్ఞానాభివృద్ధి చేయవలెను.

Opinions

ఈ గ్రంథముపై

అభిప్రాయములు

The Madras Mail (25-8-10.)

"Mr. A. Lakshmi Pathy, B. A. M. B. & C. M. is the author of a useful little book on "Cholera," written in easy and popular Telugu· ... The instructions and precautions which are given have been found to be effective in pracical working and Mr. A. Lakshmi Pathi is well-advised to publish it in a cheap and handy form."

The Indian Patriot (13-9-10.)

"An interesting book upon "*Cholera in Telugu.*"...This will be of great use to the people, especially the women of the house, who will obtain a clear idea of this cruel desease."

The Madras Standard (25-8-10.)

"Dr. A. Lakshmi Pathi B. A. M. B. & C. M. has just brought out a booklet on Cholera in Telugu, which is the 10th of 'the

Vijnana Chandrika Series. It deals with the spread, prevention and treatment of Cholera in a scientific manner, ... Dr. A. Lakshmi Pathi has made use of his professional knowledge to make the book as intetligible as possible to his readers. The language is simple and even where scientific and technical terms are to be used, it employs words the meaning of which will be clear even to the ordinary reader. ... ... The book considering the importance of the subject dealt with and the information embodied in it should be in the hands of every educated man in the Telugu District,"

The Hindu (26-8-10.)

"Dr. A. Lakshmi Pathi. B. A. M .B. and C. M. deserves to be congratulated on the excellent exposition of the genesis, spread, prevention and treatment of Cholera which he has given in this booklet. ... ...It is written in simple and popular Telugu and deals with the subject in a way which leaves nothing to be desired. It is full of most

valuable information and practical suggestions, ... It will be a most useful thing if it is widely read and the lessons it contains are put in practice. We cordially commend it to the attention of the Telugu knowing public."

" గ్రామములలో నీచిన్నపుస్తకముయొక్క ప్రచారము మహాముఖ్యమయినది."

ఆంధ్రపత్రిక, బొంబాయి.

" ఈగ్రంథము ప్రజలయొక్క సౌఖ్యము నిమిత్తమొక్కొక యంశమును విపులముగ బోధింపుచున్నది. ఇట్టి సర్వజనోపయోగకరమైన గ్రంథమును వ్రాసిన లక్ష్మీపతిగారును ప్రకటింపించిన విజ్ఞానచంద్రికామండలి వారును మిగులనందనీయులు."

దేశమాత, రాజమంద్రి.

" ప్రతిసంవత్సరమును కలరావ్యాధిచే పీడింపఁబడు మనదేశీయుల కిట్టి గ్రంథ మమూల్య మని చెప్పఁగలము."

కృష్ణాపత్రిక, బందరు.

" ఈపుస్తకము ఆంధ్రులకందఱకును, స్త్రీపురుషులకు సహా, చక్కగా విశదముగారీతిని సులభ శైలిలో వ్రాయఁబడియున్నది గాన ప్రతియొక్కరును, దీనిని చదివి గడనెల్లననిచి, ఆరోగ్యమును చెరుపుకొననివారై గ్రంథకర్తకు కృతజ్ఞులౌదురుగాక."

ఆంధ్రప్రకాశిక, చెన్నపట్టణము.

మూడే మాటలు.

---

(1) దేశాభివృద్ధికి భాషాభివృద్ధి గొప్పసాధనము. దేశములోని గ్రంథసంగ్రహంబును వార్తాపత్రికలును నేదోయొక దైవికకారణముచే నేఁడు లేకుండనయ్యెనేని ఆ దేశము తన యాదిమ యుగములోని యనాగరికతకు దిగుననిచెప్పుట యతిశయోక్తి గానేరదు. దేశమునందలి వాఙ్మయము ఆ దేశమునకు మేలుగాని కీడుగాని కలుగఁజేయఁగల యొక నిరంకుశాధికారి యని చెప్పవచ్చును. ఇట్టి శక్తిగల వాఙ్మయమున దగిన గ్రంథములులేని భాష శిశువులవచ్చిరాని పలుకులవంటిదై వ్యవహారమునకును జ్ఞానసంపాదనమునకును పనికి రాకుండును.

(2) ఈ యుద్దేశమును మనమునందిడుకొని మేము దేశచరిత్రలను, ప్రకృతిశాస్త్రములను, వ్యక్తిచరిత్రలను, చరిత్రాత్మకములగు నవలలను, నీతిబోధక గ్రంథములను ప్రచురింపఁ దమకట్టితిమి. ఆ ప్రకారము విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల యింతవఱకు 25 గ్రంథములు ప్రచురితములైనవి. అందు 13 ప్రకృతిశాస్త్రములు, 5 దేశచరిత్రలు, 4 వ్యక్తిచరిత్రలు, 3 నవలలు. ఇవియన్నియు తజ్ఞులగు వారిచే వ్రాయఁబడినవి. చిత్రపటములచే శోభిల్లుచుండును. సుందరమైన క్యాలికో బైండు చేయబడినవి. గ్రంథమాలరూపమున వెలువడు నీ గ్రంథములను ప్రసిద్ధ వాఙ్మయమని విద్వాంసుల అభిప్రాయము.

(3) ఈ గ్రంథములు జనసముదాయము కొనుటకు వీలగునట్లు బహుతగ్గి వెలల కిచ్చుచున్నాము. శాశ్వతపు చందాదారులపద్ధతిని యమ్మబడును. మేముప్రచురించు పుస్తకముల గొనువారు శాశ్వతపు చందాదారులు. అట్టివారికి నూరుపుటలకు 0-4-0 లచొ పోస్టేజి మేమేభరించి యిచ్చెదము. ఇతరులకు పోస్టేజిగాక 0-6-0 లగును. చందాదారులు వెనుకటి పుస్తకములనన్నింటినిగొను నెడల 0-4-0 లు ముందుపుస్తకములను మాత్రము గొను నెడల 1-0-0 ప్రవేశరుసు మియ్యవలెను. 0-4-0 ప్రవేశరుసుమిచ్చి వెనుకటివాని నన్నింటిని యొక్కసారి కొనలేనియెడల ఒక్కొక్కసారి రు 5-0-0 ల వెలగల పుస్తకములు దఫాలవారిగ తెప్పించుకొనవచ్చును. పుస్తకముల వీ. పి. గాపంపి సొమ్ము రాబట్టుకొందుము.

జూన్ నెల. 1914

ఆ. లక్ష్మీపతి. బి.ఏ. ఎం.బి. సి.ఎం.,
మేనేజరు, విజ్ఞానచంద్రిక,
చింతాద్రిపేట, మద్రాసు.

విజ్ఞానచంద్రికా గ్రంథమాల.

చింతాద్రిపేట మద్రాసు

ఈ గ్రంథములను గవర్నమెంటువారు పఠనీయములుగా నుంచుటకు సమ్మతి నిచ్చియున్నారు. 21-10-13. పేజీ 565 పోర్టు సెంటు జార్జిగెజటు.

రాణీసంయుక్త.

జగద్విఖ్యాతమై, నాలుగు నాటకరచనలకు మార్గదర్శకమై, శైలియందును వర్ణనలయందును, కథాచమత్కారమునందును నిరుపమానమై పండితుల చేతను, పామరులచేతను, పొగడ్తగన్న ఈయద్భుతనవలను గురించి ఎంతవ్రాసినను తనివిదీరదు. దీనిం జదివి యందలిసౌందర్యమును పాఠకులే గ్రహింతురుగాక! గ్రంథకర్త. వేలాల-సుబ్బారావు. 0-12-0లు మాత్రమే.

హిందూమహాయుగము

ఇది 250 పుటల గొప్పచరిత్ర గ్రంథము. హిందూదేశ కథాసంగ్రహముయొక్క మొదటి భాగము.మనపూర్వుల రాజ్యవిస్తారంబును, అప్రతిమ శౌర్యమును, అకలంక స్వదేశభక్తియు, తెలిసికొనగోరు వారీగ్రంథమును తప్పక చదువవలయును. అత్యంత పురాతనకాలమునుండి మహమ్మదీయుల దండయాత్రవరకు గల చరిత్రమంతయు సవిస్తరముగా వర్ణింపఁబడినది.

బుద్ధ, అశోక, కనిష్క, కాళిదాస, శ్రీహర్ష, చంద్రగుప్త, భవభూతి నన్నయ, శంకరాచార్య, మొదలగు పవిత్ర జీవితములు శ్రద్ధతో వ్రాయఁబడినవి.

ఇది యింతవరకు ఐదుకూర్పులుపడి యెంతో జనసమ్మతమును వడసియున్నది. ఇట్టిది తెలుఁగులో లేదు. అనేక పరీక్షలకును, పాఠశాలలయందును పఠనీయముగ నియమించియున్నారు. నియమించుచున్నారు.

గ్రంథకర్త. కే. వి. లక్ష్మణరావు, ఎం. ఏ. వెల రు. 1-0-0 మాత్రమే.

పదార్థవిజ్ఞానశాస్త్రము.

దీని నింగ్లీషులో ఫిజిక్సు అనెదరు. ఇది గొప్పశాస్త్రీయ గ్రంథము. ఇందనేక యపూర్వవిషయములు వర్ణించఁబడినవి. పాఠశాలలోని 1, 2, 3 ఫారములకును హైస్కూలుక్లాసులకును అనుకూలముగ నుండునట్లు వ్రాయఁబడినది. వెల 0-12-0 లు. గ్రంథకర్త ఎం. సాంబశివరావు, బి. ఏ. ఎల్. టి

వ్యవసాయశాస్త్రము.

(రెండుభాగములు)

శాస్త్రీయపద్ధతులమీద తెలుగులో వ్రాయబడిన గ్రంథమిదియొక్కటియే. రెండుభాగములలో 5, 6 వందల రూపాయల విలువగల పుస్తకములలోని విషయములు సంగ్రహముగ, సులభశైలిని వ్రాయబడినవి. సుబోధకముగనుండుటకై యనేక పటములను చేర్చియున్నాము. వ్యవసాయాభివృద్ధికిని, దేశముయొక్క భాగ్యవంతమునకును పాటుపడువారు వీనినికొని లాభము పొందుదురని నమ్ముచున్నాము.

గ్రంథకర్త వ్యవసాయ విద్యావిశారదులగు గోటేటిజోగిరాజు పంతులుగారు. మొదటిభాగము వెల రు. 1-4-0. రెండవభాగము వెల రు. 1-8-0

అర్థశాస్త్రము.

దేశముయొక్క నిజస్థితిని, రాజకీయస్థితిని తెలిసికొనగోరు ప్రతివానికీ శాస్త్రమే శరణ్యము. విఖ్యాత పండితవర్యులగు క. రామలింగారెడ్డి. ఎం.ఏ. గారిచే వ్రాయబడినది. మొదటిభాగము వెల 1-8-0 రెండవభాగము 1-4-0

మహాపురుషుల జీవనచరిత్రలు.

ప్రపంచమున మనుజులెక్కువగా పఠించవలసినవి మహాపురుషుల జీవనచరిత్రము లయినను మన భాషయందట్టివి మిగుల తక్కువగా నున్నవి. జీవనచరిత్ర పఠనముచే పాశ్చాత్యదేశములో గొప్పగొప్పవారు పుట్టినారు. దేశమునకు మహోపకారము చేసినారు. స్మైల్సువంటి గ్రంథకర్తలకు సామగ్రి దొరకినది. ఈ మహోద్దేశముతో మేమీ గ్రంథమును ప్రచురించియున్నాము. ఇందు ప్లూటార్కువర్ణిత చరిత్రలును, బెంజమిను ఫ్రాంక్లిను చరిత్రయు గలవు. ప్లూటార్కు మహాకవికి పాశ్చాత్యదేశములలో చాల మన్ననగలదు. ఫ్రాంక్లిను యోగ్యత లోకవిదితము. కావున గ్రంథవిషయ గౌరవమునుగూర్చి వివరింపవలసిన పనిలేదు. వెల. రు 1-4-0

గ్రంథకర్త వ. శ్రీనివాసరావు, బి.ఏ.,

విజ్ఞానచంద్రికామండలి, చింతాద్రిపేట, మదరాసు.

ఆరోగ్యశాస్త్ర విషయక గ్రంథములు.

(డాక్టరు ఆచంట లక్ష్మీపతిగారిచే వ్రాయబడినవి.)

చలిజ్వరము.

శీతజ్వరమనియు, మలేరియాయనియు మనవారలు చెప్పు నీఘోరవ్యాధినిగూర్చి సమస్తవిషయములు తేటతెల్లముగ వివరింపబడినవి. "కలరా" అకస్మాత్తుగ పైబడునని గాన నయ్యది యనిన ప్రజలు భయకంపితులయి వెన్వెంటనే చికిత్సలనరయుదురు. చలిజ్వరము కలరాకంటెను ఎక్కుడు అపాయకరమైనది. ఇది మెల్లగ తెలియరాని విధమున నాటుకొని చెరుపు చేయుటంజేసి ప్రజలకు విశేషము భయముపుట్టుటలేదు. ఇందు తొమ్మిది ప్రకరణములు కలవు. జ్వరభేదములనుగూర్చియు, చరిత్రమునుగూర్చియు, లక్షణములనుగూర్చియు, నిదాన చికిత్సలను గూర్చియు, నివారించు పద్ధతులనుగూర్చియు చక్కగ వివరింపబడినది. జ్వరమూలములయి మనము నిర్లక్ష్యముగా చేంచు మలేరియా పురుగు, దోమ, మొదలగువాని చర్యలద్భుతముగా వర్ణింపబడినవి. క్యాలికోబైండు వెల 0-7-0 లు మాత్రమే.

అంటువ్యాధులు.

అనేకవిధములయిన అంటురోగములనుగూర్చి సవిస్తరముగ వివరింపబడినది. ఈగ చేయు ఘోరమైనట్టియు అద్భుతమైనట్టియు కృత్యములెట్లు అంటువ్యాధుల వ్యాపింపజేయుచుండునో చదువుచుండిన శరీరము జలదరించును. ఇది ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వమునందలి వ్యాసము. ఇప్పుడు ప్రత్యేకముగా పుస్తకరూపమున ప్రచురించియున్నాము. విజ్ఞానచంద్రికా పరిషత్తుయొక్క 1915 వ సంవత్సరపరీక్షకు పఠనీయముగా నేర్పరిచియున్నారు. వెల 0-8-0

అతిమూత్రము.

ఈవ్యాధినిగూర్చిన సమస్త విషయములు వ్రాయబడుచున్నవి.

కలరా చలిజ్వరములందువలె నీగ్రంథమునందును, అనేక బొమ్మలను జేర్చి, మందులు, పథ్యపానీయాదులంగూర్చి వివరముగ తెలుపబడును! తయారగుచున్నది. చిరునామా :— విజ్ఞానచంద్రికా బుక్కు డిపో,
చింతాద్రిపేట, మద్రాసు.

విజ్ఞానచంద్రికాగ్రంథమాల.

మహామ్మదీయమహాయుగము:—హిందూదేశచరిత్ర రెండవభాగము. రాజపుత్రులయొక్కయు విజయనగర రాజులయొక్కయు వర్ణనగలదు పటములుగలవు. మనోరంజకముగానుండును. 1-12-0

రసాయనశాస్త్రము:—దీనిని కెమిస్ట్రిఅందురు దీనినిచదువనిది యే ప్రకృతిశాస్త్రము అర్థముకాదు. 1-4-0

విమలాదేవి:—విచిత్రమైన చరిత్ర విషయకనవల రంగుపటముకలదు ఇప్పుడింగ్లీషులోనికి భాషాంతరమగుచున్నది. 1-2-0

చంద్రగుప్త చక్రవర్తి:—హైందవచక్రవర్తి జీవితము, పరిపాలనావిధానము, రణకౌశలము మొదలగునవి వర్ణితములు. ఏభాషలోను ఇట్టి గ్రంథములేదు. 1-12-0

ఆంధ్రులచరిత్రము:—ఆంధ్రోద్యమమున కీగ్రంథమే మూలము చరిత్రాసక్తిగల వారలందరిచే మిగుల మన్ననబడసినది. రెండవభాగము 1-8-0

స్వీయచరిత్రము:—రా. బ. కందుకూరు వీరేశలింగము పంతులుగారిచే విరచితము. ఆంధ్రవాఙ్మయమున నిరిక్రొత్తరచన.నవలవలె మనోజ్ఞముగానుండును. మొదటిభాగము. 1-8-0

ఢిల్లిదర్బారు:—హైద్రాబాదు, మైసూరు, బరోడా రాష్ట్రముల చరిత్రలు, రాజదంపముల జీవితములు, ఢిల్లీపురవర్ణన దర్బారుల చరిత్ర వర్ణితములు 1-8-0

రాయచూరు యుద్ధము:—ఇదిక్రొత్త ప్రథమాంగ్లనవల. బహుమతికై వచ్చినవానిలో నిదిద్వితీయస్థానము నందెనది. కథ తీగవలె ప్రాకిపోవుచుండును. ఆంధ్రదేశాభ్యుదయమునకు ఆంధ్రదేశ చరిత్రాత్మక నవలలే మిగుల యావశ్యకములు: వెల 1-4-0

చిరునామా:—

విజ్ఞానచంద్రికామండలి,

చింతాద్రిపేట, మద్రాసు.

పల్నాటి వీరుల కథలు

రచించినది

అక్కిరాజు ఉమాకాన్త విద్యాశేఖర.

పండితుఁడు, టీచర్సు కాలేజి సైదాపేట.

ఇదివరకు

బెజవాడ హిందూహైస్కూలు పండితుఁడు,

ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు మేనేజరు, చెన్నపురి,

త్రిలింగ సంపాదకుఁడు, చెన్నపురి.

ముద్రించినది

ఇండియా ప్రింటింగు ముద్రాక్షరశాల, చెన్నపురి

1913

కాపీరైటు ప్రకటించినవారిది]

[వెల. 0-8-0

పల్నాటివీరచరిత్రకథాసారము.

ఉత్తరదేశమునఁ బాలమాచాపురియను పట్టణము కలదు. జంభనాపురియని దీనికి నామాంతరము. దీని ననుగు రాజేలుచుండెను. ఇతఁడు కార్తవీర్యార్జునున కేడవతరమువాఁడు. కార్తవీర్యుఁడు చేసినపాపములు బాధింపగా ననుగురాజు బ్రాహ్మణోత్తముల యాలోచనవలన జీడినూనెగుడ్డలు ధరించి ససైన్యుడు, సామాత్యుఁడు, సధనుఁడు, సకులదేవుఁడునై రాజ్యము విడిచి పాపపరిహారార్థము తీర్థయాత్రలకు వెడలి నానా క్షేత్రంబుల సేవించుచు నదులలో మునుఁగుచు నంధ్రదేశమునకువచ్చి యమరావతి రేవునఁ గృష్ణానదిలో స్నానముచేయఁగా నల్లని జీడినూనెగుడ్డలు తెల్లనాయెను. ఇట్లు వస్త్రములు తెల్లనగుటయే పాపవిమోచనమునకుఁ జిహ్నమని బ్రాహ్మణులనుగురాజునకుఁ బ్రథమమునఁ జెప్పియుండిరి. అనుగురాజప్పుడు చందవ్రోలులో రాజ్యముజేయుచున్న రాజుకూతును వివాహమాడెను. ఆమెపేరు మైలాంబ. కూతునకుఁ జందవోలురాజు పల్నాడరణమిచ్చినందున ననుగురాజు గురిజాల రాజధానిగఁ బల్నాటి కధిపతియయ్యెను. అనుగురాజనకు భార్యలుమువ్వురు. వీరవిద్యాదేవి, భూరమాదేవి, మైలమాదేవి. వీరవిద్యాదేవి యందుఁ బెదమల్లదేవుఁడు, పినమల్లదేవుఁడు, బాలమల్లదేవుఁడు

నను మూగురు పుత్రులు గలిగిరి. భూరమాదేవియందుఁ గామ రాజు, నరసింహభూపతి, ఝట్టిరాజు, పెరుమాళ్లురాజునను నల్వురుసుతు లుద్భవించిరి. అనుగురాజుమంత్రి దొడ్డనాయఁడు. ఇతఁడు వెలమ; జేతినాయని కుమారుఁడు. దొడ్డనాయని కొడు కులు బాదరాజు, బ్రహ్మనాయఁడు. బాదరాజునకుఁ బెద్దన్న యని నామాంతరముకలదు. సంతానము కలుగకముం దనుగురాజు చే బాదరాజు పెంచుకొనఁబడి క్షత్రియుండును గంచర్ల పురాధీశుఁడు నైన కృష్ణగంధర్వుని కూతును లవాంబను బెండ్లాడెను. బ్రహ్మ నాయఁడు విష్ణువుగా భావింపఁబడుచున్నాఁడు. కురుక్షేత్రయుద్ధ మునఁ గృష్ణుఁడెంత ప్రధానుఁడుగా నుండెనో పల్నాటియుద్ధమున బ్రహ్మనాయఁడంత ప్రధానుఁడుగా నుండెను. ఈయన పల్నాటి కృష్ణుఁడని పేర్కొనఁబడు చున్నాఁడు. ఇతని కుమారుఁడు బాల చంద్రుఁడు. కన్నమదాసని మఱియొకఁడు గలఁడు.

ఇట్లు దొడ్డనాయఁడు మంత్రిగ ననుగురాజు కొంత కాలము పరిపాలించి మృతినొందెను. దొడ్డనాయఁడుకూడ స్వర్గ మున కేగెను. నలగామరాజు పట్టాభిషిక్తుఁడాయెను. నాయకు రాలను నొకయువతి నిజశక్తిచేత ననుగురాజు ననుగ్రహము సంపాదించి యతఁడు చనిపోయిన వెనుక నలగామరాజువద్ద మంత్రిణియయ్యెను. ఈనాయకురాలి యసలుపేరు నాగాంబ. నాయకురాలనియే సాధారణముగా వ్యవహరింపఁ బడుచున్నది.

నాయకురాలి జన్మస్థలము పల్నాడుతాలూకాలో నాగు లేటిసమీపమందున్న జిట్టగామాలపాడను నొక చిన్నగ్రామము.

ఈమెపంట రెడ్లకులమునఁబుట్టినది. తండ్రిపేరు ఛాదరిరామిరెడ్డి. మేనమామపేరు మేకపోతు సింగారెడ్డి. ఈమెయింటిపేర రవల్లి వారని చెప్పఁబడినది. ఇది తల్లిగారింటిపేరో యత్తగారింటిపేరో తెలియదు. ఈమెభర్త నామమెచ్చటఁ గానరాదు. పల్నాటి యుద్ధమున కీమెయే కారకురాలు. అతి పరాక్రమశాలిని. గుంజాల పురవరాధీశ్వరులగు నలగామరాజాదు లీమెచేతిలో కీలు బొమ్మలవలె నుండువారు. ఈమె బ్రహ్మనాయని కిరుపోటిగా రాజ్యతంత్రము నడపిన మహాసమర్థురాలు. యుద్ధావసానము వరకుఁజలనమునొందక మగ బిరుదుకట్టి యశ్వారూఢమై బ్రహ్మనాయనితోఁ బోరసమకట్టిన నిరుపమానశూరురాలు........ ఈమె మంత్రిణి యగునప్పటికి వీరవిద్యాదేవికి జన్మించిన మల్ల దేవాదులు బాలురుగానుండిరి. బ్రహ్మనాయఁడు వీరిని దగ్గఱకుఁ దీసి రాజ్యములోఁ గొంతభాగమిప్పించి [1]గురిజాలనుండి పోయి [2]మాచెర్లపట్టణము నిర్మించుకొని వారు యుక్తవయస్కులు కానందున వారికి బదులుగఁ దానే పరిపాలించుచుండెను. వారు పెద్దవారైన తరువాతఁ గల్యాణ పట్టణాధీశుఁడైన వీరసోముని కుమార్తెలనిప్పించి వివాహముచేసి పెదమల్లదేవుని మాచెర్లకుఁ బట్టాభిషిక్తునిఁ జేసెను. అనుగురాజు చనిపోవునపుడు కొడుకుల నందఱను బ్రహ్మనాయనికి ఒప్పగించెను. నలగామ

1. పల్నాటి సీమలో ఉన్నది.

2. పల్నాటిసీమలో చంద్రవంక నదిమీద ఉన్నది. పల్నాడు గుంటూరు జిల్లాలో ఒక సీమ.

రాజు నాయకురాలిని మంత్రిణిగాఁ జేసికొన్నను మల్లదేవులకుఁ బెండ్లి చేసిన తరువాత బ్రహ్మనాయఁడు ద్వేషబుద్ధి లేక నలగామరాజునకు భూరమాదేవి పుత్రులకుఁ గట్నములిచ్చుటకై గురిజాలకుఁబోయెను. వారును దగినవిధముల గారవించిరి. గురిజాలలో బ్రహ్మనాయనికి నాయకురాలు విషముపెట్టించెనుగాని యామె ప్రయత్నము నిష్ఫలమాయెను. మాయచేసి నాయకురాలతనినిఁ గోడిపందెమున కొడఁబఱచెను. ఓడిపోయినవారేడు సంవత్సరములు రాజ్యమువిడిచిపెట్టి పరభూములకుఁ బోవలయునని పందెపుఁగోడంబడిక, పందెములో బ్రహ్మనాయఁడోడి మల్లదేవుల వెంటఁబెట్టికొని మాచెర్ల విడిచి కృష్ణానదినిదాఁటి మండాదిపట్టణమునకు వలసపోయెను."

(దీనిని శ్రీనాథుని పల్నాటివీరచరిత్ర ఉపోద్ఘాతమునుండి యెత్తివ్రాసితిని.) ఇక్కడనుండి కథ యీగ్రంథములో ఉన్నది.

అ॥ ఉ॥

పండితులకు విన్నపము

ఈ గ్రంథమునందలి రచనవిషయమును కొంత చెప్పవలసి యున్నది. తెలుగువాక్యముల నడకలో కర్మణిప్రయోగము కానరాదు. కవబడు, వినబడు అనువానికి కర్మణిప్రయోగముల రూపము ఉన్నను, కర్మణిప్రయోగముల అర్థము లేదు. వానికి కన్నులుకనఁబడవు. నాకు చెవులు వినఁబడవు. ఇవి ఉదాహరణములు. నే నీగ్రంథములో కర్మణిప్రయోగమును సాధ్యమైనంతమట్టుకు మానివేసితిని. సముచ్చయములు "యు, ను" గాక సాధారణముగా వాక్యములలో సముచ్చయార్థమందు అంత్యదీర్ఘము కనబడుచున్నది. ఉదా "వాఁడూ వీఁడూవచ్చిరి. ఏదీ లేదు." ఇట్టి సముచ్చయములను నేను ఉపయోగించితిని. శనగలు, శేరు, ఇట్టివితప్పులని, సెనగలు, సేరు అని ఉండవలెనని లాక్షణికులమతము. తెలుగులో "శ" లేదు గనుక శనగలు శేరు అని ఉండరాదని అభిప్రాయము. అయితే తాలవ్యశ్రుతి స్ఫుటముగా వినబడుచున్నది. వీనిని అచ్చ తెలుగులనుకొని, ధ్వనికి భిన్నముగా అక్షరములను మార్చుటకంటె, అన్యదేశ్యము లనుకొని ఉన్నట్లుంచినయెడల దోషముకాదని తలఁచితిని. ఈ అభిప్రాయముతో శాలువలు అని ప్రయోగించితిని. ఇట్లే మఱికొన్నిగలవు. "భూచక్రగొడుగులు" ఇది చిత్రకన్న,

పంచవన్నెలు అను శబ్దముల వంటిది. "కొను" అను ప్రయుక్తమగునపుడు యాన్తములకు ధాతువులకు సయితము ఇగాగమమును, ఆగమసిద్ధచకారములకు,దుక్కు, ముత్తు పరమగునప్పుడు పకారమును నిత్యముగా ఉన్నట్లు పూర్వగ్రంథములయందు సయితము కన్పట్టదు. సాధారణముగా వ్యవహారములో కాన రాదు. కనుక నేను వానిని అంతగా పాటింపలేదు. చాలా, కూడా అని ఉండగా, చాల, కూడ అని దిద్దలేదు. అవి చాలు, కూడు అను ధాతువుల రూపములని యెంచక అవ్యయములని యెంచి ఉన్న రూపములను ఉన్నట్లుంచుట దోషముగాదని తలఁచితిని. ఉ॥ చాలాకాలము, వాఁడు కూడా వచ్చెను. శబ్దములకు వికారము కలుగలేదు. "ప్రయుక్తానాం శబ్దానాం సాధ్వసాధు వివేకాయ శాస్త్రారమ్భాత్."

మదరాసు,
8—1—1919.

అక్కిరాజు ఉమాకాన్తమ్.

పల్నాటి వీరుల కథలు

మండాది వలస

గురిజాలకోడిపోరులో బ్రహ్మనాయఁడు ఓడిపోయెను. పందెముప్రకారము ఓడినవారు ఏడేండ్లు మండాదిఅడవులకు వలసపోవలయును. బ్రహ్మనాయఁడు మలిదేవరాజునకు ఈసంగతి తెల్పెను; మాచెర్ల కాపులకు, కరణాలకు తెల్పెను. కాపులు "స్వామీ మలిదేవరాజుపాలనక్రింద అన్ని సౌఖ్యములను, అనుభవించుచున్నాము. నలగామ రాజుమంత్రిణి నాయకురాలికి, మమ్ము మీరు బప్పగించి పోఁ దలఁచినారు. పాలుపంపులలో, పంటలలో, పన్నులలో, కొలతూములలో, ఆమె మమ్మును బాధించును. మేమిక్కడ ఉండలేము. మీవెంట అడవులకు వత్తుము. అడవుల నయినా దున్నఁగలము గాని నాయకురాలి చేతి క్రింద ఉండలేము" అని విన్నవించిరి.

"కరారు తప్పి బ్రహ్మనాయఁడు కాపులను వెంటఁ దీసికొని ఊరు పాడుపెట్టెనని శత్రువులాడుదురు. కనుక మీరు మాచెర్లలోనే ఉండవలసినది" అని బ్రహ్మనాయఁడు పలికెను. కాని ప్రజలు వినలేదు. వెంటవచ్చుటకు బ్రహ్మనాయఁడు ఒప్పుకొనెను. బయలు దేరవలసినదని ఊరిలో చాటించిరి.

వీరులను వెంటఁబెట్టుకొని బ్రహ్మనాయఁడు చెన్నకేశ వునిగుడికి పోయెను. స్వామి ఆభరణములుతీసి పెట్టెలో పెట్టిరి. చెన్నునికి చివర మొక్కు మొక్కిరి; తక్కిన దేవతలకు మొక్కిరి; భైరవునకు భుక్తిబెట్టిరి; తిరిగి యిండ్లకువచ్చిరి; సరుకులు బండ్లకెత్తినారు; అందలాలు, గుడారాలు, పల్లకీలు, సిద్ధపఱచినారు. మాచెర్లనుండి బయలుదేరవలసిన అదినారము వచ్చినది. వీరమాతలు, వీరభార్యలు, రాణులు, అందలా లలో ఎక్కిరి. వీరులు, రాజులు, గుఱ్ఱములెక్కిరి. సైన్యముకదలి నది. పశువులు కదలినవి. గండికోటదాటిరి. నాగార్జునకొండ దగ్గరకు వచ్చిరి.

అక్కడి మంత్రవాదుల మహిమలు, పులుల భయం కరమైన కథలు బ్రహ్మన్నాయునికి జనులు విన్నవించిరి. చుక్కల గుండము దాటి, కన్నులకుంటదాటి పెనవోలుకు వచ్చిరి. ఈ అడవి యెట్లు దాటుదుమో అని జనులందరూ గజగజవణకుచు ప్రయాణము చేయుచుండిరి. పెద్దపులి ఆ గుంపులోనికి రానే వచ్చినది. కలవరము హెచ్చెను. ఎద్దులు, ఆవులు, బెదరి, చెల్లాచెదరాయెను. నలగామరాజు మనుష్యులు వచ్చినారని బ్రహ్మనాయఁడు అనుకొనెను. చివరకు పులి అని స్పష్టపడినది. లంకన్న, గండుకన్నమనీడు, పులిమీదఁబడి చంపిరి. చివరకు ఏలేశ్వరము వద్దకువచ్చిరి. ఏలేశ్వరము వద్ద కృష్ణానదినిదాటి వారు పలనాడువులకు పోవలెను. రాణులు, దాసదాసీజనము, పుట్లుకెక్కి కృష్ణదాటిరి. సైన్యముదాటెను. పశువులు ఈది

అద్దరి చేరినవి. రాజు లెక్కినపుట్లు బయలుదేరినవి. మొసలి ఒకటి యెదురుగావచ్చెను. మంటలు గ్రక్కుగ్రుడ్లు, మొగలి పువ్వువంటి ముక్కుచాయ, మిసిమి వాడికోరలు, బండరాళ్ల వంటి ఒడలి చిప్పలు, అది ఎంతో భయంకరముగా ఉన్నది. నాయకురాలి కుట్రచే మంత్రవాదులు చేసిన పంపు అని వారు అనుకొనిరి. ఏనుగులు దానిని పొడిచినవి. అది నదినంతా అల్ల కల్లోలము చేయుచు మలిదేవరాజు పుట్టిమీదికి పోవుచున్నది. బ్రహ్మనాయుఁడు ఉగ్రుఁడై మొసలికి అడ్డముపోయెను; సుడి గుండము లన్నిటిలో దానిని త్రిప్పలఁబెట్టెను. రాజు పుట్లు దరి చేరినవి. బ్రహ్మన్న మొసలితో పోరాడుచున్నాఁడు.

మొసలి జవము తగ్గలేదు. బ్రహ్మనాయుఁడు నీటిలో మునిఁగి కొంతసేపు లేచెను. మొసలి దెబ్బలకు చచ్చి బ్రహ్మనాయుఁడు నీటమునిఁగెనని రాజులు, వీరులు, భటులు, దుఃఖపడిరి. బ్రహ్మనాయుని దేహమును వెతక వలకొనిరమ్మని బెస్తలను పంపిరి. వారు మునిఁగి అంతటా వెదకిరి. ఎక్కడను బ్రహ్మనాయుని దేహము కానరాలేదు. ఆశలు వదలుకొనిపోయిరి; రాజులకు విన్నవించిరి. వారి ముఖము చీకటైనది. బ్రహ్మనాయుని తల్లి శీలమ్మ, రాజులవద్దకు వచ్చెను.

"మీరు ఎంతమాత్రమును చింతపడవద్దు. చుక్కలు రాలితే, సూర్యుఁడు పడమట పొడిచితే, సముద్రములింకితే, బ్రహ్మనాయుఁడు చచ్చెనని అనుకొనవలసినది. బ్రహ్మనాయుఁడు మొసలి చేత చచ్చెడు వాఁడుకాఁడు. నాకుమారుని మనుష్యుఁడు చంప

లేఁడు. మృగముచంపలేదు. జాతకమును చూచినను బ్రహ్మనకు ఇప్పుడు చావు లేదు. నాకుమారుఁడు వీరుఁడు మొసలిని చంపునుగాని మొసలి నాకుమారుని చంపదు" అని శీలమ్మ రాజులకు చెప్పినది.

ఇంతలో బ్రహ్మనాయఁడు నీటిపైకి వచ్చెను. మొసలి దవడలను కాలితో తన్నినాఁడు. కాళ్లను నడుమును నఱికినాఁడు. ప్రవాహము ఎఱ్ఱబడెను. జలమును క్షోభపఱచి మొసలి ప్రాణములు విడిచినది. బ్రహ్మనాయఁడు పోయి ఒక గుంటిమీద నిల్చెను. అప్పటినుండి అది నాయునిగుండు అని ప్రసిద్ధికెక్కినది. రాజులు, దొరలు, వీరులు, జనులు సంతోషించిరి. కొల్వు చేసి సభలో బ్రహ్మనాయని మలిదేవరాజు గౌరవించెను. నాయని గౌరవముకొరకు బ్రాహ్మణులకు వస్త్రములు, శాలువలు ఇచ్చిరి. బ్రహ్మనాయనికి ఆభరణములు సమర్పించిరి. మరల బయలుదేరి అందఱును మండాదికానలకుచేరి అచ్చట విడిసిరి. మేడలు, ఇండ్లు కట్టిరి. రాజుల కొల్వుకూటములు తీరినవి. దొరల మొగసాలలు ముగిసినవి. గోపురములు లేచినవి. వీథులేర్పడ్డవి. అంగళ్ళు వెలసినవి. మండాది ఒక పెద్దపట్టణమాయెను. వీరిక్కడ ఏడేండ్లు వలసకాలము గడుపవలసియున్నది.

కోడిపోరునభూమి గొబ్బునవీడి । ఓడినమాచర్ల వలసలుగట్టి
పండినపల్నాటి పంటలు విడిచి । నిండినమాచెర్ల నిధులను విడిచి
మలిదేవరాజును మన్నెనాయకులు । మండాది కానల మణఁగియున్నారు.

———

మందపోటు

కాపులు భూములను సాగుచేసిరి. పంటలో పదవభాగము రాజున కిచ్చుచుండిరి. బ్రహ్మనాయఁడు రాజ్యతంత్రము నడపుచుండెను. ఇఁక గురిజాల వృత్తాంతము. గురిజాలలో నలగామరాజు కొల్వుతీరెను. నరసింహభూపతి, నాయఁకురాలు, కొల్వుకూటమునకు వచ్చిరి. వీరులు, మన్నీలు పన్నెండిండ్ల పద్మనాయకులు వచ్చిరి. పరదేశరాజులంపఁగా కాన్కలు తెచ్చిన రాయబారులు మొగసాలలో ఉన్నారు. వారిని నలగాముఁడు లోనికి రా అనుజ్ఞనిచ్చెను; కాన్కలు తీసికొని వారిని గౌరవించెను. కొల్వుకూటమున ఉన్న వారందఱును వినుచుండఁగా నాయకురాలు లేచి "ప్రభూ నామనవి వినవలసినది. బ్రహ్మనాయనిదుర్నీతి మీరు తెలిసికొనియే యుందురు. పంచెపు నీతి తప్పి కాపులను వెంటగొనిపోయినాఁడు. పాడుబెట్టిన ఊళ్లను మనకు వదలిపెట్టినాఁడు. జనములేని పాడుబడ్డ రాజ్యమును మనమేమి చేసికొందుము? మనము బ్రహ్మనాయని ఊరక వదలిపెట్టుట నీతికాదు. పంతము దప్పిన బ్రహ్మనాయని పట్టి తెప్పించవలెను. వారిని చీకాకుపఱచవలెను. వారు మనకునష్టముచేసినట్లు వారికి మనము నష్టముచేయవలెను"అని చెప్పినది.

నాయకురాలి మాటలకు నలగామరాజు సమ్మతించెను. నాయకురాలు ఒక బ్రాహ్మణుని పిలిచినది. "నీవు మందాడికి

పోవలెను. ఆ పట్టణాము, అచ్చటి ఆవులమంద, ఏ తీరున ఉన్నది చూచివచ్చి మాకు తెలుపవలెను. నీకు అగ్రహారమిచ్చెదము" అని ఆ బ్రాహ్మణునితో అన్నది. బ్రాహ్మణునికి తాంబూల మిచ్చినది. అతడు మండాదికి బయలుదేరెను. కోట గవనులు దాటి, రేవంతుని బైలుదాటి కోడిపోరుగుట్టలుదాటి, కంభము పాడుదాటి, నాగార్జునకొండదాటి, బ్రాహ్మణుడు ఏలేశ్వరపు రేవుచేరెను. అద్దరికి పోయి స్నానము చేసినాడు. మొగమున అక్షతలు పెట్టినాడు. సరుకావిధోవతి కట్టినాడు. గొడుగు పట్టినాడు. తిన్నగా మండాది ప్రవేశించెను. పంచాంగము చెప్పువానివలె నటించుచు అతడు రాచనగరికి పోయెను. వాడవాడలన్నీ తిరిగెను. మండాది అంతా కలయజూచెను. మండాదివిడలి అతడు పసువులమంద దగ్గరకు పోయెను. మందలకు నాయకుడు లంకన్న. బ్రాహ్మణునికి కొన్ని ఆవులను లంకన్న దానమిచ్చెను. బ్రాహ్మణుడు అంతటితో తృప్తిపడ లేదు. "కొండెములకోరివి, కపటాలపెట్టె, జిట్టగామాలపాటి జెట్టి, నాయకురాలు మా అగ్రహారాలు తీసికొన్నది. బ్రహ్మనాయడు పల్నాటిని విడలినది మొదలు నాయకురాలు బ్రాహ్మణులను బాధలుపెట్టుచున్నది. మమ్మును కడగండ్ల పాలు చేసినది. కనుక నీ కడకు వచ్చితిని" అని బ్రాహ్మణుడు చెప్పెను. లంకన్న నమ్మెను; ఇనూరు మాడలిచ్చెను. బ్రాహ్మణుడంతట బయలుదేరెను. భీముని కురవదాటి, ఏలేశ్వరము వద్ద కృష్ణదాటి, అతడు తిరిగి గురిజాలచేరెను.

నలగామరాజు కొలువుతీర్చి కూర్చున్నాడు. బ్రాహ్మ ణుడు వచ్చెను. "ఓహో మండాదివైభవము! ఆకోటలు, ఆపేటలు, ఆ రాచవీథులు ఏమని చెప్పుదును? ప్రజలు అచ్చట సర్వసౌఖ్యములు అనుభవించుచున్నారు. మాచెర్లను కలలో నైనను తలపెట్టరు. పల్నాడు విడుచుట వారికి భాగ్యమే అయి నది. అచ్చటివీరులు పులులనైనను, సింహములనైనను సాధిం తురు. వారిపశువుల మందలోనికిపోతే ఆకలిదప్పులుపోయును. దూడలు, కోడెలు, ఆవులు కన్నులపండగగా ఉన్నవి. చుక్క లను లెక్కపెట్టవచ్చును గాని ఆ పశువులను లెక్కపెట్టలేము" అని అతడు మండాది సంపదను పొగడెను. తరువాత నాయకు రాలు లేచి " స్వామీ! నా విన్నపమాలకింపవలసినది. బ్రహ్మ నాయుడు పంతముదప్పి రాజ్యము పాడుపెట్టిపోయినందుకు కసితీర్చుకొనవలెనని నేను ఇదివరకు చెప్పినమాటను అంగీక రించితిరి. బ్రహ్మనాయని పట్టి తెప్పించవలెను. దానికి ఉపాయ ము చెప్పుచున్నాను. మలిదేవుని ఆవులమందను పొడిపించ వలెను. వారికి తీరని నష్టము కలుగును. పిమ్మట వారిని మం డాదినుంచి తరిమివేయవచ్చును. మరల మాచెర్లను తలపెట్ట కుండా పారిపోవుదురు. పోరులు సమసిపోవును. మనము సుఖ ముగా రాజ్యము ఏలవచ్చును" అని చెప్పినది.

ఆ సభలో చింతపల్లిరెడ్డి, ఛాదరి అనువారు గలరు. వీరిద్దఱును రాచకార్యములలో సలహాలిచ్చుచుందురు. నాయకు

రాలి మాటలకు ఖాదరి ఒప్పుకొనెను. చింతపల్లిరెడ్డి సమ్మ తింపలేదు. "వారు భూమిని కోడిపోరులో కోల్పోయిరి. ఇది మనకు తగవుమాలిన గెలుపు. అయినప్పటికిని బ్రహ్మనా యుడు ఒడబాటు తప్పక పరభూమికి పోయెను. దేవరసీమ గుత్తకు తీసికొని అక్కడ ఉన్నాడు. వలదన్నను వత్తుమని కాపులు నెంబడించినందున, బ్రహ్మనాయుడు వారిని తీసికొని పోయెనుగాని అతని దోషము ఏమీ లేదు. రాజ్యము పాడుబెట్ట వలెనను దుర్బుద్ధి అతనికి ఏమాత్రమును లేదు. బ్రహ్మనాయు నికి మనమీదనే కసి ఉండవలయునుగాని అతనిమీద మనకు ఉండుటకు ఏమీ కారణము లేదు. వారితో కలహము పెట్టు కొని గెలుచుట కష్టము. ఆడవారిమాటలకేమిగాని యుద్ధము సంభవించినయెడల బ్రహ్మనాయునికి సమమైనవాడు మనలో ఎవరున్నారు? ఆఁకొన్న పులికోర అణచెడు వాడు, శేషుని కోరకు చెయిచాచు వాడు, బ్రహ్మరాక్షసినైనా పడగొట్టు వాడు బ్రహ్మనాయుడు. అతనిని కదలించుట ఆటలాడుటగాదు" అని చింతపల్లి రెడ్డి నాయకురాలిమాటలను కాదనెను. నాయకు రాలికి కోపమువచ్చినది. "స్వామీ వింటిరా ఈతని విపరీతములు. ఇతడు పగవారిపక్షమున చేరినాడు. పగవానిని భట్టువలెపొగడి నాడు. పాములతో చెలిమి పాటింపవచ్చునుగాని ఇట్టివానితో భాషింపరాదు. మన వీరులు గండరగండలు. ఒక బంటులా వెంత! ఒకని ఆయువెంత! ఒకని సాహసమెంత! ఇతడిట్లు పక్ష పాతముచేత పల్కుచున్నాడుగాని!" అని రాజుతో నాయకు

రాలన్నది. చింతపల్లిరెడ్డి తిరిగి తన వాదమును సమర్థించుకొనెను; బ్రహ్మనాయుని శక్తిని పొగడెను. "స్వామీ! ఇతని మాటలు నాచెవులకు సూదులుగా ఉన్నవి. మీకు విన మనస య్యె కాఁబోలు. ఇట్టి కొలువుకూటములో ఇఁక నేను ఉండలేను. నేనుగాకున్న నావంటి వారెందఱో మీకు మంత్రులగుదురు. కడుపులోపలి చిచ్చు; కంటిలో నెరసు; నడిదల కెక్కిన విషము; నట్టింటి నాగుబాము; ఈస్వామి ద్రోహి ఉన్నపీఁట ఉండుట ఉచితముకాదు. ఓరాజా నన్ను పంపవలసినది" అని నాయకురాలు పలికినది. చింతపల్లి రెడ్డిమీద నలగామరాజునకు కోపమువచ్చినది. చింతపల్లి రెడ్డిని కొలువులోనుండి వెళ్లఁగొట్టించెను. గురిజాలరాజ్యము వదలిపోవలసినదని రెడ్డికి ఆజ్ఞయిచ్చెను.

చింతపల్లి రెడ్డి తనబలగమును వెంటఁబెట్టుకొని పరభూములకు బయలుదేఱినాఁడు. మాడుగులవద్ద విడిసినాఁడు. చింతపల్లి రెడ్డి పోఁగానే నలగామరాజు కొలువు చిన్నఁబోయినది. చందవ్రోలి చండినాయకుఁడు, చిట్టాలపోలి నాయకుఁడు లేచి "రాజా! కోపము నీకు తగదు. మీరు కోపపడినమేమెంతవారము? చింతపల్లి రెడ్డి, తనకు తోఁచిన మాట తానాడెఁగాక తప్పేమిచేసెను? రెడ్డివంటివానిని పోనాడవచ్చునే? పోయినయెడల రానాడఁగలరా? ఇఁక మాటలెందుకు? రెడ్డి పోయి బ్రహ్మనాయని చేరఁగలఁడు? మన భూమి పాడయినట్లే. రెడ్డిని తిరిగి రప్పించినఁగాని క్షేమములేదు." అని విన్నవించిరి.

రాజు ఆమాటలకు సమ్మతించెను; రెడ్డిని తిరిగి తెండని మనుష్యుల పంపెను. రెడ్డివచ్చి కొల్చుకూటములో నిల్చుండెను. "నేనన్న మాటలకు నీకు కోపమువచ్చినదనుకొందును. పగవానిని పొగడితివి గనుక పట్టరానికోపమున అట్లంటిని. నీవు మా కొల్వులోనే ఉండవలసినది" అని రాజు రెడ్డితో అనెను. "స్వామీ! అనవలసినమాట లాడితిరిగాక. నాయందు తప్పేమి నరనాథ చంద్ర? నాయనివీరాదికి నన్నంపుడు. నాశక్తికొలఁది పోరాడుదును. మండాదిని ధ్వంసము చేయుదును. పసువులను పొడుతును. నేను మీనాఁడనుగాని పగవారి వాఁడనుగాను" అని రెడ్డిపలికెను. రెడ్డి నిన్ను పంపవలసిన అవసరము లేదు. మన్నె నాయకులెందఱో ఉన్నారు. వారిపనికిచాలు. నీవు కొల్వులో ఉండవలసినది అని రాజుపలికెను. రెడ్డి కూర్చుండెను.

చెంచులనాయకుఁడు వీథులపల్నిఁడు ఉన్నాఁడు. అతనికి గొప్పబలఁగము గలదు. అతనికి ఉత్తరము వ్రాసిన రేపీవరకు దుముకఁ గలఁడు. అతఁడు మందను పొడిచి మండాదిని పాడు చేయఁగలఁడు అని నాయకురాలు సలహా యిచ్చినది. పల్నినికి లేఖలు వ్రాసిరి. దూతలు బయలుదేరిరి. ఏలేశ్వరము రేవువద్ద కృష్ణదాఁటిరి; చెంచులమలలకు పోయిరి. లేఖలు పల్నినికిచ్చిరి.

పల్నిడు తుడుములు వేయించెను. ధారలు మ్రోఁగినవి. బూరలు మ్రోగినవి. కంచుకొమ్ములు మ్రోగినవి. కనకతప్పెటలు మ్రోగినది. చెంచుబలము తరలినది. పల్నినికి అంబారి సిద్ధమైనది. పల్నిడు ఏడుచలువలుతీరిన చల్లడము తొడిఁగినాఁడు.

దానిమీద పట్టుకాశచుట్టెను. పట్టుకాశమీద హనుమంతకాశ, హనుమంతకాశమీద రేవంతముల్లు, రేవంతముళ్ళపై పింజముల దండ, పింజములదండపై పికిలి కురువేరు, వెలపట వంకిణి, దాపట బాకు, చేత కఠారి, వీపున అంబులపొది. ఈ తీరున శూరవేషము పల్నాడు తాల్చెను; సిద్ధమైన అంభారీని ఎక్కెను. పోతిసీడు, చెంచులమల్లన్న, ఆతని వెంట కదలిరి.

ఈ ముగ్గురు సరదార్లు ముందునడచిరి. బలమంతా ఖో యని అరచుచు వెనుకవచ్చుచున్నది. నీలి టెక్కెములవారు. భూచక్రగొడుగులవారు, విచ్చుకత్తులవారు, పచ్చబెత్తముల వారు, చేకత్తులవారు, పిడిబాకులవారు, చక్రాలవారు వచ్చు చున్నారు. కృష్ణవద్దకుచేరిరి; కృష్ణకు మ్రొక్కిరి; కృష్ణదాటిరి; దూతలు ముందుగా గురిజాలకుపోయిరి.

పల్నిడు వచ్చుచున్నాడు. పాలువాయిమిట్టలవద్దకు వచ్చినాడు అని రాజునకు చెప్పిరి. పల్నినికి ఎదురుగా నాయకు రాలు బయలుదేరినది. పల్నినికలిసికొన్నది. "కోడి పోరున భూమిని ఓడి బ్రహ్మనాయుడు మండాదిపట్టణము కట్టినాడు. మండాదిని పాడుచేయవలెను. మందను పొడువవలెను. పల్నిడా ఈపనికి నీకు మాచెర్ల ఇత్తును" అని నాయకురాలు పలికినది. పల్నిడు పౌరుషముచూపెను. పోతిసీడు పులిమీసము లనెను. మల్నిడు మాకెవ్వరెదురనెను.

నాయకురాలు వీరిని వెంటబెట్టుకొని గురిజాలకు పోయి నది. అందఱును నలగామునికొల్వుకూటమున కలిసిరి. మం

డాదిని హతముచేయవలసినది, మాచెర్ల యిత్తును అని నలగామ రాజు పల్నీనికి చెప్పెను. పల్నీడు తన బలిమిని, ధైర్యమును రాజునకు తెలిపెను. తాంబూలము, కట్నములు, బంగారు ఆభరణములు, ముత్యాలహారాలు రాజు పల్నీనికి ఇచ్చెను.

పల్నీడు బలగమునుతీసికొని మండాదికి పైనమాయెను. వీరు మాచెర్లకు పోయిరి. చెన్నకేశవునకు మ్రొక్కిరి. తిరిగి బయలుదేరిరి. అన్నమువారిపల్లె, కొత్తకోటదాటి పెందోటకన్నమకుచేరిరి. అక్కడ నలగామునితోట ఉన్నది. ఆ తోటలో రకరకాల పుష్పాలూ ఉన్నవి. తోటలో ప్రవేశించి చెంచులు పూలుకోసికొనిరి; చెవులలో బెట్టుకొనిరి; తలలలో చుట్టికొనిరి; మెడలలో వేసికొనిరి; తిరిగి బయలదేఱి గుండాలబాటకుచేరిరి.

మందను మండాదిని చూచిరమ్మని పల్నీడు వేగుల వారి నిద్దరిని పంపెను. వారు హరిదాసుల వేషమువేసుకొని మండాదికి పోయిరి. ఓరుగంటి వైష్ణవులము, తిరుపతికి పోవు చున్నామనిరి. వీరిది మోసపువేషమని మండాదిలో తెలిసినది. తప్పించుకొని బయటబడ్డారు. తరువాత వీరు పశువులమందకు పోయిరి. ఆ మందకు ఒకప్రక్కన గుడ్లేరు. తక్కిన వైపుల వెదుళ్లు తుమ్మలు కిఱ్ఱుమని కలిసికొనిపోయి ఉన్నవి. ఆవరణ ములోపల చవికెలున్నవి. మందిరములున్నవి. ఆటకూటములు లున్నవి. దుందుభులున్నవి. నాయకుడున్నాడు. బోయలు న్నారు. పుల్లాపులపోతన్న, బూరుగచెన్న, నర్రావుల ప్రోలు

నాగన్న, కొరవిరామన్న, కొండబోయఁడు, పరిగంమాలె బోయఁడు, బాలెబోయఁడు, కన్నెమేకల చెన్నబోయఁడు, కాటిబోయఁడు, పింఛము సింగన్న, పిన్నబోయఁడు, గుండెబోయఁడు, గూబరామన బోయఁడు, తోడేటి దామనబోయఁడు, దోరబోయఁడు, నిలువుగాళ్ళ నిమ్మన, నిడిదబోయఁడు, తిక్క మేకల తిప్పబోయఁడు, తిరువీధి గింగన్న, దిండెబోయఁడు, మట గాళ్ళమాచన్న, మల్లెబోయఁడు, ఎడమగాళ్ల యెఱ్ఱన, వీరు బోయలు. వీరికి నాయకుఁడు లంకన్న. ఇతనికి వెంకజోదు అని మఱియొక పేరుగలదు. మందకడకు వచ్చునప్పటికి వేగులవారు గొల్లబోయల వేషము వేసికొనిరి. లంకన్న వారిని చూచెను. వారిని నావద్దకు పిలువుమని పెయ్యాల వేర్నిపంపెను. మాయ బోయలు వచ్చినారు. "మేము ప్రయాగమాధవుని పశువులకు బోయలము. పెయ్యాలు, కోడెలు కొన్ని తప్పించుకొని పోయి నవి. వెదకవచ్చితిమి" అన్నారు. బ్రహ్మనాయఁడు నాకు అన్న. నాపేరు వెంకజోదు. మేము దేవుని పశువులజోలికి పోము. ఉన్నవేమో వెదకి పట్టుకొని పోవలసినది" అని లంకన్న చెప్పెను. ఆవులన్ని మేఁతకు పోయినవి; సెలయేళ్ల ప్రక్క, పోతువాఁగులలో, చెరువు కట్టుకొమ్ములు, తెల్లమోదుగులలో, దేవదారులలో ఉన్నవి. చెంగలి, నేంద్రగడ్డి, సన్నగరిక, పులి గొండ, చిగిరింత, కుందురు, చిందరకసువు, మేయుచున్నవి.

ప్రొద్దుగ్రుంకెను. కోడిగ్రుడ్లవలె కుసుమైనవి, చింత పువ్వు వన్నెవి, చెంగల్వామచ్చలవి, ఇప్ప చిగురువన్నెవి, ఎన్నోరకాల

ఆవులు మందలు మందలుగా తిరిగివచ్చినవి. వచ్చిన మాయ బోయలు మందలుచూచిరి. మా ఆవులు ఇందులో లేవు ఇంక పోదుము అనిరి. లంకన్న వారికి పాయస మిప్పించెను. తాగిరి; బయలుదేరి పోయిరి; మండాది ఇతరులకు అలవిగాదు మందలో మన్నీలను గెలుచుట కష్టము. పశువులు పోతరించి ఉన్నవి అని పల్నీనికి చెప్పిరి. పల్నీని సర్దారులు మండాదియెంత? మంద యెంత? నుగ్గుచేసెదమనిరి. పల్నీడు బయలుదేరెను. నలగాము సేన, చెంచులు, మన్నీలు, సర్దారులు, ఉత్సాహముతో వెంట వచ్చుచుండిరి.

లంకన్న ఒరుగు.

పల్నీడు మందను పోడుచుటకు వచ్చుచున్నాడన్న సంగతి లంకన్నకు తెలిసినది. దుశ్శకునములు అగపడ్డవి. లంకన్న బ్రహ్మనాయని వద్దకుపోయి మందకురానున్న చేటును విన్నవించెను. పల్నీనితో యుద్ధముచేయవలసినదని లంకన్నకు బ్రహ్మనాయఁ డనుజ్ఞయిచ్చెను. లంకన్న తిరిగి మందకువచ్చినాఁడు. లకన్న యుద్ధమునకు సన్నద్ధుఁడై కొల్వుతీర్చి కూర్చున్నాఁడు. కూటువ మన్నీలగుండె తల్లడము, సింగనబోయఁడు వచ్చెను; లంకన్న పాదములకు మొక్కి కూర్చుండెను. కటారిక బిరుదుకట్టి, అమ్ముల దొనలకు అర్ధనారిఝుల్లులుకట్టి, వింటికి వెల్లఝుల్లులుకట్టి, వీరగంధము పూసికొని పుల్లావుల పోతన్న వచ్చెను; లంకన్న పాదములకు మొక్కి కూర్చుండెను. పట్టుచల్లడముకట్టి, పట్టుకాసె బిగించి, పికిలికుంచెలకై జారుకత్తి ఘట్టి,

పెడలుతిరిగిన విల్లందిి, బసివినీఁడువచ్చెను; వెంకన్న పాదములకు మొ్రొక్కికూర్చుండెను. జముదాళిగట్టి, పొన్నాడబల్లెముపూని సోమినీఁడువచ్చెను; లంకన్న పాదములకు మ్రొక్కికూర్చుండెను. కరకపువ్వుల ధట్టిగట్టుకొని, ఒడలినిండా పిరగంధము పూసికొని అవసరము వల్లెబోయఁడు వచ్చెను; లంకన్న పాదములకు మొ్రొక్కి కూర్చుండెను. లంకన్నకు మొలన చంద్రికపట్టుధోవతి, ఒంట శ్రీగంధము, మెడన చెంగల్వాదండలు, మొగమున తిరుమణి తిరుచూర్ణము, డ కాల అం ె, ప్రక్కనకత్తి, పపున అమ్ముల పొది, చేత విల్లు, ఉన్నవి. ఆవిల్లు వెల్లఝల్లులది, పసిఁడికట్లది, అర్ధచంద్రుని వంటిది. బ్రహ్మనాయని తమ్ములు తంభీముఁడు, పీరగాముఁడు అను ఇద్దఱు శూరులు మందలో ఉన్నారు. మీరు బ్రహ్మనాయని తమ్ములు, తప్పునో తాకునో, మీరు ఇక్కడ ఉండవలదు, మండాదిక పోవలసినది అని లంకన్న చెప్పెను. ఓహెూ! లంకన్నా! మేము రేచర్లకులదీప కులము, దొడ్డనాయని కుమారులము, శీలమ్మ నాయని తమ్ము లము, నిండిన యీ మందనిధిని పోవిడిచి, పాయరానట్టి యీ బంధులవిడిచి, ఈడుబోటులనందఱినీ యుద్ధమునకువిడిచి, దండి వీరుఁడా! మీమీఁద దయలన్నివిడిచి, జన్మతో ఉన్న మాశౌర్య మువిడిచి, ఏతీరు మండాది ఏగుదుముమోయి? మండాది కిప్పు డు మరలము మేము అని తంభీముఁడు పీరగాముఁడు చెప్పిరి; లంకన్న మాకు బ్రహ్మనాయని మారు అనిరి. పల్నాడు మందకు దగ్గఱకు దగ్గఱకు వచ్చుచుండెను.

లంకన్న లేచినాఁడు; ఆవులకు సాగిలి మ్రొక్కెను; "ఆవులారా! ఇంతకాలము దనుక నాకు ఆవులు తల్లి, ఆఁబోతులు తండ్రి, అన్నలు తమ్ములు కోడెలు, అక్కలు చెల్లెండ్రు పెయ్యలు అని వావిదలఁచి ఉన్నాను. ఆవులు నొచ్చిననాఁడు, వాన గురియక పూరి వాడిననాఁడు, ఆ యిడుములు బాపికాని నేను అన్నమని అనుకొనలేదు. కయ్యమునకు నేఁడు కాలమువచ్చినది. నా ప్రాణములుమీవి, నా శరీరముమీది; నా మనుగడ మిమ్ము పోషించుటకు, నా మగటిమి మిమ్ము రక్షించుటకు అని పలికెను.

మాచెర్ల వదలి మండాదికి వచ్చునప్పుడు, పెందోటలో బెబ్బులి కంట్లముకరికోడెను కరచిననాఁడు పసువులన్ని బెదరి పాఱిపోయినవి. కఱికోడె యేదని నాయుఁడు అడిగెను. పులి గరచెనని దీనుఁడనై చెప్పితిని. శీలమ్మవారి యింటి సీరాటి కడవ కరచి సిళ్ళుత్రాగిన కలుగు మగతనము. మగతనము విడిచి పులి కరచినదని చెప్ప ధర్మమానీకు? కరచుచున్న పులిని కన్నుల చూచి ఊరకున్న పాతకులను నేను చూడ లేను" అని బ్రహ్మనాయుఁడాడెను. దేవా! తమరు పెడ మొగము పెట్టిన నాబ్రతుకేల? నామగటిమి కనబఱచఁగల రోజువచ్చు దనుక ఆడదానికన్న అధముఁడనై ఉందును. అని అంటిని. ఆవులారా! మిమ్మును కాపాడవలసిన రోజువచ్చినది. నా మగటిమి చూపఁగల రోజువచ్చినది. ప్రాణములైనా ఇత్తును పంతమైనా నెఱవేర్తును. ఆవులారా! నా శరీరములో ప్రాణములుండు

వరకు మీామీాద పోటు పడనియ్యను అని లంకన్న ఆవులకు మొక్కుచూ పలికెను.

ఆశేముత్యమరావె అలివేణిరావె, శ్వేతమామిడీరావె లేఁదోటరావె అని ఆవుల పేరుపేరునా లంకన్న పిలిచెను. పాలు పితికించెను; నురుగులతో పాలు సముద్రమువలె ఉప్పొంగినవి. పల్నీడు, చెంచులు మందకడకువచ్చిరి. బూరలు, ధారలు మ్రోసినవి. భేరీలుమోగినవి. చెంచులు బొబ్బలుపెట్టిరి. ఆవులుబెదరినవి. మందఅంతా అల్లడితల్లడి ఆయెను. తంభీముఁడు, వీరగాముఁడు, చెంచులనెదిరించిరి, పోడిచిరి, చంపిరి. వీరిద్దరికితోడు ముత్యాలమల్లువచ్చెను. ముత్యాలమల్లుయుద్ధము చేస్నెను; నలగామునిసేనను కొంతవరకు కూల్చెను; చివరకు యుద్ధముఁలో చచ్చెను. మల్లు చచ్చినతోడనే అతనిభార్యకు పాపమ్మకు పట్టరాని ఆవేశము కలిగినది.

పాపమ్మ

పాపమ్మ పసుపుచీరె కట్టుకొన్నది; పసుపురవిక తొడుగుకొన్నది; చెంచులమీాదికి కదిసినది; తన మగనిని చంపిన మన్నీలను చంపినది; మరికొంత సైన్యమును పడవేసినది; చెంచులస్వామిని చేతికొద్దీపొడిచినది. ఆమెచేసిన ఆయుద్ధమునకు చెంచులాశ్చర్యపడిరి. నలగామునిసేన, చెంచులు, అందఱునూ ఒక్కమొగికూడి ఆమెపై అమ్ములువేసిరి. సురసురస్రుక్కినది; మాచర్ల చెన్నుని తలఁచినది; ముత్యాలమల్లు ప్రక్కన పాపమ్మ కూలెను.

పాపమ్మ పడిపోయినది చూచి బోయలందఱు అరచిరి. చెంచులకు ఉత్సాహము హెచ్చెను. చెవులమన్నీడు చెంచులతో యుద్ధము చేసి ఒరిగెను.

పుల్లాపులపోతన్న, పింఛము సింగన్న లంకన్నను తలచి నేలకు వ్రాలిరి. సరదార్లు, మన్నీలు చెంచులచేతిలో చచ్చిరి. మందకురాజు లంకన్న. విల్లందుకొని లంకన్న యుద్ధముచేసెను. చెంచులసోమినీడు, తాటిపోతినీడు, వీధులపల్నీడు లంకన్నను ఎదిరించిరి. లంకన్న తాటిపోతినీని తల తెగవేసెను; వీధుల పల్నీని విసరిపడవేసెను; చెంచులసోమినీని చెండాడెను. చిత్రవర్షము వలె అమ్ములు కురిపించెను. నలగాముని సేన, చెంచులు, లంకన్న చుట్టూ క్రమ్మిరి. అమ్ములు వేసిరి. లంకన్నకు బాణము ఆయువు పట్టున తగిలినది. అక్కను గరిగమాడవిని తలచినాడు; శీలమ్మ నాయాని చిత్తమున నిల్పినాడు; లంకన్న నేలకొరిగెను.

ఇక తంభీముడు వీరగాముడు ఇద్దఱున్నారు. వీరిద్దఱును చెంచులను నరికిరి; మన్నీలను మడియించిరి. పగవారి బలగములో నడిచెడు పాదములు, నడిమొముకలు విరిగినవి; గుండెలు, ప్రేవులు కూలినవి; కండలు తెగిపడ్డవి; నెత్తురు కాల్వలై పారినది; తలలు తెగిన మొండెములు తరచైనవి. చివరకు పగవారి దెబ్బలకు తంభీముడు వీరగాముడు ప్రాణములు విడిచిరి. మందకిక నాయకుడు లేడు. చెంచులు ఆవులమీద అమ్ములు వేసిరి. కదుపులు చెలరేగినవి; కళపిళకళపిళకళపిళ కంచెను విరగద్రొక్కి

నవి. తోఁకలెత్తినవి కొన్ని, మోరలు మోపుచేసినవి కొన్ని ఆవులన్ని ఒక్కపెట్టున ఎగురుచు, ఉరుకుచు, రంకెలు వేయుచు, చిమ్ముచు, గొట్టులక్రింద లంకన్న చితుకుచుండఁగా చెంచు సేనల మీఁద దుమికినవి; నలగద్రొక్కినవి. కోడెలను, చూడి ఆవులను, కొన్నిటిని చెంచులు చంపిరి. శంఖచక్రాలబసవన్న, శంభుఁడు అను ఆవులుచచ్చినవి. కాని మంద వెనుతీయలేదు. చెంచులను చీకాకుపఱచినవి. నలగాముసేనలో కట్టుబోతుల వారున్నారు. వారు ఆవులకు మరకట్లు కట్టిరి. ఆవులు చెంచులకులోఁబడ్డవి. ఆవులను తోలుకొని గురిజాలకు చెంచులు బయలుదేరిరి.

పెయ్యాల పెద్దన్న ఒక్కఁడు మిగిలి ఉన్నాఁడు. పెద్దిడు మంచావికిపోయి జరిగినదంతా విన్నవించెను; మందనుతోలు కొని పోరు బైళ్ళవరకు పోయిరని చెప్పెను; చెప్పి తిరిగి మందను కలియఁబోయి చెంచులచేతిలో పెద్దిఁడు చచ్చెను. బ్రహ్మ నాయఁడు సుంకరినీని భీమునికనుమకు, గరగాతి కనుమకు కన్న మనీని, అడ్డముపంపి తాను తోలుపులకురవకు పోయెను. పశువులు అగ్గపడ్డవి. పశువులవెంట చెంచులున్నారు. బ్రహ్మనాయఁడు వారిని ఆపెను. ఎవరుమీరు? పశువులను ఎక్కడికి తోలుకొని పోవుచున్నారు? అని అడిగెను.

నలగామరాజు పంపిన మనుష్యులము. మలిదేవునిమందను పొడిచి, బోయలనందరినీ చంపి పశువులను తోలుకొని పోవుచున్నాము అని చెప్పి నీవెవ్వఁడవు, ఎందుకు వచ్చినావు అని

అడిగిరి. మీరు గద్దరితనమున కనము దాఁటితిరి. పశువులను ఇఁక పోసియను అని బ్రహ్మనాయఁడు అనెను. నీకీ ప్రల్లదము లెందుకు? లంకన్నంతటివాఁడు మాచేతిలో హతమాయెను. నీవొక లెక్క గాదు అని మన్నీలు పంతములాడిరి. బ్రహ్మనాయఁడు కట్టు బోతులపనిని త్రిప్పి వేసెను. ఆవులకు మరకట్లు పోయినవి. చెంచులను, మన్నీలను పడద్రోక్కి వెనుకకుమరలి తమ మందకు పోయినవి. మన్నెమూఁకలను బ్రహ్మనాయఁడు కూల్చెను. మన్నీలను చంపెను. బిరుదుబంటులు పృథివికి వ్రాలిరి. అప్పటికి బ్రతికియున్న ఆవులను మరల్చుకొని బ్రహ్మనాయఁడు పోయెను.

అలరాజు రాయబారము

మూడు సంవత్సరములు మండాదిలో నిల్చి లంకన్నను మందపోటులో కోల్పోయిరి. పశువులు అనేకములు నష్టమయి నవి. ఇక మండాదిలో ఉండరాదని బ్రహ్మనాయుడు నిశ్చ యించెను. శృంగారమద్ది రేవున కృష్ణ దాటిరి; శ్రీశైలమునకు వచ్చిరి. పర్వతమును భికారివలివాగు ఏలుచుండిరి. గరుడలపాలకి, పచ్చలపిడిబాకు కుదువబెట్టి భికారివలివారి దగ్గర భూపాటిసీమను బ్రహ్మనాయుడు తీసుకొనెను. ఒక పెద్దపట్టణమునుకట్టిరి. వీర మేడపి అని దానికి పేరు. మిద్దెలు, మేడలు, కోటలు, పేటలు, తీరినవి. ఆధారమని పేరుగల కొలువుకూటమును తీర్చిరి. వీరమేడపిలో నాలుగు సంవత్సరముల ఆరునెలలు మలిదేవుడు రాజ్యము చేసెను. అప్పటికి లెక్కలు చూచుకొనిరి. వారు మాచెర్ల విడిచి యేడుసంవత్సరముల ఆరునెలలాయెను. కోడిపోరులో ఓడిన నాటి ఒడంబడిక ప్రకారము యేడుసంవత్సరములే పరభూము లలో ఉండవలసి యుండగా ఆయేడు సంవత్సరములు గాక అధికముగా ఆరునెలలు గడచినవి. ఎక్కువగా తీసికొన్న ఆరు మాసముల పన్ను నలగామడు మలిదేవునికి ఇయ్యవలసి యున్నది. ఇందుకు రాయబారము పంపవలెనని రాజులు తలచిరి. బ్రహ్మనాయుని ఆలోచన అడిగిరి. "అలరాజు ఇరుపక్షములనారి

కిని కావలసినవాఁడు; నలగామరాజునకు అల్లుఁడు. ఆడబిడ్డను చూచియైనా అల్లుని చూచియైనా నలగామరాజు సంధికి ఒప్పుకొనును'' అని నాయఁడు ఆలోచన చెప్పెను. అలరాజు కొమ్మరాజుకుమారుఁడు. అలరాజు తల్లి పేరు చెల్లమదేవి. తల్లిదండ్రుల అనుజ్ఞ తీసికొని అలరాజును గురిజాలకు పంపవలసియున్నది. అందుకొరకు నాయఁడు కొమ్మరాజువద్దకు పోయెను.

కుట్రచేసి కుమారుని చంపుదురని కొమ్మరాజు నాయని మాటలకు ఒప్పుకొనలేదు. భట్టునుపంపరాదా, సర్దారును పంపరాదా, రాజుకుమారుని బాలచంద్రుని మేమిటికి? అని కొమ్మరాజు పలికెను. ''నీకుమారుఁడు పోతేగాని సంధి పొసఁగదు. నా కుమారుని బాలుని పంపినా, నా అన్నను పెదన్నను పంపినా యుద్ధముచేసి వత్తురుగాని సంధి చేయు లేరు. అలరాజు వారికి కావలసినవాఁడు వీరికీకావలసినవాఁడు. నాకుమారుని బాల చంద్రుని నీకు ఇల్లడ చేయుచున్నాను. బాలచంద్రుఁడు నీకుమారుఁడుగాని ఇఁక నాకుమారుఁడుగాఁడు. అలరాజు ప్రాణములకు హానివచ్చునని తలఁచుచున్నావు. అంతగా వచ్చిన యెడల నాకుమారుఁడు నీకుమారుఁడే. కుమారుని కోల్పోయినవాఁడను నేనే అగుదును'' అని బ్రహ్మనాయఁడనెను; ఎన్నో విధముల చెప్పెను. కొమ్మరాజు ఒప్పుకొనెను. తల్లినిఁగూడా ఒప్పించి తీసికొనిపోవలసినది అని కొమ్మరాజు చెప్పెను. బ్రహ్మనాయఁడు చెల్లమదేవికడకు పోయెను. ''సాధారణముగా మాయింటికిరావు, కోడిపోరులో గోపన్నను కోల్పోయిననాఁడు రాలేదు.

మందపోటులో లంకన్నను కోల్పోయిననాఁడు రాలేదు, ఈ నాఁడు ఏమివిశేషము? మాయిల్లు పావనమైనది? నాభాగ్య వశమున వచ్చినావు" అని చెల్లమ్మ అనెను. రాయబారము విషయము బ్రహ్మనాయఁడు చెప్పెను. చెల్లమ్మకు ఆమాట పిడుగువలె ఉండెను. దుఃఖమును అపుకొని చెల్లమ్మ మాట లాడ మొదలిడెను. "కల్యాణమునుండి మేము వచ్చితిమి. మామామ గతించెను. మా బావలు, మఱఁదులు కల్యాణములో ఉన్నారు వారికి సన్తానములేదు. అందఱికీ అలరాజు ఒక్కఁడే కుమారుఁడు. కల్యాణమునుండి వచ్చిన మాబలగము నష్టమై పోయినది. కోడిగోపన్న, పోయెను. మందపోటులో బోయ లెందఱో పోయిరి. మమ్మును ఇంకను నష్టపఱుపవలెనా? నను కటిక క్రోధములు మనస్సులో ఉంచుకొని అలరాజును చంపఁదలచి నట్లు నాకగపడుచున్నది. నేనుకటి క్రోధము లేమాగనా విను.

పెద్దనబొమ్మ

నాకుమారుఁడు అలరాచమల్లు గుఱ్ఱముపేరు సవరాలగోపిక. మీ అన్న పెద్దన్న గుఱ్ఱముపేరు కారుబొల్లఁడు. అలరాజుగుఱ్ఱపు వానిపేరు లింగధానుఁడు. పెద్దన్న గుఱ్ఱపు వానిపేరు గంగధాన ుఁడు. మనము మా వెర్లలో ఉన్ననాఁడు, లింగధానుఁడు గంగ ధానుఁడు ఇద్దఱును గుఱ్ఱములను పట్టుకొని నేర్పరాక చంద్ర వంకకుతీసకొనిపోయిరి. గుఱ్ఱములు ఒకదానిచెవిని కఱచు కొన్నవి. నీ గుఱ్ఱమును వెనుకకు తీయుమంటె నీ గుఱ్ఱమును

వెనుకకు తీయుమని గుఱ్ఱపు మనుష్యులిద్దఱును జగడమాడిరి. లింగధానకుఁడు కొరడా తీసికొని కారుబొల్లనికొట్టెను. కాగు బొల్లఁడు తప్పించుకొనెను. గంగధానకుఁడు కొట్టెను. సవరాల గోడిగకు కంటిలో దెబ్బతగిలినది. ఆనాఁటినుండి సవరాల గోడిగ నీళ్లూ మేఁతా మానెను. అలరాజుకు ఈ సంగతి తెలిసినది. పెద్దనపేరటి బవిరిగడ్డపు బొమ్మను బొమ్మలపెండరము క్రింద అలరాజుకట్టెను. సవరాలగోడిగకు కసితీరినది. మేఁతమేసినది. నీళ్ళు త్రాఁగినది. ఒకనాఁడు సవరాలగోడిగకు ఆభరణములు పెట్టి, సూర్యభేతాళము చేతఁబట్టి, బొమ్మల పెండరము తనపరాక్రమము తెల్పుచుండఁగా, కొల్వుకూటమునకు అలరాజు పోయెను. బొమ్మల పెండరములో కొత్తబొమ్మను చూచెను పెద్దన్న. ఆ కొత్తబొమ్మ యేమిటో చూచిరమ్మని పెద్దన్న భట్టును పంపెను. భట్టుపోయెను. ఈ కొత్త బొమ్మయెవరిది అని భట్టు అలరాజును అడిగెను. ఓభట్టూ ఇది నీ పేరటిబొమ్మ, నిన్ను పంపినవాని పేరటి బొమ్మను. ఇఁకముందు కట్టుదును అని అలరాజు చెప్పెను. "నాపేరటి బొమ్మను నీవు కట్టినావు. నీవు ఇక్కడనే ఉందువు. నీపేరటి బొమ్మను నేను కట్టి దేశదేశాలా త్రిప్పుదును భట్టును" అని భట్టుపలికెను. అలరాజు నవ్వి ఇది నీ పేరటి బొమ్మకాదు పెద్దన్న పేరటిబొమ్మ అని చెప్పెను. భట్టుపోయి ఈ సంగతి పెద్దన్నకు విన్నవించెను.

బొమ్మ తీసివేయవలసినదని పెద్దన్న అలరాజును గద్దించెను. నీకు ధైర్యమున్న, చంద్రవంక ఒడ్డుకు యుద్ధమునకు

రావలసినదని అలరాజు చెప్పెను. పొద్దుపొద్దు పొడవకముందు యుద్ధసమయము అని నిశ్చయించుకొనిరి.

చంద్రవంక యుద్ధము

పెద్దన్న కారియబొల్లని దువ్వెను; పసిడిపల్లముకట్టినాడు; నాలుగుకాళ్లకు నాగుటందెలు తొడిగినాడు; పొట్టకు పట్టెడవారు, బొడ్డున గంట అమర్చినాడు; మెడకు గజ్జల పేర్లు వేసినాడు; కత్తిపట్టినాడు; గుఱ్ఱము నెక్కి యుద్ధరంగమునకు పోయెను. అలరాజు సవరాలగోడిగ నెక్కి పౌరుషము గ్రక్కుచు వచ్చెను. ఇద్దఱును చంద్రవంకపచ్చగడ్డలమీద తారసిల్లిరి; కత్తులు ఝుళిపించిరి; ఒకరి నొకరు డీకొనిరి. ఈ సమయమున నీవు స్నానమునకు పోయితివి. స్నానముచేసి తిరుమణి దిద్దుకొనుటకు నిల్వుటద్దము ఎదుట బెట్టుకొంటివి. మెఱయుచున్న ఆకత్తులు అద్దములో అగపడినవి. అది యేమిటో కనుగొని రమ్మని కన్నమదాసును పంపితివి. అలరాచమల్లు, పెద్దన్న, యుద్ధము చేయుచున్నారని కన్నమదాసు చెప్పెను. పెట్టుకొనబోవుచున్న తిరుచూర్ణము ఏటిలో గలిపి నీవు యుద్ధభూమికి పోయితివి. రెండు గుఱ్ఱముల మధ్యమున నిల్చుండి ఆగవలసినదని ఇద్దఱకిని చెప్పితివి. కారియబొల్లని మీద కుడిచేయి, సవరాల గోడిగమీద ఎడమచేయి వేసితివి. కారియ బొల్లడు కదలక నిల్చుండెను. సవరాలగోడిగ నిన్ను ముందుకు నెట్టినది. అప్పటినుండి నాకుమారునిమీద పగబట్టి ఉన్నావు. అలరాజును ఇక జగడ మాపుమంటివి. అలరాజు లపలేదు. ఆహారము

లేకుండా నాకత్తి ఆగదని అలరాజు చెప్పెను. పెద్దన్నా నీవు ఆపవలసినది అని పెద్దన్నకు చెప్పితివి. పెద్దన్న యుద్ధము చాలించెను.

కత్తులకు ఆహారము

రోకండ్లు, గడ్డపారలు, చెరుకుగడలు, అరఁటి స్తంభాలు పాతించి, మధ్యన నీపేరటి పచ్చబద్దను నిల్పితివి. అలరాజా ఇక నీకత్తికి ఆహారము పెట్టుకొనుమంటివి. పెద్దలుండఁగా పిన్న వానికి ఆపని మొదట తగదనెను అలరాజు. పెద్దన్న ఆయుధము దూసి విసరెను. రోఁకండ్లు గడ్డపారలు, చెరుకులు అన్నీ తెగినవి కాని నీ పేరటి పచ్చబద్ద అట్లే ఉండెను. అలరాజా ఇఁక నీ ఆయుధమును తీయుమంటివి. సూర్యభేతాళమును దూసి వంకర పాటుగా పచ్చ బద్దపై వేసెను. ఆయుధము పిడిమట్టుకు భూమి లో దిగఁబడ్డది. మామా నా ఆయుధమును పెరికి ఇయ్యమని నిన్ను అలరాజుకోరెను. రాజుల ఆయుధము రాజులకే అలవి యగును గాని మాకలవిగాదని నీవు చెప్పితివి. ఆయుధమును అల రాజు కాలిబొటనవ్రేలితో గీచెను. ఆయుధము మట్టిని పెళ్ళలు పెళ్ళలుగా పెకలించుకొని చివ్వున పైకి ఎగిరినది. ఒక మట్టి పెల్ల వచ్చి నీనొసట తాకెఁను. ఓహో పెదవికి పల్లు మించి ఉన్నదే అని నీవు నాకుమారునిమీద క్రోధము పట్టితివి." అని చెల్లను బ్రహ్మనాయనికి చెప్పెను. చెల్లెలా చెల్లమదేవి నీ కుమారునిమీద నాకు క్రోధము లేదు. కొమరునిమీది ప్రేమచేత పల్కుచున్నావుగాని నా మనస్సు నీ వెఱుఁగవా? నా కుమా

రుని బాలచంద్రుని నీకు ఇల్లడ చేయుచున్నాను, బాలచం ద్రుని మీ కుమారునిగా భావించుకొనవలసినది, అలరాజు గురిజాలకు పోకున్న రాయబారము పొసగదు, అలరాజును శత్రువులు అవమానించిన యెడల వీరుల మందలము ప్రాణములనైనా ఇత్తుము పగనైనా తీర్తుము, కనుక అలరాజును పంప వలసినది అని బ్రహ్మనాయుడు చెప్పెను. చెల్లమ సమ్మతించినది; ఆకులు పోకలు బ్రహ్మనాయునికి ఇచ్చినది.

బ్రహ్మనాయుడు మలిదేవరాజు కొలువుకు తిరిగిపోయెను. అలరాజు వేగల వేటనుంచి మరలి యింటికి వచ్చినాడు; శివ పూజచేసి భుజించిపరుండెను. చెల్లమదేవి అలరాజును సమీ పించి గోడుగోడున దుఃఖించినది. శత్రువులు బ్రహ్మనాయని బంధించిరా? పీరమేడపిని నాయకురాలు దోచుకొంచినదా? లేదు గదా పగనారివలని భంగపాటు? అని అలరాజుపలికెను. నిన్ను గురిజాలరాయబారమునకు బ్రహ్మనాయుడు పంపనున్నాడు, నాయకురాలు నిన్ను తిరిగి రానియదు అని చెల్లమ దుఃఖించుచు చెప్పెను. అమ్మా అట్లనవద్దు నన్నెవరునూ ఏమీచేయరు, నీ కోడలు పీరమేడపికి ఇంతవరకును రాలేదు, నా అత్తనుచూచి నా మామనుచూచి ఎన్నో యేండ్లయినది, చూచివచ్చెదను, నీ కోడలిని తీసికొని వచ్చెదను, నన్ను దీవించి పంపవలసినది అని అలరాజు తల్లిని బ్రతిమాలెను. తల్లి అలరాజును దీవించి నది. కొడుకా! బ్రహ్మనాయునిమాట చేపట్టవలసినది, గురిజాలకు పోయి శుభముగారావలసినది అని కుమారుని చెల్లమ

పంపెను. సవరాలగోడిగను సిద్ధముచేసి తీసికొని వచ్చిరి. గుఱ్ఱమునకు అలరాజు మొక్కి యెక్కెను. బసవశంకర బిరుదులు పట్టుకొని బిరుదులవారు వెంట వచ్చుచుండిరి. అలరాజు మలిదేవరాజుకొల్వునకు పోయెను. నలగామరాజునకు రాయబారము సంగతులు వ్రాసి ఉత్తరమును అలరాజుచేతికి బ్రహ్మనాయుడు ఇచ్చెను. నిప్పు నీ అత్తచేతి అన్నము తినవలసినది, భార్యచేతి తాంబూలము తీసికొనవలసినది, మరియొకరిచేతిది వద్దు అని బ్రహ్మనాయుడు చెప్పెను; అలరాజునకు కన్నమదాసును తోడుపంపెను. ఆయుధములు ధరించి గోసంగులు కన్నమవెంట బయలుదేరిరి. ధారలు, బూరలు, మ్రోయుచుండ, గొడుగులవారు, టెక్కెములవారు, ఆయుధములవారు వెంట వచ్చుచుండ అలరాజు, బయలుదేరెను. మోకాలిఝల్లి, కంచుటరిగె, ఘోరభైరవఖడ్గము ధరించి కన్నమ ప్రయాణమాయెను. గురిజాలమార్గముపట్టిరి ; ఇసుకత్రిపురాన్తకము, ఆకులగణపవరము, అన్నసముద్రము, పలుకూరు, మానేపల్లి, దాటిరి.

సవరాలగోడిగకు పెద్దన్న పేరటి బొమ్మను అలరాజు కట్టినాడు, ఆ బొమ్మను పగవారు చూచుట భావ్యముగాదు, ఏతీరుననైనా బొమ్మను విడిపించుకొని రావలసినది అని మలిదేవరాజు కోరెను. నేనాపని చేసెదనని బాలచంద్రుడు తాంబూలమందెను. బాలచంద్రుని వాహనము పొట్టేలు. పొట్టేలునెక్కి బాలచంద్రుడు అలరాజును కలియబోయెను. కండ్లేరువద్ద ఇద్ద

ఋను కలిసిరి. కండ్లేరు పచ్చగడ్డలుతన్ని పట్టి పారుచున్నది. ఏటిని దాటుటెట్లని అలరాజు సంశయపడుచున్నాడు. మన్నె రాజుల కీసంశయము తగునా అని బాలచంద్రుడు పలికెను. అలరాజునకు రోషమువచ్చినది. బాలచంద్రుడు పందెము వేసెను. ఇద్దఱి వాహనములను దుమికింతము, దూకలేని వాహనముసొమ్మును దూకిన దానికి ఇయ్యవలసినది అని ఒడంబడిక. ఇద్దఱును తమతమ వాహనముల నెక్కిరి. సవరాల గోడిగ దుమికినదిగాని వెనక కాళ్లు ఏటిలో పడెను. పొట్టలు ఒక్క పెట్టున అవతలి ఒడ్డునకు దుమికినది. అలరాజు గెలిచెను. ఆడిన మాట శూరులు తప్పరు. సవరాలగోడిగ సొమ్ములు తీసి అలరాజు బాలచంద్రుని చేతికిచ్చెను. పెద్దసపేరటిబొమ్మను బాలచంద్రుడు తీసికొనెను. మామగారి ఇంటికి పోవుచున్నావు, గుఱ్ఱమునకు సొమ్ములు లేకుండా పోరాదు అని తక్కిన సొమ్ములను బాలచంద్రుడు అలరాజుకిచ్చెను.

చేతకోటి, ముటుకుల అలరాజుదాటెను. మట్టివేముల వద్ద కాపులు అలరాజుకు విందుచేసిరి. కంభాలకనుమదాటి, అడిగొప్పలకాపులు చెర్లగుడిపాటి కాపులు చేసిన మర్యాదలను పొంది అలరాజు గురిజాలసమీపమునకు పోయెను. ఇదంతయు చూచి గురిజాలపట్టణము కలవరపడెను. మీ అల్లుడు రాయబారము తెచ్చుచున్నాడని నలగామునకు చెప్పవలసినది అని అలరాజు భట్టును పంపెను. భట్టు చెప్పెను. గురిజాలలో అడావుడి అణగినది. అందఱును సంభ్రమముమాని శాంతముగా ఉండిరి.

అలరాజు నలగామరాజుకొల్వుకూటమునకు బయలుదేరెను. రాజవీథిని ప్రజలు అలరాజుపాదములకుమొ్రిక్కి నివాళులు ఇచ్చిరి. కొల్వుకూటములో పట్టువస్త్రము మామపాదముల మీఁదపెట్టి మ్రొక్కి అలరాజు నిల్చుండెను. నలగాముఁడు అల రాజును గౌరవించి గద్దెపైకూర్చుండఁబెట్టెను; నీవువచ్చిన పని యేమని అడిగెను. ఉత్తరమును మామచేతికి అలరాజు ఇచ్చెను. నలగామరాజు నవ్వి పారిపోయినయట్టి పందగోవులకు భూచక్ర మందున భూమియెక్కడిది అని తేలికగా పలికెను. అలరాజు భగ్గున మండిపడ్డాఁడు; సూర్యభేతాళమును ఒరనుండితీసి ఝుళి పించినాఁడు. చింతపల్లి రెడ్డి లేచి అలరాజుకోపమును చల్లార్ప యత్నించెను. వారిభూమి వారికి ఇచ్చుటన్యాయము అనిరెడ్డి నలగామునికి చెప్పెను. కాని నలగామరాజు రెడ్డిమాటల చెవులఁ బెట్టలేదు. "ఇదేచెప్పుచున్నాను. కార్యమపూఁడిలో యుద్ధము చేయవలెను, పోరుఇచ్చుచున్నాను, పత్రపు ఒడంబడికలు తప్పి నీతిమాలినచేష్టలు నీవు చేసితివి, పోరుతప్పదు" అని అలరాజు పలికెను. నలగాముఁడు యుద్ధమునకు సరేననెను. పోరుగైకొని అలరాజు తన నరపతిడేరాకు తిరిగివచ్చెను; కన్నమదాసును పిలిచి పోరునిశ్చయమైనదని వార్త తెలిపెను.

అలరాజు అలిగిపోయెనని నలగాముఁడు విచారపడు చుండెను. నలగామునికి నాయకురాలు సలహాలు చెప్పినది. షడ్రసోపేతముగా అన్నమును సిద్ధముచేయించి నాయకురాలు అలరాజువద్దకు తీసికొనిపోయి సమర్పించెను. అన్నమును అల

రాజుతిన లేదు. నాయకురాలు ఒక తంబళివానిని పిలిచినది. "ఎటులైనను ఈపువ్వులను అలరాజుచేతికి ఇయ్యవలసినది" అని తంబళిచేతికి కొన్ని పూగుత్తులు ఇచ్చినది; ఆగుత్తులలో జవ్వాజి, కస్తూరి ఇటువంటి సుగంధద్రవ్యములను చేర్చినది. అలరాజు రణభేరి వేయించి ప్రయాణమై లేచి వీరమేడపికి బయలుదేరెను; చెర్లగుడిపాటి సమీపమునకు వచ్చినాడు.

పూలగుత్తులుపట్టుకొని అలరాజునకు దగ్గరగా తంబళి పోవుచుండెను. పూలగుత్తులమీది వాసన అలరాజునకు వచ్చినది. వాసన ఘుమఘుమలాడుచున్నది. ఆపూలు ఎచ్చటనున్న వో చూచి తెమ్మని భటులను అలరాజు పంపి గుఱ్ఱమును దిగెను; పట్టుపగుపులు అమర్చియున్న అందలములో కూర్చుండెను.

భటులు తంబళిని తీసికొనివచ్చిరి. తంబళి మాయమాటలు కొన్ని చెప్పి పూగుత్తులను అలరాజు చేతికిచ్చెను. అందలము చుట్టును పరిజనము కూర్చున్నది. కన్నమదాసు అలరాజునకు ఎదురుగా ఉన్నాడు. పువ్వులిచ్చి తంబళిపోయెను.

ఒకదాని వెంట ఒకటి అన్నిగుత్తులనూ అలరాజు వాసనచూచెను. చూచుచు చూచుచునే అలరాజు పరుపుల మీద వ్రాలెను. గుత్తులలో నాయకురాలు పెట్టిన విషము కపాలమున కెక్కినది. అలరాజునకు మగత తేలిని వచ్చినది. "బావా కన్నమా నీవుపోయి నాభార్యకు తెలుపుము, నాయకు రాలి మోసమువలన మృత్యువువాతబడబోవుచున్నాను, నా

ప్రాణములు పోకముందే నాభార్యను పిలుచుకొని రావలసి నది, ఇవిగో నాబిరుదులు, ఇవన్నీ నా తోడునీడ అయిన బాల చంద్రునికి ఇయ్యవలెను, నాసూర్యభేతాళము, నాసవరాల గోడిగ బాలచంద్రునికి ఇయ్యవలసినది'' అని అలరాజు పలికెను.

కన్నమ బయలుదేరి గురిజాలకు పోయెను. గుఱ్ఱమును దామికించుకొనుచు వచ్చుచున్న భైరవాకాగుని కన్నమనుచూచి గురిజాల ప్రజలు గజగజవణికిరి. నాయకురాలు, నలగాముడు భయపడిరి. రాజగృహమును సమీపించి అలరాజుభార్యకు రత్నాలపేరిదేవికి ఈదుఃఖకరమైనవార్తను కన్నమ తెలిపెను.

రత్నాలపేరిదేవి

పేరిదేవి అన్నిఆభరణములను పెట్టుకొన్నది; క్రొత్తవి పట్టువస్త్రములు ధరించినది; నిండు నీరాటికపెనవ నెత్తిపై పెట్టు కొన్నది; తండ్రి కొల్వుకువచ్చినది. ''పాపకర్ముల ఆదరించు చున్నావు, నాపతిని చంపుట న్యాయమాసిరు, ఆడుబిడ్డ ఉసురు తగులకపోదు, మీ తలకిరీటములు ధరిలికెబడుగ, మీప్రజలొక పోరువుగాను, మీరాజ్యమొక పోరువుగాను,'' అని శపించుచు నిండునీరాటికపెవను గుభిల్లున కొల్వుకూటములో పగులవేసి నది; బయలుదేరి అలరాజుకడకు వచ్చినది. ''స్వామీ! రాజ్య ములు మీవెంటరావు. రాజులు మీ వెంటరారు. మీతోవచ్చెడి దాననునేను. నాయకురాలు మీపాలిటిమృత్యువాయెను.'' అని పేరిదేవి యాతీరున కొంతసేపు విలపించెను. అలరాజును పసిండి

తంగేడు చెట్లక్రింద పట్టుపరుపులమీద శయనింపఁజేసిరి. ప్రాణము పోయినది. తిరిగి అందలములో అలరాజును పరుండఁబెట్టిరి. అప్పటికి ప్రొద్దుగ్రుంకినది. కాగడాలు వేసిరి. పేరిదేవి సవరాల గోడిగనుఎక్కినది. అందలమునకు నలువైపులా సైన్యముమూఁగియున్నది. కన్నమదాసు వెంటనున్నాఁడు.

అలరాజును వీరమేడపికి తీసికొని పోవుచున్నారు.

అందలమును వీరమేడపికి బయలుదేరిరి. మిరియాల, అడిగొప్పుల, కంభంపాడు, నూతిపేటుల గడచి ముటుకులదాఁటునప్పటికి తెల్లవారినది. పేరిదేవి సవరాలగోడిగను దిగెను; అందలములో అలరాజు ప్రక్కనఁగూర్చుండెను; పేరిదేవి కన్నమను పిలిచి "నీవుముందుగా పోయి నలిదేవరాజును, మాలిత్తమామలకు చెప్పవలసినది" అని పంపెను.

కన్నమ దీనుఁడైపోయి యీవార్తను తెలిపెను. కొమ్మరాజునకు కోపము, శోకము పట్టరానివాయెను. నలిదేవరాజు, బ్రహ్మనాయుఁడు, వీరులు బయలుదేరిరి. వీరవిద్యాదేవి, శీలమ్మ, చౌదరమ్మ, సుంకిరిమల్లమ్మ, గండురేఖాంబ, రేవనూళ్లల సూరమ్మ, అన్నసాని, చెన్నసాని, పెనుమాల పిమ్మసాని చెల్లమదేవిని ఓదార్చుచు తోడ్కొని వచ్చుచుండిరి; అలరాజును కలిసికొనిరి. అందలములో అలరాజు, పేరిదేవి, ఇద్దఱును ఉన్నారు. కొమ్మరాజు చెల్లమదేవి, తహతహతో "ఏఁడీమానాయన ఏఁడీఏఁడి" అని అంగలమును సమీ

పించిరి; శవముపైఁబడి విలపించిరి. "అయ్యో! మీరు ఎందుకు ఈతీరున దుఃఖించెదరు; మీకుమారుఁడు స్వామికార్యమునందు ప్రాణము లర్పించెను; వీరుల కిదిధర్మము; నేను నాభర్తతో స్వర్గమునకు పోవుదును; మాయిద్దఱకును చితిపేర్పించవలసినది." అని రత్నాల పేరిదేవి అత్తమామలకు విన్నవించినది.

రత్నాల పేరిదేవి సహగమనము.

అందఱును గదలి వీరమేడపిదగ్గఱకు పోయిరి. ఊరిబైట రాచరావులదగ్గఱ అందలమును దింపిరి. పట్టణమంతా కన్నీరు కార్చినది. వీరమేడపి రాచరావులవద్ద గుమిగూడిరి. చందనపు కట్టెలతో చితిపేర్చిరి; జంగాలను పిలిపించిరి. కొమ్మరాజు జంగాలు, పెదమటము జంగాలు, వేలకుమించి వచ్చిరి. వారి పిడిగంటలనాదము అన్నిదిక్కులా మించెను. అలరాజును హరహరాయని చితిపైనుంచిరి. చితిలో నిమ్మకాయలు వేసి రత్నాల పేరిదేవి అలరాజు పార్శ్వమున చేరినది. పేరిదేవికి, వీరవనిత లందఱును పసుపుకుంకుమ సమర్పించిరి. అందఱకును చివర మాట చెప్పినది; ఇంకనన్ను పల్కరింపవద్దన్నది. చితికి నిప్పంటించిరి.

అలరాజుచావు వీరులక్రోధమును రగిల్చెను. కార్యము పూఁడియుద్ధమునకు వీరులు సన్నద్ధు లగుచున్నారు.

*

బాలచంద్రుఁడు.

ఇతఁడు కులమున వెలమ. ఇంటిపేరు ...చర్లవారు. ఇతని తండ్రి బ్రహ్మనాయఁడు. తల్లి ఐతాంబ. కాపురము మాచెర్ల. మాచెర్ల గుంటూరుజిల్లాపల్నాటిసీమలో ఉన్నది. బ్రహ్మనాయఁడు మలిదేవరాజుమంత్రి, మాచెర్లకు రాజు మలిదేవుఁడు, గురిజాలకురాజు నలగాముఁడు అని యిరువురికి జరిగిన కథవలన తెలిసియేయున్నది. అలరాజు చావునకు కోపించి మలిదేవరాజు పిరిమేడపినుండి నలగామునిమీఁద యుద్ధము ప్రకటించెను. యుద్ధమునకు పోవుచు బాలమలిదేవరాజును పిరిమేడపిలో సింహాసనముంచుకొనిరి. బాలచంద్రునికూడా పిరిమేడపిలోనే ఉంచిరి. బాలచంద్రుని వయస్సు 16, 17 సంవత్సరములు.

బాలచంద్రుని పుట్టుక.

ఐతమ్మకు చాలాకాలము సన్తానములేదు. ఎన్నో నోములు నోచినది, ఎన్నో వ్రతాలు చేసినది. సన్తతి కలుగలేదు. కుమ్మరావములు చూపించినది, పేదబ్రాహ్మణులకు పెండ్లి చేసినది, దోవలలో ఆవులకు మనుషులకూ అన్నసత్రాలు పెట్టించినది; చలిపందిళ్లు వేయించినది; పాడుపడ్డగుళ్ళు బాగు చేయించినది; శ్రీశైలమునకు పోవు శివభక్తులకు రాగిచెంబులు

దానమిచ్చినది; బంగారు గుమ్మడికాయలు వెండి గుమ్మడి కాయలు శ్రీశైలమల్లికార్జునునకు కానుకలిచ్చినది; మగఁడని పెండ్లాముని రావిచెట్లకు మంగళసూత్రాలు కట్టించినది. కాని ఎన్ని చేసినా సన్తతి కలుగలేదు. గజనిమ్మ నోమితే కలుగును సన్తానమని ఒకనాఁడు ఆకాశవాణి వినఁబడ్డది.

పెద్దలను అడిగి ఈ నోము ఏతీరున చేయవలెనో ఆమె తెలిసికొన్నది. నిమ్మచెట్టును పాదుచేసి, అలికి, అక్కడికి వనదేవతను ఆవాహనము చేయవలెను. పూజచేసి ప్రతిదినము పాదులో నీళ్లుపోయవలెను. కొన్ని దినములకు నిమ్మచెట్టు చిగుర్చును. పూవులు పూసి కాయలుకాయును. కాయలుపండ్ల గును. పండ్లను దేవునికి అర్పించవలయును. ఈవ్రతము పూర్తి యగువరకూ అన్నము తినరాదు. పండ్లు తినుచుండ వచ్చును.

ఈతీరుగా ఐతాంబ నోఁచినది. మాచెర్లలోని వైకుంఠ వనములో నిమ్మచెట్టుకు పూజచేసి నీళ్ళుపోసినది. సంవత్సర కాలమునకు ఆనిమ్మచెట్టును పండ్లు పండినవి. కడసారినోమున ముత్తైదువలను పిలిచినది. తన సవతులను, వెంటఁబెట్టుకొన్నది. సవతులు, ముత్తైదువలు అందఱుసూ జలకమాడి క్రొత్తక్రొత్త చీరెలు కట్టుకొనిరి. పళ్ళెములలో కానుకలు తెచ్చుచుండిరి. ఐతాంబ తలంటిపళ్ళుపోసికొన్నది; బంగారుజరీపట్టుచీర కట్టుకొన్నది; ఏడువారాలసొమ్ము పెట్టుకొన్నది. పండిన పచ్చని గజనిమ్మపండ్లు బాగారు పళ్ళెములో పెట్టుకొని

నడచుచుండెను. ఆటకత్తెలు, పాటకత్తెలు, తాళాలు, మేళాలు, తాషామరపాలు, కోలాహలముగా ముందుపోవుచుండెను. వీరి యిలవేల్పు చెన్నకేశవుని ఆలయమునకు పోయిరి. ఆ పచ్చని పండ్ల బంగారుపళ్ళెము, స్వామికి ఆమె అర్పించెను. కాని ఎందుకో అదివరకు తూర్పుముఖముగా ఉన్న చెన్నుడు పడమటి ముఖమాయెను. ఐతాంబ మూర్ఛిల్లినది; కొంత సేపటికి తెలివి తెచ్చుకొని ఈతీరున ఉన్నది.

"స్వామీ! మాప్రాణాలు, మాధనధాన్యాలు, మా వస్తువాహనాలు అన్నీ నీవి. మేము నీ అధీనులము. మా అపరాధమేమి? మావంటి ఆడవారికి ఆపద్బాంధవుడవు. అహల్యను, పాదధూళిచేత పావనము చేసితివి. కుబ్జను కురూపము పోగొట్టితివి. గోపికల కోరికలు తీర్చితివి. ద్రౌపది మానము దక్కించితివి. ఉత్తరను ఉపేక్షచేయలేదు. తరుణులన్న దయ గలవాడవు. ఈ దాసురాలియందు నీమనసు రాయి అయినదేమి? ఈ ప్రాణాలునీవి. నీకే అర్పింతును. ఆడవారమని తలచ వద్దు. నెత్తురు నీమీదచల్లెదము అని కత్తిదూసి ఐతాంబ రొమ్ముమీద పెట్టుకొన్నది. లక్కిన కాంతలు అట్లేచేసిరి. అప్పుడు చెన్నుడు తూర్పుముఖమాయెను ఐతమ్మ చెన్నుని స్తోత్రముచేసెను. చెన్నుడు ప్రసన్నుడై "మీమీద కూరిమి చేతనే కోపించితిని. మీమనసు నిల్కడ ఎట్టిదనుకున్నదో పరీక్షించితిని. మీభక్తికి మెచ్చితిని" అని చెప్పుచుండగా ఒక నిమ్మపండు ఎగిరివచ్చి ఐతమ్మచేతిలో వ్రాలినది. మహా

ప్రసాదమని ఆపండును తీసికొన్నది; పురోహితుని భార్య చేతి కిచ్చి దీనిని పంచి పెట్టుమన్నది. ఐతమ్మకు ఒకముక్క, ఆరుగురు సవతులకు ఆరుముక్కలు ఆమె పెట్టినది. తానొకముక్క తీసికొన్నది. ఐతమ్మ అన్నదీ నీవు బ్రాహ్మణివి, పూజ్యురాలవు కనుక నీవు మా అందరికంటె ముందుగా భుజియింపుమన్నది. ఆముత్తైదువ మొదట తినెను. తరువాత సవతులూ ఐతమ్మా తమతమ ముక్కలు తిన్నారు; కాళ్లు చేతులు కడుగుకొనిపోయి స్వామికి మొ్రక్కిరి; తీర్థప్రసాదాలు తీసికొనిరి; వెనుకకు వెనుకకునడచుచు గుడి వెలుపలికిపోయి ఇండ్లు చేరిరి. ఐతాంబ కడుపుతో ఉండెను; కుమారుని కనెను. ఆ కుమారుడే బాలచంద్రుడు.

ఇతని చెలికాండ్రు

అనపోతు, కొమ్మరాజుచన్న, మంగలమల్లు, చాకలచందు, కుమ్మరపట్టి, వెలమదొడ్డన్న, కంసాలచందు, వీరు ఇతని చెలికాండ్రు. తనతోడితమ్ములనుగా బాలచంద్రుడు వీరిని భావించెను.

బొంగరాలాట

మేడపిలో బాలచంద్రుడు ఒకనాడు రామచిలుక మాటలు వినివిని, వేడుకపడెను. తరువాత తమ్ములతో గుమ్మడికాయలాడెను; చెఱుకుపందెము లాడెను; తల్లి వద్దకుపోయెను. అమ్మా మాకు బొంగరాలాడుకోవలెనని ఉన్నది, బొంగరాలు

చేయించి ఇయ్యవలసినదనెను. బొంగరాలాడవద్దు; మనము వలసలో ఉన్నాము; రోజులు కానిరోజులు; చెయిజారి యెవరికైనాతాఁకును, తిట్టుదురు, దీవనల పొందవలెఁగాని తిట్లు పడుట జయముకాదు అని ఎన్నోవిధాల బొంగరాలాడవద్దని తల్లి చెప్పినది. కాని బాలచంద్రుఁడు వినలేదు. తల్లి ఒప్పుకొన్నది. పనివారిని పిలిపించి మామూలు బొంగరాలు చేయుమన్నది. "అమ్మా రేచర్లవాఁడు బ్రహ్మనాయఁడు, గండువారింటి ఆఁడపడుచువు నీవు, మీయిద్దఱికిని కుమారుఁడను నేను, ఈబాలుఁడు పేదబొంగరా లెట్లాడఁగలఁడు? పైఁడిబొంగరాలే చేయించు, వెండిములుకులే పెట్టించు, పట్టుజాలెలేపేనించు, ముత్యాలకుచ్చులే కూర్పించు" అన్నాఁడు బాలుఁడు. ఈ సందర్భములో బాలుఁడు తల్లికి చెప్పిన వైరాగ్యోపదేశము శ్రీనాథుఁడు రచించిన పల్నాటి వీరచరిత్రనుండి ఉదాహరించుచున్నాను.

"కలుములు నిత్యంబు కావు మాతల్లి
మెఱపుమెఱసినరీతి మేఘంబులట్లు
బుద్బుదంబులభంగిఁ బోవును చెదరి
యీఁతీఁదలపోసి యొసుక చేసించి
సంపదవేళనే సకల భోగములు
పొందంగవలె ధర్మములు సేయవలయు
భోగానుభవముచేఁబుట్టి సంతృప్తి

వేసటజనియించి వెగటుగాఁదోఁచు
నటుమీఁద వైరాగ్య మమరు మనుండు
ధర్మముల్ చేసినఁ దనరుఁబుణ్యంబు
సజ్జనసహావాస సంప్రాప్తికలుగు
వైరాగ్యమధికమై వర్తించుఁబిదప
భోగధర్మంబులు పుట్టినయపు డె
సరిపివిరాగిత సంసార మెడయు
సద్గురు పదసేవ సయ్యనఁ గలుగు
నందుచే నిర్వాణ మందిక యగును
గాపున భోగముల్ గైకొనవలయు
శాస్త్రంబు లీలాగు చాటి చెప్పెడిని
ధనమందు లోభంబు తగ్గింపుతల్లి
ప్రాణంబనిత్యంబు భవమనిత్యంబు
ద్రవ్యంబువచ్చునా తవిలి వెన్వెంట
నిటువంటి మానవుఁ డదేహ మెడలి
పోయికొన్నాళ్లకుఁ బుట్టునుమరలి
కర్మరహస్యముల్ గాంచినవారు
ద్రవ్యంబునకు నవస్థాద్వయమిట్లు
తనరింపు మందురు తజ్ఞులు గనుక
నివెఱుంగని మర్మమే నెఱుంగుదు నె
చనినభూపతులెల్ల సముకూర్చినట్టి
చిత్రమౌధనములోఁ జిన్న మేమైనఁ

గొనిపోయి రావెంటఁ గూర్పంగనేల
యాశ చాలించుకే యానందపదవి
చెలిమినామాటలు చిత్తమందుంచి
మాకోర్కెలీడేర్చి మమ్ము మన్నింపు."

బాలుఁడు కోరినప్రకారము ఐతమ్మ బొంగరములు చేయించి యిచ్చినది. ఏడుగురు తమ్ములు ఏడు బొంగరాలు తీసికొన్నారు. బాలుఁడు తానొకటి తీసికొన్నాఁడు. పొట్టేళ్ళకు పసిడిపల్లాలు కట్టించిరి; బలిసిన పొట్టేళ్ళమీద ఎక్కి ఆటభూమికి బయలుదేరిరి. గచ్చకాయల తిత్తులు, సొగటాలు బంతులు, పిగిలిపిట్టలు, డేగలు, రామచిలుకలు, గోరువంకలు, వెంటదెచ్చుచు పరిజనము వచ్చెను. ఊరిబయట చాలురావుల వద్దకు చేరిరి. ఆచాలులో మొల్ల అను రావిచెట్టు గలదు. ఆచెట్టుక్రింద రత్నకంబళ్ళు పఱచినారు. వారు బొంగరాలాడఁదలఁచినచోటు అది.

మాడవచ్చిన జనము

ఆడవారుకూడా చూడవచ్చినారు. 'అన్నమ్మ అను కోమటిస్త్రీ ఆజనములో ఉన్నది మొదట బాలుని అడాపుశికి బెదరి అన్నమ్మ బొంగిరాలాట చూడరానన్నది. ఈమె చెలికత్తె ఒక బ్రాహ్మణిగలదు. చూడఁబోవలెనని యీబ్రాహ్మణి పట్టుపట్టినది. కనుక ఆమెవెంట అన్నమ్మకూడా వచ్చినది. బాలుని చక్కదనముచూచి అన్నమ్మ ఆశ్చర్యపడ్డది. ఇతనిభార్య మన్న

ఘునికి బంగారు కలశములతో పన్నీరు అభిషేకము చేసినది కాఁబోలు లేకపోతే ఇటువంటి భర్తదొరకునా అని అనుకొన్నది. బాలచంద్రుఁడు అందరినీ దూరముగా పొమ్మన్నాఁడు. బద్దెలవారు బరాబరులుచేసి సందడి తొలఁగించిరి.

బాలుఁడు బొంగరములను అనేకవిధముల ఆడించెను; అరచేతిలో త్రిప్పెను ; తరువాత నేలమీఁద ఆడించుటకు జాలె గట్టిగాచుట్టి చేతికొద్దీ వేసెను. అది ఒక చట్రాతికి తాఁకి యెగిరి మరలవచ్చి అన్నమ్మ మీఁగాలిమీఁద తాఁకినది. ములికి అరికాలు దిగివచ్చి నేలకుతగిలినది. ఆమె "తరగిన ఖర్జూరతరువు చందమున" భూమిమీఁదపడెను. మూర్ఛిల్లినది. అమ్మలక్కలు అందఱును చుట్టూచేరిరి; చెప్పలుమూసిరి ; ఉపచారములు చేసిరి. కొంతసేపటికి మూర్ఛ దెలిసినది. బాలచంద్రుఁడు చేతులు ముకుళించి ఆమెయెదుట నిల్వఁబడి ఉండెను. అన్నమ్మ కోపముతో ఈ తీరున తిట్టినది.

"ఓరి దురాత్ముఁడ యోరిదుర్మార్గ
క్రిందుమీఁదెఱుఁగక కెరలుచున్నావు
గర్వమేటికి నీకుఁ గాంతలయెడను
గలిగినఁ దినవలెఁ గట్టంగవలయు
నెఱుకమాలినచేష్ట లేలచేసితివి
మురియంగ నేల నీ పొంగెల్ల నణఁగ
ముదిరెముదంబుని మురిపెంబుక్రుంగఁ

దగమల్ల భూపతి ధనమెల్ల నీదు
సదనంబుఁ జేరిన సత్త్వనుండి
త్రుళ్ళుచునున్నావు దుష్టమానసుఁడ
సమరంబులో నిన్ను శత్రులు గ్రుమ్మ
నడిచెడు పదముల నారసా లేయఁ
జూచెడు కనులకు సూదులు గ్రుచ్చ
మీయయ్యలెల్లను మించినబలిమిఁ
జేరి వైరులతోడ శ్రీయుద్ధభూమి
నుప్పొంగుచున్న వా రుర్వీశు నెదుట
వారిలోఁ గలయుని వడి కానవచ్చుఁ
బోతుసింహముకీర్తిఁ బొదలుచున్నావు
నుదమునట్టినగిత్త మాడ్కి మేడపిని
నున్నావు కావర మాఁపి గెడుఁగాక"

ఈ తిట్లువిని అనపోతు కోపపడెను. కాని చంద్రుఁడు అతని కోపమును అణఁచెను.

"బాలురకాటలు పథ్యంబు గనుక
ఆడితి బొంగరంబది నిన్నుఁదాఁకె
దైవకృత్యంబని తలపకాడితివి
నిన్నింక నేమందు నీరజనేత్ర
అబలను నిన్నేమి అనవలదైన
నాతప్పు మన్నింపు నయభావమునను

అని బాలుఁడు అన్నమ్మను బ్రతిమాలుకొనెను; పచ్చవన్నెల పట్టుబట్టలు చించి, ఘనమైనమందులు కాలికి కట్టించెను; గాయము మానుపుకొనుటకు ఐదువందల మాడలు ఇచ్చెను. అమ్మా మా అయ్యలందఱును ఏయుద్ధభూమిలో ఉన్నారు? దయచేసి చెప్పవలసినది, నీవు ఇందాక అంటివి అని బాలుఁడు ఆమెను అడిగెను. కాలినొప్పిచేత ఆతీరున అంటిని, మీ అయ్యలు ఎక్కడ ఉన్నారో నాకు తెలియదు, మీ అమ్మనే అడుగవలసినది అని ఆమె అన్నది. అంతట బాలచంద్రుఁడూ, తమ్ములూ, ఆటచాలించిరి. ఇంటికిపోయిరి. అమ్మా మా తండ్రియేఁడి అని చంద్రుఁడు ఐతమ్మనడిగెను. ఇదివరకే బ్రహ్మనాయుఁడు ఎక్కడికి పోయినదీ ఇతఁడు తెలిసికొన్నాఁడు; అయినా తల్లి యేమిచెప్పునో అని అడిగెను. ఆమె యీ మాటలు వినఁగానే గుండెచెదరి క్రిందఁబడ్డది; ఎంతో దుఃఖపడ్డది; బాలుఁడు ఇక ఉండఁడు, అని సంతాపపడ్డది. రాజుమన్నన తగ్గినది గనుక మీతండ్రి యేదిక్కుకో పోయినాఁడు

యుద్ధమునకు పోవుదునని బాలుఁడు చెప్పుట

ఎఱుఁగనన్నది. అమ్మా నాతో నీవు అబద్ధమాడుచున్నావు, నాతండ్రి కారెంపూడి యుద్ధభూమికి పోయినాఁడు, ఈసమయములో నేను పోకుంటినేని అపకీర్తిపాలగుదును, తండ్రి కష్టములను తప్పింపలేని పుత్రుఁడు ఉన్నా లేకున్నా ఒకటే? ఈ పసిబాలుఁడు పోయి ఏమిచేయగలఁడని నీవు అనుకొందువేమో

అబ్బబ్బా ఆతీరున ఎంతమాత్రమును అనుకొనవద్దు, నాకు అసాధ్యము లేదు, బ్రహ్మాండములఁబట్టి బంతులాడుదును, మృత్యుదేవతనైనా మెదిపివేసెదను, వీరచరిత్రలు వెలయఁజేసెదను అని తల్లితో అన్నాఁడు.

ఐతమ్మ, శీలమ్మ, సంప్రతించుకొనుట.

బాలచంద్రునినాయనమ్మ శీలమ్మ.. శీలమ్మదగ్గరకు ఐతమ్మపోయినది; జరిగినదంతా చెప్పినది. జాతకముచూచెడి పండితుని శీలమ్మపిలిపించినది. పండితుఁడు జాతకరీతి చెప్పెను. ఇఁక పదునైదురోజులలో బాలుఁడు చనిపోవునని తేలినది. శీలమ్మ యీసంగతి ఐతమ్మకు చెప్పెను. "అయినా పడవలసినపాట్లు పడవలెను. మనమాటలకు అతఁడు నిల్వఁడు. భార్య మాంచాల చెప్పితే నిల్వవచ్చును. మాంచాల సౌందర్యము చూచినట్లైన ఇఁక యుద్ధమునకు పోఁడు" అని శీలమ్మ సలహా చెప్పినది.

ఐతమ్మ, కుమారుని మరల్చుటకు యత్నించుట.

ఐతమ్మ యుద్ధరంగమును వర్ణించి బాలుని భయపెట్టినది. కాని బాలుఁడు నవ్వినాఁడు. "ఉప్పొంగు పగవారికి ఉరుమని పిడుగును. గర్వించు పగవారికి కంటిలో నలుసును. నన్ను పసివాఁడని తలఁచవద్దు, చిన్నమిరియమునందు కారము చెడునా" అని సమాధానము చెప్పినాఁడు. తనను కనుటకు పడ్డబాధలన్ని బాలునికి ఐతమ్మచెప్పినది; కంటనీరు పెట్టినది; "నాయనా నీతండ్రి యుద్ధమునకు పోయినాఁడు. నీవైనా కనులయెదుట లేకున్న ఎట్లుబ్రతుకఁగలను? ఎన్నిపాట్లోపడి నిన్ను కంటిని,

వేములుపూసినవి, వేములు కాసినవి, కడసారి ఫలములు కాకులకయినవి అన్నట్లు నా బ్రతుకగును. శూరునితల్లికి సుఖము లేదు. పందలై పుట్టితే ఇంట పడియుండఁగలరు. నీవుగడియ అగపడకున్న నిల్వలేను. నీవుపోవుదువా వీరమాతలకు, వీరభార్యలకు విషము పెట్టి పోవలసినది" అని ఐతమ్మ విలపించినది.

వీరధర్మములు బాలుఁడు చెప్పుట.

శ్రీనాథుని పద్యములనే ఉదాహరిస్తున్నాను.

"నీవెఱుంగనిధర్మ మేనెఱుంగుదునె
ప్రాకృతభామల పగిదిఁబల్కెదవు?
వెఱ్ఱితనంబేల వీరునిసతికిఁ
గాయమనిత్యంబు కల్మిహుళక్కి
జలబుద్బుదవిధంబు క్షణభంగురములు
షట్చక్రవర్తులు సకలభూపతులు
చనిరిబ్రహ్మేంద్రాది సర్వదేవతలు
భూతంబులైదును బొలియుచునుండు
శౌర్య సత్కీర్తులు సమయవెన్నఁటికి
సకలపురాణముల్ సద్ధర్మకథలు
నీతిశాస్త్రంబులు నీవెఱుంగుదువు
పౌరుషాధికతచే బ్రదుకుట లెస్స
జననమరణములు జనులకు నిక్క
మాలయంబుననున్న నడవిలోనున్నఁ

దప్పకతార్కొనఁ దధ్యంబుగాను
బుణ్యాలోకంబును బొందుమార్గముల
వినిపింతునేతల్లి విశదంబుగాను
సజ్జనసంగతి సంసారమెడల
గురుప్రబోధించిన గుటిమీాదమనసు
నిలిపి మరణమొందు నిశ్చలుండొకఁడు
ప్రాజ్య సామ్రాజ్య సంరక్షణమందు
ఘనరణమ్మున నొమ్మగాయాలనొంద
మనసు చలింపక మరణంబునొందు
శౌర్యపరాక్రమ సాహస్యుఁ డొకఁడు
వీరలిద్దఱులెన్న వినువీధి కేఁగి
యాదిత్యమండలం బరుదారఁజొచ్చి
పోఁబుపుణ్యంబుల భూమిఁ బెందుదురు
మొదటికార్యముబూను ముఖ్యత లేదు
శౌర్యంబుచేమాకు సంపాద్యమగును
శస్త్రధారులకెల్ల సమదంబుగాను
శౌర్యంబుబాలించి సకలధర్మములు
సేసినసత్కీర్తి చెందదుమాకు
మునుప్రబోధించిన మార్గమేబదియుఁ
భగవాత్మ కృష్ణుండు భండనభూమి
సవ్యసాచికిఁ జెప్పి సకలధర్మముల
నటుమీాదఁ జేయుంచె నధికరణంబు

"జనులకుఁ గష్టంబు సమకూరునపుడు
శ్రీవీరవీర్యంబు చెదరంగఁ జేయు
దేశంబుపరనృపా ధీనమౌనపుడు
శ్రీవీరసత్వంబు చిక్కంగఁబట్టు
సామ్రాజ్యతరువెండి చచ్చెడునపుడు
శ్రీవీరరక్తంబు చిగిరింపఁ జేయు"
రాజసేవకులకు రణమేసుఖంబు.

అని బాలుఁడు పలికెను. అయితే నాయనా యుద్ధమునకుపోవు శూరులు తల్లిదీవనపొందిన తరువాత భార్యదీవన పొందవలెను కనుక నీవు నీభార్యవద్దకు పోవలసినది అని ఐతమ్మ చెప్పినది. ఇంతవరకు బాలచంద్రునకును అతనిభార్యకును ఎక్కువ పరిచయములేదు. భార్యను ఇతఁడు దగ్గరకు తీయుచుండినవాఁడు కాఁడు. ఇప్పుడు పోయినయెడల కోపముచేత ఆమె యేమిమాటలనునో అని బాలుఁడు సందేహపడెను. "అమ్మా నేను అపరాధిని నాభార్యను చూచుటకు నాకు మొగముచెల్లదు నేనుపోను" అని బాలుఁడు చెప్పెను. నేను ముందుగాపోయి మంచిమాటలు చెప్పివత్తును తరువాత నీవు పోవచ్చును అని ఐతమ్మ చెప్పి, కోడలియింటికి పోయెను. కోడలు నిష్ఠురవాక్యములు పలికినది. కోడలిని మాంచాలను ఐతమ్మ శాంతపఱచెను; నీవెట్లైనను బాలచంద్రుని యుద్ధమునకు పోకుండా చేయవలెనని చెప్పినది. మాంచాల ఒప్పుకొనెను.

బాలచంద్రుఁడు తమ్ములను వెంటఁబెట్టుకొని మాంచాలవద్దకు పోయెను.

బాలచంద్రుడు - మాంచాల

తమ్ములును, బాలచంద్రుఁడును గంధువారింట అలంకరించినగదిలో కూర్చుండిరి. పన్నీటికలశములు తీసికొని మాంచాల వచ్చినది. భర్తను ఇదివరకు మాంచాల యెఱుఁగదు. నిన్ను చూచి మఱిఁదులు లేతురు, నీమగఁడు లేవఁడు ఇదే మగనికి గుఱుతని మాంచాలకు తల్లి చెప్పినది. మాంచాల వచ్చినతోడనే బాలచంద్రుని తమ్ములందఱును లేచిరిగాని అనపోతుమాత్రము లేవలేదు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు కనుక లేచితే మాంచాలకు పాపమని లేవలేదు. అందువలన ఈయిద్దఱిలో భర్త యెవ రయినది మాంచాల తెలిసికొనలేకపోయెను. బాలచంద్రుని ఛాయకంటెను అనపోతు శరీరచ్ఛాయ మంచిది. బంగారువంటిది. అనపోతుపాదములను మాంచాల పట్టుకొని పన్నిటితో కడుగఁబోయినది. బాలచంద్రునికి కోపమువచ్చునని అనపోతు భయపడ్డాఁడు; అమ్మా నేను నీమఱిఁదిని, అడుగో బాలచంద్రుఁడు నీమగఁడు, ముందు అతనిసేవ చేయవలసినది అని అన్నాఁడు. మాంచాలఅన్నదీ నేను మఱిఁదినీ యెఱుఁగను మగనిని యెఱుఁగను, అయినా నీవు బ్రాహ్మణుఁడవు, వేదములు శాస్త్రములుచదివినవాఁడవు, నీపాదములు మొదట కడిగితే తప్పులేదు, పెండ్లి ఐనదేకాని నన్ను భర్త యెఱుఁగఁడు, నేను భర్తను ఎఱుఁగను, నాపూర్వ తపస్సంతా యిప్పుడు

ఫలించినది, ఇప్పటనైనా నన్ను విడువక ఉండవలెనుగదా అని అనపోతుతో అన్నది; "ప్రియురాలిని చూడవచ్చునపుడు ఇతరులను దెచ్చుటయేమినీతి?" అని భర్తతో అన్నది. తమ్ముల నందఱినీ పొమ్మన్నాడు బాలచంద్రుడు. మేము బయటికి పోవుదుముగాని యుద్ధనుమాట మఱచి సుఖములు అనుభవించుట వివేకముకాదన్నారు తమ్ములు. కాయమిక్కడ, మనస్సు కలనిగోపాల, శ్రీగిరీశునిఆన, చెన్నునిఆన, మీరు ఎన్ని రోజులు మాంచాలతో ఉండుమన్న అన్నిరోజులే ఉండెదను అని బాలచంద్రుడు పలికెను. ఏడుజాములకన్న ఎక్కువసేపు ఉండవద్దన్నారు తమ్ములు. అంతట తమ్ములు బయటికిపోయిరి. మాంచాల భర్తను మేడమీదికి తీసికొని పోయినది; అక్కడ ఉన్న పలువిధములైన చిత్తరువులను చూపినది; బాలుని మేడపైన ఉండుమన్నది; శృంగారించుకొని వత్తునని తాను తల్లి వద్దకు పోయినది.

రేఖాంబ - మాంచాల

మాంచాల తల్లి పేరు రేఖాంబ. అమ్మా బాలుని పోకుండ పట్టు ఉపాయము చెప్పవలసినది అని తల్లిని మాంచాల అడిగెను. రేఖాంబవీరభార్య; వీరమాత. "అమ్మాయీ జన్మమను చెట్టునకు రెండుపండ్లు; భోగములు ఒకపండు, కీర్తి రెండవపండు; మొదటిపండురసము క్షణభంగురము. రెండవపండురసము శాశ్వతమైనది. సూర్యుడు, చంద్రుడు, నక్షత్రములు ఉండు వరకును ఉండునది. మొదటిపండు రుచిచూచి సాధారణులు

ఊరకుందురు. దానికొరకే పెనఁగులాడుదురు. వీరాంశమున పుట్టినవారు అట్లుకాదు. వీరు రెండవపండుకొఱకు పరుగెత్తుదురు. ముద్దులమాంచాలా ముదముతో వినుము. నీభర్తవీరుఁడు. మీయిద్దరికీర్తి రాబోవు జనుల హృదయములందు వర్ధిల్లఁగలదు. కనుక బాలుని ఆగఁబట్టవలదు" అని ఉపదేశముచేసినది.

మాంచాల బాలచంద్రునికి యుద్ధమును జ్ఞప్తికి తెచ్చుట.

ఈమాటలు విని మాంచాల మనసు గట్టిచేసికొన్నది; శృంగారించుకొని భర్తవద్ద కేఁగినది. కొంతసేపు ఇద్దఱును సరసములాడుకొనిరి. బాలచంద్రుఁడు యుద్ధము మఱచినట్లగపడెను. మీతమ్ములు పెట్టిన యేసుజాములగడువు దాఁటినది, కులవైరము తీర్చుటకు మీరుకాక మఱెవ్వరున్నారు? నాతో సరసములాడుచుండిన ప్రయోజనమేమి? యుద్ధమునకు బయలుదేఱవలసినది అని అన్నది మాంచాల. ఇంతలో తమ్ములువచ్చి కత్తులుత్రిప్పుచు భయంకరముగా బొబ్బలు పెట్టిరి.

బాలచంద్రుఁడు తమ్ములమైకిఁ గవయుట.

బాలచంద్రుఁడు ఆబొబ్బలువిని కత్తిదూసి బయటికి వచ్చెను. తమ్ములు అన్నారూ అన్నా త్రుప్పుపట్టిన కత్తి దూయుట యేమిగొప్ప? శత్రువులవిడిచి తమ్ములమీఁదికి నడుముకుచున్న నీశౌర్యమును పొగడవచ్చును! శూరుఁడవని యెన్నో బిరుదులు నీకు రాజుఇచ్చినాఁడు, అలరాజును శత్రువులు విషము పెట్టి చంపినసంగతి, అలరాజుభార్య అగ్ని ప్రవేశము చేసిన

సంగతి తలంచుకొన్న, నీమనస్సు దగ్ధముకాదా, నన్నైన్ననను యుద్ధమునకు పంపు, కులవైరముతీర్చి నీకు కీర్తి తెచ్చెదము అని అన్నారు. బాలచంద్రుఁడు సిగ్గుపడి తలవంచెను; తిరిగి మాంచాలవద్దకు పోఁబోయెను. గదివాకిటివద్దకు మాంచాల వచ్చినది. ఆమెచేతికి బాలుఁడు కత్తినిచ్చెను.

మాంచాల దీవనలు ఇచ్చుట

గరుత్మంతుని బలము మీాకుకలుగును, భీముని సాహసము మీాకు కలుగును, కృష్ణునికీర్తి మీాకు కలుగును, శ్రీశైల మల్లికార్జునుఁడు మాచెర్ల చెన్నకేశవుఁడు, మిమ్ము కాపాడు దురు. కలియుగములో మీాకు వీరపూజలు అమరును ఈ ఆయుధము మీాకు జయము ఇచ్చును, అని తనచేతనున్న ఖడ్గ మును మాంచాల బాలచంద్రునికి ఇచ్చినది. "స్వామీా మీారు అనపోతును వెంటఁదీసికొనిపోవద్దు, అనపోతు బ్రాహ్మణుఁడు, అతఁడు యుద్ధములో చచ్చెనేని మీాకు బ్రహ్మహత్యవచ్చును. పార్వతీశ్వరునంతటివాఁడు బ్రహ్మహత్యవలని పాపము పోఁగొట్టు కొనుటకు పలుపాట్లుపడెను, మనుష్యులెంతటివారు? మాయ చేసియైనను అనపోతును ఇంటికి పంపవలసినది" అని భర్తకు మాంచాల చెప్పినది. సరేనని బాలుఁడు తల్లివద్దకుపోయెను;

ఐతాంబ బాలునికి దీవనలిచ్చుట

తల్లిని అడిగి అన్నము పెట్టించుకొని తినెను ; విలువ గల వస్త్రమును కట్టుకొనెను; రత్నములు, మణులు అమర్చిన

భూషణములు దాల్చెను. తల్లికి మొ్రొక్కెను. కొడుకా నీకు ఇంద్రుని వైభవము కలుగును, వీరభద్రుని విజయకలుగును, గరుత్మంతుని వేగము కలుగును, రామచంద్రునిరాజసముకలుగును, భీముని బలముకలుగును, ఇఁక యుద్ధమునకు పోవలసినది అని తల్లి దీవించెను.

బాలచంద్రుఁడు అనపోతును వెనుకకుపంపుట

అనపోతు కాక తక్కినతమ్ములను ఒకచోటికిచేర్చి తాను పన్నిన ఉపాయమును చెప్పెను. వారును గ్రహించిరి. తరువాత అనపోతు, తక్కినతమ్ములు బాలచంద్రుఁడు, ఒకచోట కూడిరి. ముత్యాలహారము, ముద్దుటుంగరము మరచివచ్చితిని, అవి మీవదినెవద్ద ఉన్నవి, నేను తిరిగి పోయితినేని దుశ్శకునమగును, కనుక మీలో ఎవరైనాపోయి తీసికొనిరావలసినది" అని బాలుఁడు తమ్ములనడిగెను. నేను అలసితినన్న నేను అలసితినని అందఱును మాయమాటలాడిరి. అనపోతుకు ఈమాయ తెలియదు. అన్నా నేను పోయి తెచ్చెదను నాకు గుర్తులు చెప్పవలసినది అని అనపోతు పలికెను. గుర్తులుచెప్పి బాలుఁడు అనపోతును పంపించెను.

తక్కిన తమ్ములతో బయలుదేరి చంద్రుఁడు త్రిపురాంతకముచేరెను; అక్కడ తాటాకుమీద ఘంటముతో కొన్ని సంగతులువ్రాసి ఆతాటాకును రావిచెట్టు కొమ్మకు కట్టినాఁడు; మరల బయలుదేఱెను; త్రోవలో ముటుకూరు, గరికె

పాడు, మేళ్ళవాగు అను గ్రామములను దాటెను. ఆయా గ్రామములవారు ఊరిబయటికివచ్చి బాలచంద్రునికి తగిన మర్యాదలుచేసిరి. వారినందఱిని బాలుడు ఆదరించెను; వారికి సోకలు ఆకులు ఇచ్చి పొండని వెనుకకు పంపెను.

బాలచంద్రుడు నాయకురాలి కనుమలో విశ్రమించుట.

ప్రయాణము చేసిచేసి బాలుడు తమ్ములతో నాయకు రాలికనుమకుచేరెను. అక్కడ నల్లగొండ అని ఒక యెత్తైన బోడుగలదు. ఆబోటిమీదికి బాలచంద్రుడు ఎక్కెను. గుఱ్ఱముల సకిలింతలు, ఏనుగుల ఘీంకారములు, నగారాల ధమధమలు సైనికుల అరపులు, కోలాహలముగా ఉన్న కారెంపూడియుద్ధరంగమును బాలుడు చూచినాడు. అతని అంతశ్శక్తి ప్రజ్వలించినది. తమ్ములను పైకిరమ్మన్నాడు. వారి బుజములమీద చేయివేసి ఆకారెంపూడి యుద్ధరంగమును చూడండి అన్నాడు. పగతీర్చుటకు మనము పోవుచున్నాము, మనసైన్యమువచ్చినదనుక ఉండిపోవుదము కొంచెముసేపు విశ్రమింతము అని బాలచంద్రుడు తమ్ములకు చెప్పెను. అందఱును అక్కడ విశ్రమించిరి.

వెలమలదొర్నీడు రణరంగమును వివరించుట.

బాలుని సైన్యమువచ్చి నలగొండక్రింద విడిసినది. బల్లరగండడు బాలచంద్రుడు నలగొండ పైనుండి మరల రణరంగమును చూచెను. తమ్ముడు వెలమ దొర్నీడు బాలునికి రణరంగము విషయము చెప్పెను.

"వెనుకటి రాజులు విక్రమస్ఫూర్తి
గట్టునఁ జెలరేఁగి కదనంబుసల్ప
వీరలరక్తంబు పిసువక త్రాగి
మత్తిల్లియుల్లస మలయుచునున్న
నాగులేఱల్లదే నాయనిసుతుఁడ"

ఈ రంగమునకు జూలకల్లు, సన్నెగండ్ల తూరుపుహద్దులు. నలగొండసమీపభూమి దక్షిణపుహద్దు. పడమటిహద్దు నప్పిచెర్ల. చింతపల్లి, కొదమగుండ్ల ఉత్తరపుహద్దులు. నలగామరాజు గుడారముచుట్టూ పోరాడనున్న సేనాపతులను చెప్పెదను. పడమటి దిక్కున సౌజులబ్రహ్మ. తూరుపున సంకోజిగణపతి. దక్షిణమున నాయకురాలు. ఉత్తరమున అందెలరాముఁడు నెమలిపురి ముమ్మడిరెడ్డి, పొందుగుల వీరమల్లు. వీరికందఱికిని పైవాఁడు నరసింహభూపతి. నాగులేటి పడమటిబడ్డు అండగా కేవంతుని బయలులో మన మలిదేవరాజుసేన ఉన్నది. మన వీరులలో ఒక్కొక్కఁడు ఒక్కలక్షుదళమును చంపఁగలవాఁడు అని దోర్క్నపు వివరించెను. బాలచంద్రుఁడు నలగామరాజు సైన్యముమీఁద దూఁకవలెనని ఉత్సాహపడెనుగాని పెద్దలంతా ఉండఁగా నేనుబోయి కలఁతపుట్టించితే రాజేమనునో, తండ్రి యేమనునో వీరులేమందురో అని సంకోచించెను. "ఈ సంకోచమెందుకు? పోయి వీరులను వార్తలడుగుదము. సంధిచేసి కొన్నాము, యుద్ధము లేదందురా పోయి రాజునుచూతము.

రాజుఅనుజ్ఞ తీసికొని యుద్ధము ఆరంభింతము అని బాలునికి తమ్ములు చెప్పిరి.

బాలచంద్రుఁడు కారెంపూఁడిచేరుట

దండును తమ్ములను వెంటఁబెట్టుకొని బాలచంద్రుఁడు రణరంగముచేరెను. మలిదేవరాజు కొలువుతీర్చి కూర్చున్నాఁడు. బ్రహ్మనాయఁడు, వీరులు, రాజసన్నధిని ఉండిరి. రాజసభ క్రిక్కిరిసి ఉన్నది. అడావుడిచేయుచు, పోలగుఁడు పోలగుఁడు అని దండుపలుకుచుండఁగా బాలచంద్రుఁడు సింహపుపిల్లవలె కదలి రాజసభకు వచ్చుచున్నాఁడు. అదివరకు సంధికి వచ్చిన రాయబారుల మొగములు వెలవెలబోయినవి. ఇతఁడు వచ్చినాఁడు, ఇక సంధి ఆశ లేదు, అని అనుకొనుచున్నారు.

బాలచంద్ర కన్నమదాసుల సంవాదము

బాలచంద్రుఁడువచ్చి సభామంటపము వాకిట నిల్చున్నాఁడు. ఓ వీరులారా నాకు దోవ ఇయ్యవలసినది రాజుదగ్గరకు పోవలెనన్నాఁడు. వీరులు ఈ మాటలు లక్ష్యపెట్టలేదు. "మండుకారడవుల మంట చందమున, రణరంగమునయందు రాజిలువాఁడు, బాసదబ్బరగండబ్రహ్మన్నసుతుఁడు, పరవీర భయదుండు బాలచంద్రుండు, పదములుధట్టించి బాహువులెత్తి సాహసముప్పొంగ శౌర్యంబుమెఱయ, కుప్పించి దుమికెను గురుజయమొప్ప, వసుధేశుసన్నిధి వ్రాలెనతండు." బాలచంద్రుఁడు రాజునకు దండప్రణామము చేసెను. దుమికి తనయెదుట

నిల్చుచున్న బాలచంద్రునిచూచి, మొగమును మలిదేవరాజు వెనుకకు త్రిప్పెను. ఇంతలో కన్నమనీడు కత్తిదూసెను. బాలుడా మేము నీ కన్నులకు అగపడలేదా? ఏపాటి బంటవని మేమందఱము ఉండఁగా మామీఁదుగా దుమికి రాజుదగ్గరనిల్చితివి. తత్క్షణమే ఇక్కడనుండి పోతివా పో లేదా నీతల తెగవేసెదను అని కన్నమనీడు కత్తిజళిపించుచు భయంకరముగా పలికెను. బాలచంద్రుఁడు భయపడువాఁడా? కాఁడు. "సరిగా పంచుకొన్న రాజ్యము పోఁగొట్టుకొన్నారు, వాగులలో నీళ్ళు వనములలో పండ్లు తిని అలసినారు; యుద్ధము మఱచినారు; త్రుప్పుపట్టిన నీకత్తి పగవానిమీఁదికి పోలేదు, నా కంఠము మీఁద వేసి త్రుప్పువదలించ దలఁచినావా మంచిది; నేను రాజును చూడవచ్చినప్పుడు మీరెవ్వరును ఎడమీయలేదు; అదియేమి నీతి? మిమ్మును బ్రతిమాలలేక మీమీఁదుగా దుమికిపోయితిని నాయందు తప్పేమో ఈ తగవర్లను అడుగు" అని బాలచంద్రుఁడు పలికెను. "పసివాఁడా నీకీపెద్దమాట లెందుకు? కొలువులో జరిగిన రాచకార్యాలు నీకు ఏమీ తెలియవు. మరల ఈ తీరుగా మాటలాడుదువా! నీతల తెగవేయుదును" అని కన్నమనీఁడు పలికెను. "నాతలమాట అట్లుంచు. మీతలలు తెగుటకు సిద్ధముగా ఉన్నవి. శత్రుసైన్యము సముద్రమువలె పొంగివచ్చుచున్నది. అది ముందువిచారించు. రాజు నెందుకు యుద్ధరంగమునకు తెచ్చినారు? నీవు బ్రహ్మనాయునికి బంధు

న్పుఁడవఁట. కనుక నేనింత శాంతముతో మాటలాడుచున్నాను. నీకును బ్రహ్మనాయనికిని ఎటువంటి బంధుత్వము ఉన్నది చెప్పు" అని బాలుఁడు అనెను. నారాయణావతారమైన బ్రహ్మ నాయఁడు మాతల్లికి వరమిచ్చినాఁడు, నేను పుట్టితిని, బ్రహ్మ నాయని పాదసేవకుఁడను, జ్యేష్ఠపుత్రుఁడను, భుజముల మీద నా ముద్రలు చూఁడు, శాస్త్రములను నేను సహింపను. బ్రహ్మ నాయనికి నేను పెద్దకుమారుఁడనైతిని, నీవు తరువాతపుట్టితివి, నన్ను నీవు ధిక్కరించుచున్నావు అనెను కన్నమనీఁడు. సరే నీవు పెద్దకుమారుఁడవైతే నీతల దన్ని పుట్టిన వాఁడను నేను; అన్నదమ్ములు గద్దెలు చేసి తమ్ముఁడు త్రొక్కిపోవచ్చును; అందు కే నిన్ను దాఁటిపోయితిని; అంతేకాని నాకు గర్వము లేదు అని బాలచంద్రుఁడు పలికెను. కన్నమనీఁడు తలవంచెను; కత్తిని క్రిందఁ బడవేసెను; బాలచంద్రుని కౌఁగిలించుకొనెను.

బాలుచంద్రుఁడు రాజును దూషించుట

కన్నమనీఁడు చూపిన ఆదరణమునకు బాలచంద్రుఁడు సంతోషించెను. బాలచంద్రుఁడు మరల రాజునకు నమస్కారము చేసెను. కాని రాజు తలవంచి యేమీమాటాడ లేదు. బాలచంద్రుఁడు ఈవింతచర్యకు ఆశ్చర్యపడ్డాఁడు. "వీరులారా! ఈరాజుచర్యచూచినారా? యుద్ధము మఱచినాఁడు. రాజ్యము శత్రువులకు అర్పించినాఁడు. ఎండకన్నెఱుఁగని యీరాజు అడవులలోతిరిగి, నీడలనిలిచిననీళ్ళుత్రాగి, పొలపుకూరలు

భుజించినాఁడు. అందువల్ల పసరు కన్నులకెక్క పలుకకున్నాఁడు" అని బాలుఁడాడెను. కన్నమనీడు బాలుని మాటలకు కోపపడెను. "రాజును ఎందుకు నిందించవలె? తప్పులన్నీ మన మీదనే ఉన్నవి. రాజ్యము పోయినది మనవల్ల. యుద్ధమువచ్చినది మనవల్ల" అని బాలుని కన్నమగద్దించెను. "నీవు పగవారికి భయపడ్డట్లు కనఁబడుచున్నావు, యుద్ధము వచ్చెనని తల్లడిల్లుచున్నావు, శత్రువులను దగ్ధముచేయఁగలవాఁడు ఈ బాలచంద్రుఁడు నన్ను చిన్నవాఁడని తలఁచవద్దు; అలరాజును శత్రువులు విషముపెట్టి చంపినపుడు, నాతండ్రి నన్ను కొమ్మరాజుకు అర్పించెను; వీఁడు నీ పగతీర్చునని కొమ్మరాజుకు చెప్పెను; తీరా యుద్ధమువచ్చినపుడు పందవలె మాటలాడుట తగవు కాదు" అని బాలచంద్రుఁడు కన్నమతో అనెను. సభలో ఉండిన వీరులందరికి బాలుఁడు ఉద్రేకము కలిగించెను. ఓ కొమ్మరాజా నీవు బ్రతికియుండఁగానే నీ కుమారుని శత్రువులుచంపిరి; శౌర్యము నీయందు చచ్చెనదా యేమి? ముక్కుదూలము మీఁద పొడిచినపుడు గుబ్బుమనలేని నీ కోపమెందుకు? గండు కన్నమదాసా! ఆవాలనాయఁడా! సుంకరరాముఁడా! చెవులనాయకులారా! జంగిలినాయకులారా! వీరధర్మము మఱచి నిద్రించుచున్నారేమి? కాశగట్టినారు, కత్తిపట్టినారు పగయీఁదలేని పౌరుషమెందుకు? ఓ బాదన్నా నీపాటవమేదీ? పెనుమాలవారు బిరుదులను భూమిలో పాతివేయవచ్చును.

ఓ శూరులారా యుద్ధసూర్యోదయమైనది. నిద్రచాలించి లెండు లెండు అని రోషము పొంగునట్లుగా బాలుడు పలికెను. తండ్రి బాలచంద్రుని దగ్గఱకుపిలిచి శాంతపుమాటలు చెప్పెను. కాని ఆమాటలు బాలుడు వినలేదు. ఓ బ్రహ్మనాయుడా నాకు ఈ శాంతపు మాటలు చెప్పకు. శత్రువుతల తెగగొట్టుదును నాకు శంక లేదు." అని బాలుడాడెను.

కొమ్మరాజు బాలునికోపము చల్లార్చుట

బాలచంద్రుని రెట్టపట్టుకొని కొమ్మరాజు తనవద్ద కూర్చుండబెట్టుకొనెను. "నాకుమారుని అలరాజును చంపిన పగగదా నీవు తీర్తుననుచున్నావు. విషముచే చచ్చినవాడే బాలచంద్రుడను కొందును. బ్రతికియున్నవాడే అలరాజు అనుకొందును. శత్రువులు సంధికి వచ్చినారు. అలరాజును వారు చంపినందుకు మనము నరసింహభూపతిని చంపవలెనని ప్రతిజ్ఞ పట్టితిమి. మనరాజ్యము మనకు ఇత్తుమన్నారు. నరసింహభూపతిని మనకు ఒప్పగింతుమన్నారు. చంపినా, రక్షించినా ఆభారము మనదేను. ఇంతకంటెను మనకు కావలసినదేమిటి ? కనుక నీవు కోపమును విడువుమోయి నాయనా!" అని కొమ్మరాజు బాలుని శాంతపఱచెను. బాలచంద్రుడు కోపమును అణచుకొనెను. నలగామరాజు చెప్పిపంపిన సంధిషరతులు బ్రహ్మనాయుడు మొదలగువారు ఒప్పుకొన్నారు. నరసింహభూపతిని చంపకుండా క్షమించుటకు అంగీకరించినారు. ఇరుపక్షముల

వారికిని సంఘ సమ్మతమైనది. బాలచంద్రుడు అనపోతును వెనుకకు పంపెను గదా. అనపోతు ఏమైనాడో చూతము.

అనపోతు.

అనపోతు మేడపికిపోయి మాంచాలను ముత్యాలహారము, ముద్దుటుంగరము ఇయ్యవలసినదని అడిగెను; బాలుడు చెప్పిన గుర్తులు చెప్పెను. ఆమెనవ్వినది. "ఇన్ని శాస్త్రములు చదివితివి; ఈ రహస్యము ఎఱుగకపోయితివి, మీవారందఱూ యుద్ధమునకు పోవునప్పుడు మూడు నెలలు గడువుపెట్టి మీ అన్నను బాలచంద్రుని మంత్రిని చేసిపోయిరి. ఆమూడు నెలలు దాటిపోయినవి. అందువలన మీ అన్న బయలుదేఱిపోయినాడు. పోవుచు నిన్ను మంత్రిని చేసిపోయెను. యుద్ధమునకు రాకుండా ఉండుమని నీకు చెప్పితే ఉండవని ఈ ఉపాయముపన్ని నిన్ను వెనుకకు పంపినాడు. నీవు యుద్ధమునకు పోగూడదు. మేడపికాపాడుచు ఉండవలయును"అని మాంచాల చెప్పినది.

బాలుడు రావిచెట్టును కట్టినతాటాకు అనపోతు చదువుట

అనపోతు ఉగ్రుడై యుద్ధభూమికి బయలుదేఱెను; త్రిపురాంతకమునకు చేరెను. బాలచంద్రుడేమయినా చెప్పినాడా అని అచ్చటివారినడిగెను తాటాకుమీద ఏమో వ్రాసికట్టి పోయినాడని రావిచెట్టును చూపిరి. అది అనపోతు చదివినాడు. ఈవిధమున ఉన్నది.

"శ్రీగిరీశుని యాన! చెన్నుని యాన!
మలిదేవరాజాన మాతండ్రి యాన;
యబ్బోదాబ్బోరు వీరులందఱి యాన
తోసివచ్చితివేని ద్రోహమంటెడిని
బాలుని మిత్రుల ప్రాణంబులకును
తప్పినలాగాను దరలితివేని
నానలు మీఱుట యదినీతిగాదు
తనసంగడీలతోఁ దరలె బాలుండు
సాహసమున నీవు సాగిరావద్దు"

అను కఠినమైనఆనలు చదివి అనపోతు క్రుంగిపోయెను. "నేను బ్రాహ్మణుఁడను అన్ని శాస్త్రములు చదివితిని; వెలమబాలుని అన్నగా భావించితిని; కులమున కొంచువని నేను బాలునిచేర లేదు. వీరుఁడను గనుక బాలునిచేరితిని; చివరకు బాలునిభార్యవద్ద అవమానము పొందితిని; బాఁకులయుద్ధములో నానేర్పుచూప వలెనని ఎంతో కుతూహలపడితిని; బ్రాహ్మణుడు యుద్ధము చేయలేఁడని నన్ను బాలుఁడు వెనుకకు పంపినాఁడు; ద్రోణుఁడు, కృపుఁడు; అశ్వత్థామ, బ్రాహ్మణులన్న సంగతి బాలచంద్రుఁడు మఱచెను. పరశురాముఁడు బ్రాహ్మణుఁడని బాలచంద్రుఁడు ఎఱుఁగఁడా!" అని రోషపడెను.

వీరవిక్రమయుద్ధవిభవంబు గనఁగ
భాగ్యంబు లేదాయెఁ బాపిని నేను

... ...

జన్మమెత్తితిఁగాని సఫలంబుగాదు
సఫలంబుగాని యీ జన్మంబదేల
తనవారి రక్షింపఁ దరివచ్చినపుడు
వినియోగపడనట్టి వీరరక్తంబు
రక్తమేకలువ నీరంబగుఁగాక
యుప్పొంగుచున్నది యుజ్జ్వలశక్తి
యణఁగని నే నెత్త యణఁచిననైన
దహియించుచున్నది దావాగ్నిరీతిఁ
ప్రాణంబులీఁక నేనుబట్టఁగఁజాలఁ
దివిరి వ్యర్థంబైన దేహంబువిడుతు
స్వర్గలోకమునందు బాలునిరాక
కెదురుచూచుచునుండి నెంతయువేడ్కఁ
బుణ్యానివాసంబు పొందియుండెదను.

అని అనపోతు చింతచేయుచు ఉండఁగా ఆమార్గమున మాడచి పోవుచుండెను. వీరమేడపిలో రాశినాసము కాచుచుండినస్త్రీ యీమె. ఇప్పుడామె పేరులఁగలియు కారెంపూడికి పోవుచున్నది. ఆమెను అనపోతు పిలిచినాఁడు. నమస్కరించినాఁడు; బ్రాహ్మణుఁడు మాకు నమస్కరింపరాదు; నీ కోరిక యేమి చెప్పుమన్నది. "నేనుస్వర్గలోకమునకు పోవుచున్నాను. అన్నా నిన్ను అక్కడ కలిసికొందును. నీకు నా ఆత్మహత్యవలని పాపము అంటదు." ఈమాటలు నామాటలుగా బాలునికి చెప్పుము" అని అన్నాఁడు;

నా జందెము, నా కాలిబిరుదు తీసికొనిపోయి బాలచంద్రునికి ఇయ్యవలసినదన్నాడు; గోడుగువారిని, అడపమువారిని, దగ్గఱకు రమ్మన్నాడు; చెప్పవలసిన మాటలు చెప్పినాడు; "నెత్తురుచూచి భయపడెదరు. పాపమని నన్ను ఆఁగఁబట్టవద్దు. మీరు దూరముగా పొండు" అని చెప్పినాడు; తలగోసికొని ధరమీఁద వ్రాలెను. ధరమీఁదపడ్డ ఆ తల నవ్వినదఁట. "ఎటువంటి భావంబో యీశ్వరుఁడెఱుఁగు."

గొడుగువారును అడపమువారునుపోయి ఈవృత్తాన్తము అనపోతుతలిదండ్రులకు చెప్పిరి. తండ్రి ఒడ్డినుల్లపురాజు. తల్లి పేరమ్మ. ఇద్దఱును వచ్చిరి. బంధువులు వచ్చిరి. విలపించిరి.

సహగమనము

భర్తతో స్వర్గలోకమునకు పోవుటకు అనపోతుభార్య నిశ్చయించుకొనెను. చందనపు మ్రాఁకులతో కాష్ఠము పేర్చిరి. భార్యాభర్తల కిద్దఱికిని దహన సంస్కారము చేసిరి.

మాడచి కారంపూడిలో బాలచంద్రునికి జందెము, బిరుదు ఇచ్చుట.

కారెంపూడికి మాడచిపోయినది. అందరును విందులు భుజించుచుండిరి. మేడపినుండి తెచ్చిన ప్రియవస్తువులన్ని బాలచంద్రునికిచ్చి, అన్నిటికంటెను ప్రియములైనవి ఇవిగో యని, నెత్తుట తడిసిన జందెమును బిరుదును మాడచి సమర్పించెను. దానిని చూచినంతనే బాలచంద్రుఁడు బొబ్బరించెను. సంధి చేసికొన్నను, ఇరుపక్షములవారిని హతముచేసెదనని నరసింహా

భూపతితలను నరకితీరెదనని బాలచంద్రుఁడు భయంకరముగా పలికెను. సంధికి వచ్చినవారి ఆశలు అడుగంటినవి. వారు తిరిగి నలగామరాజువద్దకు పోయి జరిగినదంతా వినిపించిరి. యుద్ధము తప్పదనిరి. బాలచంద్రునియందు రణలక్ష్మి ఆవేశించినది. ఎవరు చెప్పినను వినఁడు. యుద్ధము మానవలసినదని వీరులందరును బ్రతిమాలుకొనిరి. కాని అతని ఆవేశముతగ్గలేదు. తమ్ముల నందరిని దగ్గరకు పిలిచెను. వీరులనుజూచి "నేను చిన్నవాఁడ నని అనుకొనవద్దు. ప్రహ్లాదుఁడు చిన్నవాఁడుకాఁడా? సిరియాళుఁడు చిన్నవాఁడుకాఁడా? అంగదుఁడు చిన్నవాఁడుకాఁడా? కుశుఁడు చిన్నవాఁడుకాఁడా? అభిమన్యుఁడు చిన్నవాఁడుకాఁడా? వీరందఱును వీరావతారములని తెలిసికొనండి. ఈనాటికిపల్నాటి సీమలో బాలచంద్రుఁడుగా అవతరించితిని. నన్ను బాలుఁడని తలఁచవద్దు.

పేరెబాలుఁడుగాని బిరుదుమగండఁ
బగవారిఁగొట్టని బ్రతుకది యేల?
తలిదండ్రులనుఁ బ్రోవఁ దనయుఁడే కర్త
మానాభిమానముల్ మగటిమిమించఁ
బ్రబలింపఁ గలవారు బాలురె సుమ్ము
బాలురె పెద్దలు బల్లిదుల్ వారె
బాలుర కేవృద్ధి పరికించిచూడఁ
బెద్దలుమతిచెడి పిఱికిపోవుదురు

మనసుచలించును మాటిమాటికిని
ధైర్యంబుతగ్గు నుత్సాహంబులుడుగు
వయసుమీఱినవేళ వచ్చునాబలిమి
కీర్తికైనను నపకీర్తికైనను
బాలురపైనుండు భారమంతయును
మైలమకాముని మడియంగఁజేసి
నాయకురాలిని నయహీనఁజేసి
పరదళంబులఁజంపి పంతంబుతీర్తుఁ
బహుదినురణభూమిఁ బవరంబుచేసి
చూచియాస్వర్గంబు చూఱలుగొందు

అని బాలుఁడు పలికెను. బ్రహ్మనాయఁడు యుద్ధరంగమును వర్ణించిబాలుని భయపెట్టెను; అర్జునుఁడంతటివాఁడు కర్ణునిరాకడ చూచి రథమును మరల్పుమన్నాఁడు, పసవాఁడవు, పంతములు వద్దన్నాఁడు. కాని బాలుఁడు జంకలేదు. "కొండలు బ్రద్దలు చేసెడు పిడుగు చిన్నది. నోరంతా నూరించు మిరియము చిన్నది శత్రువులు అనే అడవిని కాల్చివేయఁగల నేను చిన్నవాఁడను. చిన్నవాఁడనని నన్ను నిరుత్సాహపఱచవద్దు" అని బాలుఁడన్నాఁడు. బాలుఁడు యుద్ధమునకుఁబోవుటకు బ్రహ్మనాయుఁడు ఒప్పుకొనెను.

నాయనా! నాపేరు చెడఁగొట్టవద్దు, శౌర్యమునకు మొక్కపోనియ్యవద్దు, యుద్ధముచేసి మనపేరు నిలవబెట్టుఁ

మోయి, అని బాలచంద్రుని బ్రహ్మనాయుడు ఉత్సాహ పఱచెను.

యుద్ధరంగము

"సౌఖ్యంబునకుఁ బాదు స్వర్గంపుద్రోవ
యిహపరసౌఖ్యాల కిదిపట్టుగొమ్మ
యిదిముక్తిసోపాన మిదిమూలధనము
(ఆగర్భశూరుల కాటప్రదేశ)
మిదిదేవవితతుల నెన్ను నామేలు
పేర్చైనవీరుల కిదిపుట్టినిల్లు
(ధర్మసంరక్షణార్థంబు బుధులు
కదలకరక్తంబు కార్చెడుచోటు)
పెటుకీర్తినొందించు బ్రహ్మాండమందు
నిదిసమరావని యిదిపుణ్యభూమి
శ్రీకంఠు శిరసంటి చెప్పెదనీకు"

అని బాలునికి తండ్రి బోధించెను. ఇఁక యుద్ధమునకు పోవలసినది అని కర్పూరతాంబూలమును శంఖతీర్థమును ఇచ్చి కుమారుని నాయుఁడు దీవించెను. దండప్రణామముచేసి బాలుఁడు యుద్ధమునకుఁ బయలు దేరుచున్నాఁడు. రణభేరులు మ్రోగినవి.

నలగామరాజు తమ్ముఁడు నరసింహభూపతి యేనుఁగుపై నెక్కి యుద్ధరంగమునకు వచ్చెను. బల్లెములవారు, చొక్కచువ్వలవారు, సూరెలవారు, వెంటవచ్చిరి. ఏనుఁగులు, గుఱ్ఱ

ములు వచ్చినవి. శూలములు పట్టినవీరులు వచ్చిరి. ధ్వజములు, పడిగెలు, బిరుదుగొడుగులు, పెద్దటెక్కెములు కదలివచ్చినవి. బాలచంద్రుఁడు నరసింహభూపతి సైన్యమును చాపకట్టుగా కూల్చెను. మిగిలిన సైన్యము కలఁతనొందెను.

"చచ్చినగజముల చాటునఁదాగి
పందతనంబునఁ బడియుండువారు
పెండ్లాలఁదలఁచుక బిట్టేడ్చువారు
వల్మీకములమీఁద వసియించువారు
గడ్డిలోఁజొరఁబడి కదలనివారు
వ్రేళ్ళుచీకెఁడువారు వెన్నిచ్చువారు
(వెంట్రుకల్ విప్పక విధిలించువారు
నివారమనిపల్కి నిల్చుండువారు
నాయుధాల్ పడవైచి యలికెడువారు
పడలేక చతికిలఁ బడియుండువారు)
బవరంబులోఁగూలి ప్రాణజాలంబు
విడిచియుఖడ్గముల్ విడువనివారు"

నలగామరాజు సైన్యములో కొంత యాతీరుగా ఉండెను. కొందరు పారిపోవుచుండిరి. పారిపోవుచున్న సైన్యమునకు, నరసింహభూపతి యీక్రిందివిధమున ధైర్యవాక్యములు చెప్పెను.

"విఱిగిపోవుటయిట్లు వీరధర్మంబె
బాలురఁగనుఁగొని పరువిడనేల

మిమ్ముఁగాచినవారి మేలెత్యజింపఁ
బలిమి మీానరములఁ బారురక్తంబు
రాజాన్న వర్ధితరక్తంబుగాదె
ధూర్తులై నృపులకు ద్రోహంబొనర్చి
నమ్మినరాజును నట్టేటముంచి
పోవుటయేసితి? పుణ్యాత్ములార
తనువులస్థిరములు ధనములుకల్ల
కీర్తియొక్కటే భువి కాలముగాకుండు
ధైర్యహీనత వీరధర్మంబుమాని
భంగురంబై మలభాండమైనట్టి
దేహంబుకొఱకు సత్కీర్తిపోనాడి
విఱిగిపోయెదునట్టి వెఱ్ఱులుగలరె
క్షితిలోన శ్రీవీరసింహంబులకును
సమరరంగంబులే సంచారవనులు
చచ్చిన బ్రతికిన సౌఖ్యమచ్చటనె
బుద్ధులు చెడిపాఱిపోవుదురేసి
భుక్తిముక్తులు రెండుపోవును దొలఁగి
నను బాసిపోవుట న్యాయంబుగాదు
తప్పునామరణంబు తలచెడిపాఱ
మృత్యుదేవతవచ్చి మేనులనిల్చె
బంటు పంతంబులే పాఱిపోవుటలు
పరికింపఁబెండ్లికి వచ్చుటలేదు

సమరకార్యమునకై చనుదెంచినాము
వచ్చినకార్యంబు వలదలోఁగలిపి
బంధులు మిత్రులు పగవారునవ్వఁ
బోవుటహీనత పుట్టదన్నంబు
పోవద్దు రాజాన పోయితిరేని"

పారిపోవుచున్న నలగామరాజు సైన్యము నరసింహాభూపతి మాటలు విని తిరిగి యుద్ధరంగమున విజృంభించినది. బాలచంద్రుఁడు ఈ సైన్యమునుగూడా నరికెను. తెల్ల యేనుఁగుపైన ఎక్కి ఒకఁడు నిర్భయముగా బాలునిమీదికిపోయెను. బాలుడు ఏనుఁగుతలను నరకెను; కొండవలె ఏనుఁగు భూమిపై పడెను. ఏనుఁగుపైనున్న వానిని నరసింహాభూపతి అనుకొని, బాలుఁడు, తల తెగకోసెను; కోసి, ఆతలను తండ్రిదగ్గఱకు తీసికొనిపోయెను. ఇది నరసింహాభూపతితలకాదు, వెంకుతల అని నాయకులూ, బ్రహ్మనాయఁడూ అనిరి. బాలునికి రోషము హెచ్చినది. వీరులకు మొక్కి యుద్ధరంగమునకు వచ్చెను. ఇరుపక్షములవారును ఘోరయుద్ధముచేసిరి. ఇరుపక్షముల సైన్యమూ చాలానశించినది. నరసింహాభూపతి ఎక్కడ ఎక్కడనని బాలచంద్రుఁడు వెతకసాగెను. నలగామరాజునకు సహాయముగా వచ్చిన రాజులు బాలునిపైఁగ వసిరి. బాలుఁడు కేరళవిభుని పొడిచెను; కర్ణాటరాజును చంపెను; బర్బరేశ్వరుని బాహులనఱి

కెను ; మాళవమహీపాలుని తలత్రుంచెను, ఏనుఁగుమీాదఉన్న నరసింహభూపతిపైకి బాలచంద్రుఁడు తారసిల్లెను. బాలచంద్రుఁడూ, నరసింహభూపతీ, అర్జునుఁడు కర్ణుఁడు పోరాడినట్లు పోరాడిరి. చివఱకు బాలచంద్రుఁడు నరసింహభూపతి రొమ్మున సామంతరాయోలుఁ పొడిచెను. నరసింహభూపతి మాచెర్ల చెన్నుని మదిలోనఁ దలఁచెను, అనుగురాజును ఆత్మలోనెంచెను, శీలమనాయుని చింతించి పొగడెను, బ్రహ్మరంధ్రమున ప్రాణములు విడిచెను. చచ్చిన నరసింహభూపతినిచూచి బాలచంద్రుఁడు దుఃఖపడ్డాఁడు. చుట్టూతిరిగి,

"అనుగుభూవరపుత్రి యంగజగాత్రి
యుర్వీశతనయా యయోధ్యనివాస
మానసుగోత్యధన మైలమ్మసుతుఁడ
యోతంత్రి నరసింహా యోరాజవిభుఁడ
అపరాధిఁగాను నేనపకారిఁగాను
బాపమించుక లేదు పట్టపురాజ
మిమ్ముఁగట్టుఁగఁదాళ్ళు మీారె తెచ్చితిరి
మీాపాలిమృత్యువు మొలఁతనాగమ్మ
యలరాజుఁ జంపిన నాపగదీర్పఁ
బట్టి చంపితిఁగాని పాపంబెఱుంగ

అని బాలుఁడు కన్నీరు కార్చెను.

నరసింహునితలకోసి ఒకచేత పట్టుకొనెను; ఒకచేత పేగులు ఎత్తుకొనెను; సామంతరాగోల చంకనబెట్టెను; తండ్రివద్దకు బయలుదేరెను. బ్రహ్మనాయుడు చూచి, ఎదురుగాపోయి వినయముతో తలనుతీసికొనెను. బంగారుపీటమీద బాగారు పచ్చడముకప్పి గంధము కస్తూరి చల్లిరి. దానిపై తలనుపెట్టిరి. బ్రహ్మనాయుడు, వీరులు, అందరూ,తలకు మ్రొక్కిరి. బ్రహ్మనాయుడు తలనుజూచి దుఃఖించెను. బ్రహ్మనాయునిఅన్న బాదరాజు, నరసింహభూపతి తలను పట్టుకొని కన్నీరు గద్దాన జారఏడ్చెను. కొమ్మరాజు విలపించెను. సుంకరులు వగచిరి. గంధువారు దుఃఖించిరి. కమ్మవారు చింతపడిరి. "నిన్ను రాజు పిలవలేదు. వచ్చినవాడవు వచ్చినట్లుండక, సైన్యముతో చూచుకొంటివి, నరసింహభూపతిని చంపితివి," అని బ్రహ్మనాయుడు కుమారుని దూషించెను. బాలచంద్రునికి ఎక్కడలేని కోపము వచ్చినది. "కొమ్మరాజు కొడుకును అలరాజును శత్రువులు చంపినప్పుడు ఇదుగో పగతీర్చెను, అని నన్ను కొమ్మరాజుకు ఒప్పగించితివి. అందుకై నేను యుద్ధముచేసితిని." అని బాలుడు పలికెను. బ్రహ్మనాయుడు చేసిన చెడ్డపనులను, బాలుడు వరుసగా వివరించెను. బ్రహ్మనాయునికి ఆమాటలు ములుకులైనవి. "కొడుకా! నేను పగఱకు వెన్నిచ్చి వచ్చెడు వీరుడను గాను. నీవు వెన్నిచ్చివచ్చితివి" అని బ్రహ్మనాయుడు బాలచంద్రునితో అనెను. ఈమాటలు బాలచంద్రునికి బాణము

లైనవి. పట్టరాని కోపముతో యుద్ధరంగమునకు బాలుఁడు పోయెను. కామాక్షినితలఁచి కమ్మరకాచన్న ప్రాణములువదలెను. పాతాళగంగను ప్రార్థించి, చాకలచందన్న యుద్ధరంగమునకూలెను. మాచెర్ల చెన్నుని మదిలోన తలఁచి వెలమదోస్నుఁడు కలనికొరిగెను. బాలచంద్రుని తక్కిన తమ్ములు కలనికి ఒరగిరి. బాలుఁడు రోషముపట్టలేక చేత ప్రేలాఁడు ప్రేవులు *గంగధారలో కలిపి కలనికివచ్చెను; తమ్ములను చూచి కన్నీరు విడిచెను; శత్రుసైన్యమును చేతనైనంతమట్టుకు తుత్తునియలు చేసెను; చివరకు అలుగులమీద బాలచంద్రుఁడు వ్రాలెను. శత్రువులు అతనిని గ్రుచ్చిపట్టి యెత్తిరి. పల్నాటి బాలచంద్రుఁడు తమ్ములదగ్గరకు పోయెను; వీరస్వర్గముచేరెను. ప్రొద్దుగ్రుంకినది. చీకట్లుక్రమ్మినవి. యుద్ధరంగము భయంకరముగా ఉన్నది.

---

* నాగులేటిలో కొంతభాగమునకు కారెంపూడియందు గంగధార అని పేరు.

THE INDIA PRINTING WORKS, MADRAS.